

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Vertimo studijų katedra

Inga Luiza Ostrowska

**Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, lietuvių ir anglų
žiniasklaidoje ir jų mašininis vertimas**

Magistro darbas

Darbo vadovė
prof. dr. Jonė Grigaliūnienė

Vilnius, 2024

Vilnius University
Faculty of Philology
Department of Translation and Interpretation Studies

Inga Luiza Ostrowska

**Conceptual Metaphors Related to Human Health in Lithuanian and English
Media and Their Machine Translation**

Master Thesis

Thesis advisor:
prof. dr. Jonė Grigaliūnienė

Vilnius, 2024

TURINYS

1. ĮVADAS	5
2. LITERATŪROS APŽVALGA	9
2.1 Kalbos pasaulėvaizdis	9
2.2 Tekstinių duomenų svarba rekonstruojant kalbos pasaulėvaizdį	11
2.3 Metafora – kalbos pasaulėvaizdžio rekonstrukcijos priemonė	12
2.3.1 Metaforos samprata	12
2.3.2 Metaforų vertimas	14
2.3.3 Metaforų vertimo strategijos	15
2.3.4 Kodėl paprastoje kalboje vyrauja tiek daug metaforų?	16
2.4 Konceptualioji metafora	17
2.4.1 Konceptualiųjų metaforų vaidmuo	19
2.4.2 Konceptualiųjų metaforų vertimas	20
2.5 Mašininis vertimas	21
2.5.1 Trumpa mašininio vertimo istorijos apžvalga	22
2.5.2 Mašininio vertimo metodai	24
2.5.2.1 Taisyklėmis pagrįstas mašininis vertimas	24
2.5.2.2 Statistinis mašininis vertimas	26
2.5.2.3 Neuroninis mašininis vertimas	27
2.5.3 Mašininio vertimo naudojimo sritys	28
2.5.4 Mašininio vertimo tikslai	30
2.5.5 Mašininio vertimo įtaka vertėjo profesijai ir vertimo kokybei Lietuvoje	31
3. TYRIMO DUOMENYS IR TAIKYTI METODAI	34
4. TYRIMO REZULTATAI.....	36
4.1 Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, lietuvių žiniasklaidoje ir jų vertimas mašiniame vertime.....	37
4.1.1 LIGA TAI VAGIS.....	38
4.1.2 LIGA TAI KOVA	40
4.1.3 LIGA TAI DIKTATORIUS	42
4.1.4 LIGA TAI ŽVĖRIS	45

4.1.5	LIGA TAI MIRTIS/GILTINĖ	47
4.1.6	LIGA TAI ŽMOGUS/PALYDOVAS	51
4.1.7	LIGA TAI GAMTOS STICHIJA/NAIKINANTI JĖGA	53
4.1.8	LIGA TAI VARGAS/NAŠTA	54
4.2	Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, anglų žiniasklaidoje ir jų vertimas į lietuvių kalbą mašiniame vertime	57
4.2.1	LIGA TAI ŽUDIKAS/MIRTIS	57
4.2.2	LIGA TAI VAGIS.....	59
4.2.3	LIGA TAI KOVA/KARAS.....	62
4.2.4	LIGA TAI PROCESAS	64
4.2.5	LIGA TAI ALKANAS ŽVĖRIS	66
4.2.6	LIGA TAI NESUVALDOMA JĖGA	69
4.2.7	LIGA TAI KOŠMARAS/KANČIA	71
4.2.8	LIGA TAI GRIOVĖJAS	72
4.3	Rekomendacija MV kūrėjams	74
5.	IŠVADOS	76
6.	LITERATŪROS SĄRAŠAS	79
7.	ŠALTINIAI	83
8.	SANTRAUKA	92

1. ĮVADAS

Šio magistrinio darbo **tema** – „Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, lietuvių ir anglų žiniasklaidoje ir jų mašininis vertimas“.

Temos aktualumas. Vis labiau įsigalint dirbtiniam intelektui Lietuvoje ir visame pasaulyje, labai svarbu analizuoti mašininio vertimo svarbą ir jo vietą šiuolaikinėje vertimo rinkoje. Mašininis vertimas (angl. machine translation) šiuo metu yra viena pagrindinių natūralios kalbos apdorojimo mokslinių tyrimų sričių. Nors vertyklės padeda greitai išversti tekstą į beveik visas pasaulio kalbas, reikia atsiminti, kad tokie įrankiai dažniausiai verčia sakinius pažodžiui, neatpažindami įvairių meninių raiškos priemonių tokių kaip metaforos, frazeologizmai, patarlės, realijos ir pan. Ši problema ypatingai pastebima švietimo sektoriuje, kadangi mokiniai naudodamiesi vertyklėmis įprastai jomis akiai pasitiki. Mašininis vertyklių klaidingai kuriamas tekstas ir kita edukacinė medžiaga gali smarkiai paveikti mokinių supratimą. Konceptualiosios metaforos ir mašininis vertimas yra dviejų sričių – kognityvinės lingvistikos ir mašininio vertimo – sankirtoje. Šiame pažengusių technologijų pasaulyje, neretai yra kvestionuojama ir vertėjo profesija. Profesionalus vertėjas pasižymi ne tik nepriekaištingais kalbos įgūdžiais, bet taip pat atpažįsta ir perteikia įvairias stilistines priemones ir kultūrinės subtilybes. Todėl svarbu tirti, ar dirbtinio intelekto įrankiai, šiuo atveju, mašininės vertyklės gali taip pat gerai išversti tekstą kaip profesionalus vertėjas ir ar mašina geba atpažinti „kalbos puošmenas“, t. y. kalbinius reiškinius, tokius kaip konceptualiosios metaforos. Konceptualioji metafora tai metafora, kuri nurodo vieną sritį (idėjų grupę) kaip kitą. Konceptualiosios metaforos konceptas iškilo iš 1980 m. George'o Lakoffo ir Marko Johnsono knygos „Metaphors We Live By“ (liet. Metaforos, kuriomis mes gyvename). Konceptualiosios metaforos dažnai pastebimos žiniasklaidoje, kuriomis siekiama auditorijai perteikti sudėtingas, su sveikata susijusias idėjas, įsitikinimus ir patirtį. Žiniasklaidoje ypač apstu straipsnių, kuriuose žmogaus sveikata dažniausia aprašoma konceptualiųjų metaforų pagalba. Šios metaforos formuoja visuomenės supratimą, požiūrį ir elgesį su sveikata susijusiais klausimais. Žmogaus sveikatos konceptualizavimas anglų ir lietuvių kalbose galėtų padėti išvelgti lingvokultūrinį įvairių sunkių ligų ir jų konteksto suvokimą abiejose kalbose.

Temos naujumas. Šiuolaikiniame pasaulyje technologijos užima labai svarbią vietą ir nesunku pastebėti, kad mašininis vertimas (MV) kaskart greičiau skverbiasi ir į vertimo rinką. Šiuo metu įvairios technologinės bendrovės nuosekliai bando gerinti MV kokybę ir pasiekti dar rezultatyvesnę ir greitesnę mašinų apmokymą, tačiau per tai kyla nemažai diskusijų dėl vertėjo profesijos svarbos šiuolaikiniame, technologijų užvaldytame pasaulyje. Ne paslaptis, kad mašininės vertyklės gali greitai pasiūlyti sąlyginai padorų vertimą iš užsienio kalbos į gimtąją kalbą, tačiau reikia pabrėžti, kad mašinos dar toli gražu nėra tobulas vertimo įrankis. MV kokybė priklauso nuo

kalbos porų ir nuo turimo duomenų kiekio. Tyrimų apie MV kokybę yra apstu, tačiau tyrimų, kuriuose analizuojama, ar mašininės vertyklės gali išversti retorines figūras, tokias kaip konceptualiosios metaforos, yra labai mažai. 2023 m. Vilém Zouhar atliko tyrimą apie metaforų išsaugojimą mašiniame vertime ir perfrazavime (angl. Metaphor Preservation in Machine Translation and Paraphrasing). Tyrimas rodo, kad natūralios kalbos apdorojimo (NKA) sistemos vis dar turi nemažai trūkumų. Nors mašininio vertimo sistemos yra apmokytos naudojant lygiagrečius duomenis, kurie atitinka žmonių, sprendžiančių tą patį uždavinį (t. y. vertimą), rezultatus, pažodinių sakinių prasmė išsaugoma labiau nei metaforinių sakinių. Tai įrodo bendra sistemos kokybė. Kadangi užduotis, žvelgiant iš NKA sistemų perspektyvos, yra gana neapibrėžta (t. y. kaip versti / perfrazuoti), nenuostabu, kad sistemos nesugeba versti metaforų, kurios turi paslėptų žinių apie išorinį pasaulį.

Kalbant apie konceptualiąsias metaforas, kognityvinės lingvistikos srityje konceptualiosios metaforos susilaukė daug dėmesio ir sukėlė daug diskusijų. 2021 m. Garry Massey ir Maureen Ehrensberger-Dow atliko tyrimą „Translating Conceptual Metaphor: The Processes Of Managing Interlingual Asymmetry“ (liet. Konceptualios metaforos vertimas: tarpkalbinės asimetrijos valdymo procesai), kuriame daugiausia dėmesio skiriama konceptualiųjų metaforų vertimo tyrimui. Taip pat, W. Hong ir C. Rossi (2021) parengė panašų tyrimą apie kognityvinį posūkį metaforų vertimo studijose (angl. The Cognitive Turn in Metaphor Translation Studies), kuriame aprašė, kad kognityvinis požiūris, kaip teorinė sistema, atskleidžia tikrąją metaforos prigimtį, pagerina mūsų supratimą apie vertimą kaip veiklą, kuri tarpininkauja tarp skirtingų konceptualiųjų sistemų.

Lietuvoje tyrimų apie konceptualiąsias metaforas vis daugėja. J. Cibulskienė parengė tyrimą apie „Konceptualiąsias metaforas Lietuvos rinkimų diskurse“, kurio tikslas buvo pažvelgti, kokios yra pagrindinės konceptualiosios metaforos ir kaip jos struktūruoja politinį diskursą. Viena labiausiai tyrinėjamų sričių, kuriai daugelis Lietuvos mokslininkų pritaikė kritinę metaforos analizę, yra politika. Liudmila Arcimavičienė savo tyrimuose (2014, 2019, 2020) nagrinėjo metaforas politiniame diskurse. Jos gausūs tyrimai prisideda prie politinio diskurso analizės ir atskleidžia paslėptus kalbos pasaulėvaizdžius. Prieš kelerius metus atsirado tyrimų apie konceptualiąsias metaforas sveikatos diskurse, bet iki šiol, dar niekas netyrinėjo konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata anglų ir lietuvių kalboje, jų mašininio vertimo ir nelygino net penkių vertyklių vertimo kokybės.

Tyrimo **tikslas** yra aprašyti konceptualiąsias metaforas, susijusias su žmogaus sveikata, lietuvių ir anglų žiniasklaidoje ir išnagrinėti, kaip jas verčia mašininės vertyklės.

Šiam tikslui įgyvendinti išsikeliama keturi pagrindiniai **uždaviniai**:

- 1) Išanalizuoti konceptualiųjų metaforų ir mašininio vertimo teorinius pagrindus.
- 2) Surinkti lietuvių ir anglų žurnalistinių straipsnių, susijusių su žmogaus sveikata, duomenų bazę.

- 3) Analizuoti, kaip mašininės vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas surinktas lietuvių ir anglų žurnalistiniuose tekstuose.
- 4) Palyginti kaip mašininės teksto vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas lietuvių ir anglų kalbose.

Tyrime bus taikomi du **metodai**: **kiekybinis** tyrimo metodas bus taikomas norint nustatyti, kaip dažnai ir kokiomis formomis konceptualiosios metaforos pasirodo lietuvių ir anglų žiniasklaidoje. **Kokybinis** tyrimo metodas bus taikomas norint palyginti Google Translate, DeepL, Microsoft Translate, ChatGPT ir Tilde vertyklių vertimus ir išsiaiškinti, ar mašininis vertimas taip pat tiksliai geba versti metaforas kaip profesionalus vertėjas.

Darbo **objektas** yra konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, lietuvių ir anglų žiniasklaidoje ir jų mašininis vertimas. Tyrimo objektas apima konceptualiųjų metaforų poveikį kūrybiškumui, suprantamumui ir sklandumui tekste ir mašininio vertimo sistemų efektyvumą atpažįstant ir verčiant šias metaforas. Siekiama taip pat išsiaiškinti, ar mašininės vertyklės, tokios kaip DeepL, Google Translate, Microsoft Translate, Tilde, ChatGPT atpažins ir tinkamai išvers konceptualiąsias metaforas. Daugiausiai dėmesio skiriama šių metaforų vartosenos ir jų kultūrinės reikšmės tyrimui, ir kaip jas gali versti ir interpretuoti mašininės vertyklės. Tyrime siekiama iširti su žmogaus sveikata susijusias lietuvių ir anglų konceptualiąsias metaforas, jų panašumus, skirtumus ir iššūkius, kylančius siekiant tiksliai perteikti šias metaforas mašininio vertimo programomis.

Tyrimo svarba. Svarbu tirti anglų ir lietuvių kultūrų kalbos konceptualiąsias metaforas, kadangi, kaip teigė Eglė Vaivadaitė-Kaidi „konceptualiųjų metaforų universalumo ir variantiškumo skirtingose kultūrose tyrimai gali atskleisti įvairių kultūrų pasaulėvaizdžius ir parodyti, kaip jose yra konstruojama realybė“ (2011, 2). Tad kultūrinė patirtis taip pat veikia konceptualiąją sistemą, kuri atsispindi metaforose. Norint iširti konceptualiųjų metaforų funkcionavimą kalboje, taip pat verta kalbėti apie kalbos pasaulėvaizdį, kurį studijuojant išryškėja žmogaus pasaulio konceptualizavimo sistemos būdai. Įsiskverbęs mašininiam vertimui į vertimo rinką, svarbu tirti MV kokybę ir išsiaiškinti, ar mašinos moka pažvelgti giliau į sakinio struktūrą ir atpažinti tokias kalbos priemones kaip konceptualiosios metaforos. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar mašininio vertimo vertyklės sugeba atpažinti ir perteikti konceptualiąsias metaforas, ir atskleisti, kuri vertyklė yra pati efektyviausia verčiant konceptualiąsias metaforas.

Tyrinėjant žiniasklaidoje esančias konceptualiąsias metaforas, susijusias su žmogaus sveikata ir nagrinėjant jų vertimo iššūkius, šiuo tyrimu galima prisidėti prie žemiau išvardintų sričių. Tyrimas gali padėti suprasti, kaip metaforos perteikia sveikatos konceptą žiniasklaidoje ir kokią įtaką daro bendram žinių suvokimui ir fiksavimui. Rezultatai parodys, ar mašininės vertyklės kelia grėsmę profesionalaus vertėjo karjerai ir padės įvertinti, kaip mašininis vertimas verčia (ir ar išvis verčia)

konceptualiąsias metaforas. Šio tyrimo išvados galėtų padėti kurti veiksmingesnius mašininio vertimo algoritmus, taip gerinant mašinų kokybę ir tarpkultūrinį supratimą.

Darbe vartojami **terminai**: kalbos pasaulėvaizdis, metafora, konceptualioji metafora, mašininis vertimas, internetinė žiniasklaida.

Kalbos pasaulėvaizdis – vadinamas ne kažkoks besiskiriantis nuo tikrovės pasaulio vaizdas, bet ypatingas pasaulio „atspalvis“, priklausantis nuo nacionalinės reiškinių, daiktų, procesų vertės, kurią lemia tautai būdingos veiklos, gyvenimo būdo ir kultūros ypatybės (Papaurėlytė, 2012, 84)¹.

Metafora – stilistinė priemonė, tropas, vaizdingas perkeltinės reikšmės posakis (Koženiauskienė, n.d.).

Konceptualioji metafora – tai metafora, egzistuojanti ne tik kalboje, bet žmogaus konceptualiojoje sistemoje, kuri iš prigimties yra metaforiška. Šios metaforos esmė yra tai, kad vienas reiškinys suvokiamas per kito reiškinio savybes (Lakoff, 2003, 5).

Mašininis vertimas – yra rašytinio ar sakytinio teksto vertimas, kurį atlieka kompiuteris, o ne žmogus vertėjas (Paninfo.lt, 2022).

Internetinė žiniasklaida – visuomenės informavimo priemonė; internetinės žiniasklaidos tipai: internetinis laikraštis, dienraštis ar žurnalas; tradicinės žiniasklaidos (spaudos, radijo ar televizijos) bendrovės internete periodiškai atnaujinamas naujienų tinklalapis; naujienų portalas, dar vadinamas internetiniais naujienų vartais; internetinis integruotos žiniasklaidos projektas; kiti viešosios informacijos internetiniai leidiniai (Balčytienė, n.d.).

Darbo **struktūra**. Išsikeltas tikslas ir uždaviniai sąlygoja darbo struktūrą. Darbą sudaro dvi pagrindinės dalys – teorinė ir praktinė. Teorinėje dalyje aptariamas kalbos pasaulėvaizdis, konceptualiosios metaforos samprata, kokia yra jos atliekama funkcija, reikšmė ir jos vertimo principai. Darbe didžiausias dėmesys yra skiriamas mašininio vertimo sampratai. Darbe yra aptariamas neuroninis vertimas, mašininio vertimo metodai ir naudojimo sritys, mašininio vertimo tikslai, pateikta trumpa MV istorinė apžvalga, o pabaigoje analizuojama neuroninio MV įtaka vertimui ir jo kokybei.

Tiriamąjame dalyje yra pristatomi konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, anglų ir lietuvių žiniasklaidoje ir jų mašininio vertimo rezultatai. Darbas užbaigiamas išvadomis ir naudotos literatūros sąrašu.

¹ (cituojama iš Maslova 2001).

2. LITERATŪROS APŽVALGA

2.1 Kalbos pasaulėvaizdis

Siekiant suprasti kokį vaidmenį metafora atlieka kalboje, pravartu susipažinti su kalbos pasaulėvaizdžio samprata. Kalbos pasaulėvaizdis (angl. linguistic worldview) yra konceptas, kuris turi tiesioginį ryšį su kalbos įtaka mūsų pasaulio suvokimui. Kalbos pasaulėvaizdžio sąvoka yra glaudžiai susijusi ir su konceptualiosiomis metaforomis – jas analizuojant atsiskleidžia, kaip suvokiame ir įprasminame pasaulį. Visi mus apsupantys objektai, reiškiniai yra fiksuojami kalboje, o kiekvienoje kalboje atsiskleidžia skirtingas kalbos pasaulėvaizdis. Daugelis mokslininkų ir kalbininkų pastebėjo ir aptarė kalbos ir kultūros ryšį. Jis buvo pastebėtas dar senovėje, tačiau pirmą kartą mokliškai jį aprašė vokiečių kalbininkas ir filosofas Vilhelmas von Humboldtas – pagrindinis kalbos pasaulėvaizdžio koncepcijos kūrėjas. Humboldto lingvistiniais tyrimais buvo siekiama įgyvendinti neatsiejamą dvejomą tikslą – nagrinėti, kaip kalba formuoja žmogaus mąstymą ir kaip prie kultūros raidos prisidėjo žmonės. Pasak J. W. Underhillo, Humboldto kalbos, kultūros ir pasaulėvaizdžio samprata verčia mus suabejoti sąvokomis, kurias puikiai suprantame ir pažįstame, ir tyrinėti kalbines mąstymo ir kultūros problemas, kurios per pastaruosius du šimtmečius buvo paliktos filosofams ir antropologams (Underhill, 2009, 17). Remiantis šiuo teiginiu galima laikytis nuomonės, kad kalbą pagražinančios stilistinės priemonės, tokios kaip konceptualiosios metaforos, būna labai neakivaizdžios ir neretai turi paslėptų reikšmės elementų, todėl svarbu tirti pasaulėvaizdžio ir konceptualiųjų metaforų santykį.

Kaip buvo minima anksčiau, kalba tai įrankis, padedantis suprasti kaip žmonės konceptualizuoja pasaulį. Pasak R. Grzegorzcykows kalbą, kaip savitą žmogaus ypatybę, galima nagrinėti dviem aspektais: (1) **komunikaciniu** aspektu, kaip komunikacijos „įrankį“ generuojantį pranešimus (teiginius), ir (2) **kognityviniu** aspektu, kaip žmogaus protinių išteklių, mąstymo formą, pažintinį požiūrį į pasaulį, jo kategorizavimą ir konceptualizavimą. Kalbos pasaulėvaizdžio sąvoka priklauso kognityviam kalbos aspektui² (Grzegorzcykowa, 2015, 8). A. Gudavičius teigia, kad „pažindami pasaulį ir veikdami jame, mes sutvarkome jį pagal mūsų protą. Daiktus ir reiškinius jungiame į grupes, nustatome tarp jų tam tikrus ryšius“ (Gudavičius, 2000, 44).

Pirmasis išskirtas kalbos aspektas vadinamas **komunikaciniu** aspektu. Pats pavadinimas suponuoja, kad kalba yra komunikacijos ir pažinimo įrankis. Žmonių vartojama kalba tarnauja įvairiems tikslams: informuoti (bet ir dezinformuoti), reikšti emocijas, paveikti adresatų veiksmus (įsakymai, draudimai), taip pat daryti įtaką jų pažiūroms bei įsitikinimams, paveikti sąžiningai (įtikinėjimas) arba nesąžiningai (adresatui nežinant – manipuliacija). Ši žmogaus kalbinio elgesio tipų

² Čia ir kitur verčiau pati.

įvairovė ir komunikacinis kalbos aspektas yra išsamių lingvistinių tyrimų objektas (Grzegorzczkova, 2015, 8–9).

Antrasis kalbos aspektas yra susijęs su pažintine pasaulio suvokimo funkcija. Ji apima apibūdinančią pasaulį sąvokų struktūrą, pasaulio kategorizavimą, suvokimo būdus ir įsitikinimus, susijusius su pasaulio objektais. Šiam kalbos aspektui atitinka **kalbos pasaulėvaizdžio** sąvoka. Galbūt ją būtų galima aprėpti Saussure'o langage sąvoka, kurioje kalba pripažįstama kaip „specifinė žmonių savybė“ (Grzegorzczkova, 2015, 9).

Vyvyan Evans ir Melanie Green, knygoje *Cognitive Linguistics. An Introduction* taip pat mini dvi kalbos funkcijas – ne tik komunikacinę, bet ir kognityvinę. Jie teigia, kad „beveik visose situacijose, kuriose atsiduriame, kalba leidžia greitai ir veiksmingai reikšti mintis ir yra gerai išvystyta priemonė sudėtingoms ir subtilioms idėjoms užkoduoti ir perduoti. Šios kodavimo ir perdavimo sąvokos yra svarbios, nes jos susijusios su dviem pagrindinėmis su kalba susijusiomis funkcijomis – simboline funkcija ir interaktyviaja funkcija“ (Evans, Green, 2006, 6). Kalba eksternalizuoja ir koduoja žmogaus mintis, vartodama simbolius, sudarytus iš formų. Kitaip tariant, simbolių junginys, susidedantis iš dviejų sutartinai susietų dalių, yra formos ir reikšmės poros. Reikšmė yra sutartinis idėjinis arba semantinis turinys, susijęs su simboliu (Evans, Green, 2006). V. Evans ir M. Green cituoja Jackendoffo mintis apie žmogaus pažintinius gebėjimus: „Mūsų pažintiniai gebėjimai integruoja neapdorotą suvokimo informaciją į nuoseklų ir gerai apibrėžtą mentalinį vaizdą. Tuomet kalbinių simbolių užkoduotos reikšmės reiškia mūsų projektuojamą tikrovę, mentalinę tikrovės reprezentaciją, kaip ją supranta žmogaus protas, kuriam tarpininkauja mūsų unikalios suvokimo ir sąvokų sistemos“ (Evans, Green, 2006, 7).

Vienas žinomų kalbos pasaulėvaizdžio apibrėžimų buvo pateiktas 1986 m. J. Bartmiński ir R. Tokarski straipsnyje. Jame aiškinama, kad kalbos pasaulėvaizdis tai tam tikras silpniau ar stipriau kalboje išreikštas nuomonių kompleksas apie pasaulio, esančio už kalbos ribų, objektų požymius ir egzistavimo būdą, įtvirtintas žodžių reikšmėse arba tų reikšmių implikuojamas. Šiuo požiūriu kalbos pasaulėvaizdis yra fiksuota santykių visuma, esančių teksto kalbinėje formoje ir išplaukiančių iš kalbos pasaulio pažinimo (Gudavičius, 2000, 12). Kalbų įvairovės ir pasaulėžiūros skirtingose kultūrose ir kalbose temą plačiai nagrinėjo lenkų kalbininkė Anna Wierzbicka. Ji žinoma dėl savo indėlio ir darbų semantikos, pragmatikos, tarpkultūrinės lingvistikos koncepcijos. Wierzbicka pabrėžia mintį, kad kalba tiesiogiai neatspindi pasaulio: ji atspindi žmogiškąją pasaulio interpretaciją (Wierzbicka, 1992, 7). Tai pagrindinė informacija, kurią galima analizuoti atliekant lyginamąją lingvistinę analizę, sujungiant skirtingas kalbas; šiuo atveju lyginamoji anglų ir lietuvių kalbos metaforizavimo ir žmogaus sveikatos suvokimo analizė.

Kita lenkų kalbininkė, nagrinėjanti kalbos pasaulėvaizdžio temą, yra Renata Grzegorzczkova. Ji labai paprastai ir aiškiai aprašė pasaulio konceptualizavimą remdamasi žodžio *ranka* pavyzdžiu. Yra

keletas žodžio ranka simbolių, pavyzdžiui, 1) ranka suprantama kaip veiklos simbolis (mieć związane ręce = turėti surištas rankas), 2) nuosavybės simbolis (wręczyć coś komuś = kažkam ką nors duoti), 3) ryšio su kitu asmeniu simbolis: teigiamas (pomocna dłoń = pagalbos ranka) arba neigiamas (wygrażać komuś palcem = grasinti pirštu). Ranka kaip gestikuliacijos priemonė naudojama įvairiems emociniams išgyvenimams išreikšti, pavyzdžiui, nevilčiai (nuleisti rankas), atsisakymui (numoti ranka), pasitenkinimui (trinti rankas) (Grzegorzczkowa, 2015, 10). Tokių kalbos pasaulėvaizdžio tyrimų studijavimas ir atlikimas yra naudingas. Pirma, tai padeda geriau suprasti savo kalbą, geriau suvokti, kaip kategorizuojami ir konceptualizuojami pasaulio reiškiniai. Antra, tai susiję su lyginamuoju aspektu, kas leidžia geriau suprasti skirtingomis etninėmis kalbomis kalbančių žmonių mąstymą. Šiuo atveju moksliniai tyrimai tiesiogiai pasitarnauja tautų suartėjimui (Grzegorzczkowa, 2015, 11–12).

Siekiant geriau suprasti kalbos pasaulėvaizdžio sąvoką, tas pats poreikis patikslinti apibrėžtis taikytinas ir žodžiui kalba. Liublino etnolingvistikos mokyklos atstovė Anna Pajdzińska pateikia nepaprastai tikslią kalbos pasaulėvaizdžio, jo sudedamųjų dalių ir ypatybių viziją. Ji taip pat pamini, kad kalbos pasaulėvaizdis išsiskiria ne tik leksikoje, pavyzdžiui, leksinėje-semantinėje srityje, etimologijoje, semantinėje leksemų motyvacijoje, bet ir metaforizacijos procese, morfologinėse ir sintaksinėse struktūrose. Pajdzińska taip pat mini, kad kalbos pasaulėvaizdis akivaizdžiai priklauso nuo gamtinių bendruomenės gyvenimo sąlygų, t. y. topografijos, klimato ir t. t., tačiau panašiu mastu, jei ne labiau, priklauso ir nuo bendruomenės kultūros (Pajdzińska, 2013, 45).

2.2 Tekstinių duomenų svarba rekonstruojant kalbos pasaulėvaizdį

Pagal Liublino etnolingvistikos mokyklą, kalbos suvokimą sudaro tam tikros sąvokos, kurios turėtų būti išvedamos iš įvairių kalbos šaltinių ir vėliau grupuojamos į aspektus. Kalbos pasaulėvaizdį galima rekonstruoti analizuojant labai platų lingvistinių duomenų spektrą: leksikografinius, archajinius ir šiuolaikinius tekstus, taip pat kognityvinius klausimynus, siekiant suprasti, kaip tam tikras objektas konceptualizuojamas kalboje ir kaip atkuriamas jos pasaulėvaizdis (K. Rutkowska, M. Smetona, I. Smetonienė, 2017). Šiuolaikiniai tekstai yra bene suprantamiausia, informatyviausia medžiaga, atskleidžianti naujausias konceptualizacijas ir naujausius semantinius žodžių šešėlius. Analizuojant šiuolaikinius tekstus ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas konceptualiųjų metaforų, kurios ypač gerai atskleidžia pasaulėvaizdį, tyrimams. Daug kalbininkų kalbos pasaulėvaizdžio sąvoką apibūdina ir supranta skirtingai. Jerzy Bartmiński knyga „Językowe podstawy obrazu świata“ (2007) yra vienas svarbiausių Lenkijos humanitarinių mokslų srities leidinių. Pagrindinis jo tyrimų tikslas – rekonstruoti pasaulio suvokimo būdą, fiksuotą kalboje, ir taip galiausiai išsiaiškinti, kaip žmogus, gyvenantis tam tikroje kultūroje, suvokia pasaulį. Bartmiński teigia, kad kalbos pasaulėvaizdis yra įvairiai verbalizuota tikrovės interpretacija, kurią galima pateikti kaip

nuosprendžių apie pasaulį rinkinį. Tai gali būti „fiksiuoti“ vertinimai, t. y. pagrįsti pačia kalbos materija, t. y. jos gramatika, žodynu, klišiniai tekstais (pvz., patarlėmis), taip pat implicitiniai vertinimai, t. y. numanomi kalbinių formų, fiksuoti socialinių žinių, tikėjimų, mitų ir ritualų lygmeniu. Vienas svarbiausių kalbos pasaulėvaizdžio rekonstrukcijos pagrindų yra gramatika. Skaičiaus, giminės, rūšies, laiko, laipsnio kategorijos yra palyginti lengvai stebimos ir lyginamos tarpkultūriškai su kalbėtojų tikrovės konceptualizavimo mechanizmais (Bartmiński, 2007, 12).

G. Lakoffas ir M. Johnsonas aiškiai išdėstė etnolingvistikai svarbų patirties ir kultūros santykio supratimą. Pasak jų, kiekviena patirtis turi platų kultūrinį foną. Visuomenės kultūra daro įtaką individų patirčiai, o per ją ir visai sąvokų sistemai, kuri apibrėžia pasaulio supratimą ir visuomenės veiksmus (G. Lakoff, M. Johnson, 1980, 57-58). Kalbant apie pasaulio ir žmonių mąstymo supratimą, reikėtų paminėti ir metaforas. „Visais gyvenimo aspektais, ne tik politikoje ar meilėje, mes metaforizuojame savo tikrovę ir gyvename remdamiesi metaforomis. Darome išvadas, nustatome tikslus, prisiimame įsipareigojimus ir vykdome planus – visa tai grindžiama tuo, kaip iš dalies sąmoningai ir nesąmoningai metaforomis struktūruojame savo patirtį“³ (George Lakoff, Mark Johnson, 1980, 158). Taigi, anot Lakoffo ir Johnsono, galima teigti, kad metaforos yra kalbos reiškinys, kuris ne tik padeda suprasti, bet ir kuria žmogaus požiūrį bei mąstymo apie pasaulį būdą. Metafora didele dalimi remiasi ne tiek pasaulio pažinimu, bet stereotipinėmis konotacijomis, siejamomis su daiktais ar reiškiniais, ir susietomis su jiems priskiriamais pavadinimais.

Remiantis anksčiau pristatytomis kalbos pasaulėvaizdžio tyrėjų mintimis ir išdėstytomis idėjomis galima teigti, kad kalbos pasaulėvaizdis praturtina mūsų supratimą apie kalbą, kultūrą ir visuomenę, siūlydamas įžvalgas, turinčias tiek teorinę, tiek praktinę reikšmę. Tyrinėjant konceptualias metaforas svarbu kalbėti ir apie kalbos pasaulėvaizdį, kuris padeda lengviau suprasti žmogaus elgesį, sudėtingą kalbos ir kultūros ryšį ir socialinę dinamiką, kuri dažnai yra užslėpta tokiose stilistinėse priemonėse kaip konceptualiosios metaforos.

2.3 Metafora – kalbos pasaulėvaizdžio rekonstrukcijos priemonė

2.3.1 Metaforos samprata

Vienas efektyviausių būdų ir lingvistinių priemonių pasauliui tyrinėti ir suprasti yra metaforizavimas. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (VLE) terminas „metafora“ (gr. metaphora – pernešimas, perkėlimas) yra apibūdinamas kaip stilistinė priemonė, tropas, vaizdingas perkeltinės reikšmės posakis. Metafora pagrįsta nesusijusių daiktų ar reiškinių gretinimu, lyginimu, tapatinimu pagal kurių nors savybių panašumą – spalvą, formą ir kitus požymius (Koženiauskiene, n.d.). Pagal šią apibrėžtį, metafora yra kalbinė priemonė, padedanti suvokti įvairius vaizdingus ir nevaizdingus

³ Čia ir kitur verčiau pati.

žmogaus gyvenimo aspektus. Laikantis tradicinio vaizdingosios kalbos teorijos požiūrio į metaforą, kadaise ji buvo laikoma tik tiesioginės reikšmės žodžių transformacija, vieno pavadinimą turinčio objekto persakymu kitais žodžiais. Panašiai buvo suvokiama ir metaforos paskirtis: „metafora buvo ne būtinybė, kalbos savastis, bet prabanga, gražus niekutis kalbai papuošti“ (Marcinkevičienė, 1994, 77). Anglų empirikas John‘as Locke tvirtino, jog vaizdingai vartojami žodžiai klaidina protą ir skleidžia melagingas idėjas, nes perkeltinių reikšmių kalba buvo neaiški ir dviprasmiška. Nuo pat XIX a. tyrimai apie metaforos sampratą pasisuko visai kita linkme – iš literatūros į lingvistiką, nuo poetinės prie šnekamosios kalbos. Su vis didesniu pagreičiu metafora pradėjo virsti kur kas platesne ir sunkesne apibrėžti sąvoka, dėl ko įvairių šalių kalbininkai šį konceptą aprašinėjo labai įvairiai. Kiekviena metafora yra tam tikras palyginimas, ji – dvinarė. Du žymūs anglų poetai, S. T. Coleridge‘as ir W. Wordsworth‘as, teigė, kad kalba yra ištiesi metaforiška, o metaforą laikė „neišvengiamybe, vieninteliu žmogaus sąveikos su pasauliu, mąstymo ir minties raiškos būdu“ (Marcinkevičienė, 1994).

Metaforų apstu visur, bet jų daugiausia šnekamojoje kalboje, o kalbantieji dažniausiai jas vartoja visai nesąmoningai. Metafora dažniausia siejama su proza, poezija ir grožiniais tekstais, kuria siekiama sukelti tam tikrą meninį ir retorinį efektą. Be literatūrinio pasaulio, į kurį metaforos įneša daug spalvingų įvykių aprašymų ir vaizdinių, jos taip pat yra psichologinė technika, padedanti kurti supratimą. Kalba ir mąstymo procesai neretai yra susiję su metaforiniu mąstymu, net jei to sąmoningai nesuvokiame. Metaforas vartojame natūraliai, kad įprasmintume abstrakčias sąvokas ir suprastume naują informaciją, susiedami ją su pažįstama patirtimi. Tokios metaforos gali būti giliai įsišaknijusios mūsų kasdienėje kalboje ir mąstysenoje. Metafora šnekamojoje kalboje yra taip sustabarėjusi stilistinė priemonė, kad kalbinėje komunikacijoje ji tampa nepastebima. Suprasti ir laikyti metaforą iš esmės dekoratyviąja priemone lingvistiniuose tyrimuose buvo įprasta bent iki XX a. aštuntojo dešimtmečio, kai Berklio universiteto tyrėjų grupė, vadovaujama lingvistų George‘o Philipo Lakoffo ir Marko L. Johnsono, įrodė, kad metaforos literatūriniame kontekste yra kur kas daugiau nei paprasti ornamentai ir todėl tampa dar mįslingesnės. Tuo pat metu, kai pasirodė Lakoffo ir Johnsono knyga „Metaphors We Live By“ (liet. Metaforos, kuriomis mes gyvename), atsirado kognityvinė lingvistika – naujas požiūris, leidžiantis atidžiau nagrinėti metaforas iš naujo. Apskritai kognityvinės lingvistikos specialistai teigė, kad metaforos atlieka lemiamą vaidmenį kalbos procese. Iš naujo išnagrinėję metaforą kaip gyvybiškai svarbų kognityvinių ir lingvistinių tyrimų modelį, jie patvirtino koncepciją, kad „žmogaus sąvokų sistema iš esmės yra metaforiška“ ir kad „metaforos struktūruoja žmonių mąstymą“ (G. Lakoff, M. Johnson, 1980). Autoriai ypatingai pabrėžia, kad metaforos yra ne tik lingvistinės priemonės ar poetinės kalbos figūros, bet ir esminiai kognityviniai mechanizmai, padedantys suprasti abstrakčias sąvokas remiantis konkretesne ir įkūnyta patirtimi (G. Lakoff, M. Johnson, 1980, 6). Jie teigia, kad metaforinis mąstymas remiasi mūsų kūno patirtimi ir

sensomotorine sąveika su pasauliu. Tyrėjai taip pat tvirtina, kad metaforų atvaizdavimas yra ne atsitiktinis, o sistemingas. Tam tikri metaforų modeliai yra paplitę visose kalbose ir kultūrose, o tai rodo, kad metaforinis mąstymas turi universalų kognityvinį pagrindą. Svarbu taip pat paminėti metaforų nuoseklumą. M. Johnsonas ir G. Lakoffas teigia, kad konceptualioje sistemoje metaforos yra nuoseklios ir sudaro tarpusavyje tinklą. Šis nuoseklumas priverčia samprotauti, daryti išvadas ir suvokti naują informaciją remiantis turimomis metaforinėmis sistemomis.

2.3.2 Metaforų vertimas

Metafora tai leksinės stiliaus figūra, kuri reikalauja ypatingos strategijos verčiant, tad vertėjas turi pasikliauti ne tik savo kalbos igūdžiais, bet ir žiniomis apie tarpkultūrinius skirtumus, kurie atsispindi metaforose. Jis taip pat turi atsižvelgti į teksto stilių, kontekstą, registrą, sakinio struktūrą, bei pateikti tikslinei auditorijai natūraliai skambantį vertimą. Pasak Stepheno Ullmanno, metafora yra labai paprastos struktūros. Metafora sukuriama remiantis dviejų terminų arba dviejų dalykų panašumu, t. y. tuo, apie ką kalbame, ir tuo, su kuo lyginame (Ullmann, 1972, 213). Siekiant suprasti kaip reikia analizuoti metaforas, koks yra jų aiškinimo pagrindas ir kaip atskleisti gilesnius metaforinės kalbos sluoksnius, svarbu paminėti turinio (tenor) ir perteikėjo (vehicle) santykį. Šias sąvokas savo veikale „The Philosophy of Rhetoric“ pristatė I. A. Richardsas, o vėliau išplėtojo tokie teoretikai kaip Maxas Blackas ir George'as Lakoffas. Remiantis I. A. Richardso aiškinimais, turinys reiškia pagrindinį objektą ar sąvoką, kuri aprašoma metaforoje. Paprasčiau tariant, turinys yra tai, apie ką iš tikrųjų kalbama metaforoje (Richards, 1936, 95–100). Pavyzdžiui, metaforoje „Dalia yra gėlė“ turinys yra Dalia, o metafora yra susijusi su jos savybėmis ar būdingais bruožais, kurie lyginami su gėlės portretu. Kita vertus, perteikėjas yra vaizdinys, kuris naudojamas turiniui perteikti. Tai priemonė, kuria lyginamas turinys su kita sąvoka. Perteikėjas suteikia vaizdingumo, kuris padeda iliustruoti arba paaiškinti turinį. Pavyzdyje „Dalia yra gėlė“ perteikėjas yra žodis „gėlė“, kuris vartojamas tokioms Dalios sąvybėms, kaip dailumas, lengvumas, kuklumas ir gražumas, priskirti. Richardsas pabrėžė, kad metafora įgauna prasmę ir poveikį dėl turinio ir perteikėjo santykio. Perteikėjas padeda išryškinti tam tikrus turinio aspektus, pasitelkiant skaitytojo ar klausytojo asociacijomis ir patirtimi, susijusia su perteikėju. Per šį palyginimą metaforinė išraiška sukuria naują ir dažnai ryškesnį turinio supratimą. Analizuojant šią retorinę priemonę, reikia atsižvelgti į tai, kad „metafora visų pirma yra susijusi su sakinio semantika, ir tik paskui – su žodžio semantika.“ (Ricoeur, 1976, 64).

Metafora susiformuoja veikiant tam tikriems veiksniams. Ullmanno teigimu, šie veiksniai yra susiję su tam tikra motyvacija, tam tikra emocine paskata (intensyvia emocine išraiška), žodyno trūkumo įveikimu, ko nors abstraktaus sukonkretinimu ir pan. (Ullmann, 1972, 212). Tomas Kačerauskas straipsnyje „Metafora kaip kultūros modelis“ metaforą aprašo kaip „klaidą, absurdo strategiją, kuri sąmoningai pažeidžia kalbos kodą. Tapusi įprasta kalbos kliše, ji miršta. Tuo tarpu

gyvoji metafora provokuoja, naikindama savo pažodinę reikšmę, ji atveria naujų reikšmių horizontą“ (2002, 94). Daug įdomių įžvalgų apie metaforą savo knygoje „Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius“ pateikia Paul Ricoeur. Pasak autoriaus, „metafora egzistuoja ne pati savaime, o tik interpretacijoje ir kaip interpretacija“ (Ricoeur, 1976, 64). Ricoeur priduria, kad tyrinėjant sakiniuose esančias metaforas reikia analizuoti ne nukrypimą nuo tiesioginės žodžių reikšmės, o pačią predikacijos mechanizmo veiklą sakinio lygmenyje. Kadangi metafora yra aprašoma kaip tam tikra interpretacija, ji sukuria įtampą tarp dviejų metaforinio pasakymo narių. Ta įtampa kyla tarp dviejų priešingų pasakymo interpretacijų. Ricoeur tegia, kad metaforinio pasakymo efektą lemianti diskurso strategija yra absurdiškumas. Pasak autoriaus, ką tik minėtas absurdiškumas pasireiškia tik mėginant metaforą interpretuoti pažodžiui, pavyzdžiui „liūdesio jūra“ – liūdesys nėra jūra, jei jūra – sūraus vandens telkinys. Tad metafora yra tokia retorinė figūra, kai praleistas tiesioginės prasmės žodis pakeičiamas spalvingu žodžiu remiantis panašumu, kai sujungiami tarpusavyje nederantys daiktai ir tarp naujų narių užsimezga iki tol neįžvelgta reikšminė sąsaja (Ricoeur, 1972, 62-65).

Ne paslaptis, kad metaforos turi ribotą gyvybingumą. Viešai paplitusios ir plačiai į žmonių tarpusavio komunikaciją įsiskverbiosios metaforos pamažu miršta. P. Ricoeur mirusiomis metaforomis vadina tokias metaforas kaip „kėdės koja“ ar „knygų kalnas“. Šios metaforos įsiskverbė į kasdienį žmonių dialogą, tapdamos mūsų žodyno neatsiejama dalimi ir praturtindamos tam tikrų žodžių polisemiją. P. Ricoeur pasidalija taip pat dvejomis naudingomis išvadomis apie metaforas ir jų vertimą. Pirma, tikrosios metaforos yra neišverčiamos. Tai nereiškia, kad jų neįmanoma parafrazuoti – bet jokia parafrazė nebus galutinė ir neišsėms visos naujos reikšmės. Antroji išvada – metafora turi ne tik emocinę vertę, nes perteikia naują informaciją – ji mums pasako ką nors nauja apie tikrovę. Metafora nėra diskurso puošmena (Ricoeur, 1972, 66).

2.3.3 Metaforų vertimo strategijos

Kaip minėta anksčiau, metafora yra meninė raiškos priemonė. Metaforose labai dažnai slypi įvairūs kultūriniai niuansai, kurie kartais gali būti neišverčiami. Nepaisant puikių vertėjo kalbos įgūdžių keliose kalbose, reikia atsižvelgti į kultūrinius skirtumus, kuriuos gali būti labai sunku perteikti, arba kurie gali būti neišverčiami. Pasitaiko, kad vertėjas iš tikrųjų nesuvokia, kad originalo tekste pasislėpusi metafora, todėl jis linkęs versti tekstą pažodžiui, nekreipdamas dėmesio į gilesnę sakinio struktūrą ir besislepiančią metaforos reikšmę.

Vertėjas neretai susiduria su nemažai sunkumų ieškodamas artimiausių ir adekvačiausių žodžių, frazių ir sakinių vertimo variantų, kai juose aptinka metaforas ar kitas retorines priemones. Vertimas turėtų būti atliktas taip, kad vertimą skaitantis žmogus nesuprastų, kad skaito vertimą – vertimo kalba turi skambėti nepaprastai natūraliai ir švariai. Vertimo požiūriu metaforos, kurios dėl tam tikro tikslo atsirado originalo kalbos tekste, turėtų būti perteiktos taip pat efektyviai ir vaizdingai,

kaip originalo tekste. Vertėjas turi stengtis nustatyti tikslus metaforų, frazeologizmų, pasakymų atitikmenis, remdamasis jų supančiu kontekstu, kad išvengtų prasmės nukrypimų vertime.

Mildred L. Larson savo knygoje „Meaning-Based Translation. A Guide to Cross-Language Equivalence” teigia, kad jei metafora yra verčiama pažodžiui, vertimas dažniausiai yra perteiktas klaidingai. Taip vyksta dėl to, kad originalo kalbos visuomenės kultūrinės realijos ne visada sutampa su tikslinės kalbos kultūra. Larson (1984, 279) mini penkis metaforos vertimo būdus:

- 1) Metafora gali būti palikta, jei ji skamba natūraliai tikslinėje kalboje ir skaitytojui ją supranta teisingai.
- 2) Metafora gali būti verčiama kaip palyginimas, pridodant keletą žodžių, pavyzdžiui, kaip, tarsi, palyginti su ir pan.
- 3) Originalo kalbos metafora perkeliama į tikslinės kalbos metaforą, kuri turi tą pačią reikšmę, ekvivalentą.
- 4) Metafora išlaikoma paaiškinant reikšmę arba pridodant išnašą ar atspirties tašką.
- 5) Metaforos reikšmė paaiškinama neperteikiant jos metaforinio vaizdingumo.

Šie penkti punktai gali tarnauti vertėjui kaip gairės, padedančios įveikti metaforas ir tiksliai perteikti teksto metaforiškumą. Metaforų vertimas vis dar nemažai daliai vertėjų kelia nemažai klausimų ir abejonių, tad svarbu lavinti ne tik kalbos įgūdžius, bet taip pat gilinti žinias apie tarpkultūrinius skirtumus ir realijas. Svarbu, kad vertėjas išmanytų originalo ir tikslinės kalbų estetiką ir esančias normas.

2.3.4 Kodėl paprastoje kalboje vyrauja tiek daug metaforų?

Kalbininkai jau seniai pastebėjo, kad nėra tokio žmogaus psichinę veiklą nusakančio posakio, kuris nesiremtų metafora, pagrįsta kokiu nors fiziniu veiksmu. Štai „saulė liepsnoja“, „aušta rytas“, „laikas yra pinigai“ ir tt. Metaforas girdime ir vartojame kasdien. Kaip sako Marcinkevičienė (1994, 78), „kalba verčia net nematomo pasaulio dalykus suvokti kaip realius daiktus, nenuklysti į abstrakcijos pasaulį“. Kalbininkė ypatingai pabrėžia, kad vis labiau plečiantis kalbų žodynams, atsirandant naujadarams, per metaforas nauja suvokiame per sena „naujas žodis naujo reiškinio nepaaiškina; tik jau kalboje turėtas ir kitus dalykus vadinęs ar apibūdinęs žodis gali atskleisti jo esmę. Mūsų vaizdiniai apie du metafora susietus dalykus veikia vienas kitą, asocijuojasi. Dėl to metafora tokia būtina pasauliui pažinti“ (Marcinkevičienė, 1994, 78). Panašiai mąsto ir Earl R. Mac Cormac‘as, sakydamas „paaiškinimas be metaforos būtų sunkiai įmanomas, o gal net neįmanomas, nes norėdami apibūdinti tai, kas nežinoma, turime pasitelkti sąvokas, kurias žinome ir suprantame, o tai ir yra metaforos esmė – neįprastas pažįstamo ir nepažįstamo sugretinimas“ (Cormac, 1988, 9). Pasak Marcinkevičienės „tik metafora susieja, atrodytų, visai nesusijusius dalykus, atveria nematomųjų

pasaulių gelmes ir teikia jiems prasmę; tik metaforos dėka žmogus pažįsta pasaulį“ (Marcinkevičienė, 1994, 79).

Jei kalbos tyrėjų teorijos ir išvalgos apie kalbos metaforiškumą, apie kalbos ir metaforos tarpusavio ryšį ir integralumą būtų nepagrįstos, nebūtų galima kalbėti apie plačiai nagrinėjamas „negyvas metaforas“ įsisišaknijusias mūsų kasdienėje kalboje. Richardas Norquist‘as negyvą metaforą aprašo kaip „kalbos figūrą, kuri dėl dažno vartojimo prarado savo jėgą ir vaizdingumą“ (Nordquist, 2019). Yra keletas nuomonių dėl metaforos mirties priežasčių. Monroe C. Beardsley teigia, jog kai kurios metaforos nėra netikėtos ne dėl dažno jų vartojimo, bet dėl santykio su visa kalba. Vienos metaforos jau yra nebegyvos, kitos, kad ir dažnai vartojamos, nenusidėvi. Metaforos naujumą lemia viena sąlyga: ar jau yra kalboje panašių metaforų“ (Marcinkevičienė, 1994, 79). Kai kurie metaforos teoretikai teigia, kad visa kalba yra metaforiška, o pažodinė kalba neegzistuoja. Jie pripažįsta, kad daugelis metaforų praranda savo keistumą ir tampa „negyvomis metaforomis“, tačiau net ir jos, jų teigimu, išlaiko savo metaforiškumą, nes sujungia du skirtingus referentus (Cormac, 1988, 15).

2.4 Konceptualioji metafora

Konceptualioji metafora pripažįstama svarbiausiu kognityvinės lingvistikos elementu. Pasak E. Vaivadaitės-Kaidi, metaforos, tai vienas pagrindinių įrankių, leidžiančių giliau pažinti žmogaus mąstymo mechanizmus, todėl kognityvinėje lingvistikoje metafora yra suvokiama kaip konceptualioji, t. y. iš dalies organizuojanti konceptualiąją sistemą ir ją atspindinti kalboje (Vaivadaitė-Kaidi, 2011). G. Lakoffas ir M. Johnsonas kadaise pasakė: „Mūsų konceptai lemia suvokimą, veiksmus, santykius su kitais žmonėmis. Taigi konceptualioji sistema yra svarbiausias dalykas, apibūdinantis kasdieninę tikrovę. Jei mes esame teisūs, tvirtindami, jog konceptualioji sistema yra metaforiška, tai mūsų mąstymas, patirtis, įprastiniai veiksmai yra sąlygoti metaforos“. Kaip buvo anksčiau minėta, konceptualiosios metaforos terminas kalbotyroje paplito 1980-aisiais, kai pasirodė George‘o Lakoffo ir Marko Johnsono knyga „Metaphors We Live By“ (liet. Metaforos, kuriomis mes gyvename). Autoriai konceptualiąją metaforą apibrėžia kaip vaizdingą kelių skirtingų sričių sąvokų palyginimą. Skirtingai nuo tradicinės lingvistinės metaforos, kuri plačiai suvokiama kaip „vienos sąvokų srities supratimas per kitą sąvokų sritį“, konceptualiosios metaforos atspindi universalų analitinį mąstymą. Jos yra paprastos, suprantamos kiekvienam be didelių pastangų, ir kiekvienas iš mūsų, dažnai nesąmoningai, jas labai dažnai vartoja (G. Lakoff, M. Johnson, 1980, 5). Tai, ką mes girdime kalboje ir suvokiame kaip metaforą, iš tiesų yra tik konceptualiosios metaforos paviršinė išraiška, kurią G. Lakoffas vadina metaforiniu pasakymu (Cibulskienė, 1993, 244). Konceptualiosios metaforos nėra tiesiogiai išreiškiamos kalboje, bet išvedamos iš metaforinių pasakymų, kuriuose metaforiniai ir tiesioginės reikšmės elementai yra susiję gramatiniu ryšiu (Vaivadaitė-Kaiti, 2011, 2). Analizuojant konceptualiosios metaforos apibrėžtį, reikia žinoti skirtumą

tarp konceptualiosios metaforos ir metaforinio pasakymo. Remiantis Lakoffo ir Johnsono teorija, konceptualiosios metaforos susideda iš dviejų pagrindinių konceptualiųjų sričių tipų: šaltinio srities (angl. source domain) ir tikslinės srities (angl. target domain). Metaforinius posakius mes pasitelkiame iš šaltinio srities, o tikslinė sritis yra ta, kurią stengiamės suprasti (Nordquist, 2020). Pavyzdžiui, pasak Murray Knowleso ir Rosamund Moon, konceptualiosios metaforos „palygina dvi sąvokų sritis, kaip, pavyzdžiui, GINČAS YRA KARAS. Terminas „šaltinio sritis“ vartojamas sąvokos sričiai, iš kurios paimta metafora, įvardyti: šiuo atveju – KARAS. Tikslinė sritis vartojama sąvokos sričiai, kuriai taikoma metafora: šiuo atveju – GINČAS (M. Knowles, R. Moon, 2006, 26). Savo knygoje „Metaphor: A practical introduction“ kalbininkas Zoltán Kövecses šį požiūrį į konceptualiąją metaforą aprašo taip: „konceptualioji sritis (a) yra konceptualioji sritis (b), yra vadinama konceptualiąja metafora. Konceptualiąją metaforą sudaro dvi konceptualiosios sritys, kai viena sritis suprantama pagal kitą“ (2002, 4). Įvairūs tyrėjai, tarp jų G. Lakoffas ir M. Johnsonas, konceptualiasias metaforas rindo įvairiuose šaltiniuose, pavyzdžiui, laikraščiuose, televizijos, radijo laidose ir žodynuose. Vadinasi, konceptualiosios metaforos padeda suprasti sudėtingas idėjas paprastais terminais.

Ł. Mackiewicz savo straipsnyje apie konceptualiasias metaforas rašė, kad žmonės nevalingai stengiasi pavaizduoti abstrakčias sąvokas, tokias kaip meilė, laimė, sveikata, mirtis, laikas, vėjas, jausmai ir kt. Norėdami suprasti tokias sąvokas, mes jas antropomorfizuojame – suteikiame joms žmogiškų savybių. Atgaiviname jas kurdami konceptualiasias metaforas. Kaip teigia Ł. Mackiewicz, didžioji dauguma konceptualiųjų metaforų yra susijusios su mirtimi. Priežastis paprasta – mirtis yra neišvengiama žmogaus gyvenimo dalis. Be to, mirties baimė, ko gero, yra amžinas jausmas. Žmonės baiminasi mirties idėjos, todėl šimtmečiais bandė ją sutramdyti (Mackiewicz, 2009).

Siekiant suvokti konceptualiųjų metaforų konceptą, verta pateikti ne vien teorinę apžvalgą, bet ir kelis vaizdingus pavyzdžius. Paimkime vieną žinomiausių konceptualiosios metaforos pavyzdį GYVENIMAS YRA KELIONĖ.

- 1) Pažiūrėk, kaip toli nuėjome (angl. look how far we have come)
- 2) Jaučiuosi atsidūręs kryžkelėje (angl. we are at a crossroads)
- 3) Turim pasukti skirtingais keliais (angl. we'll just have to go out separate ways)
- 4) Nežinau, ar šie santykiai mus kur nors nuves (angl. I don't think this relationship is going anywhere)

Šiuose keliuose pavyzdžiuose išryškėja, kad anglų ir lietuvių kalbos vartotojai natūraliai ir įprastai vartoja pateiktas galimas kalbines išraiškas, kalbėdami apie anksčiau minėtas tikslines sritis. Būtent metaforinės lingvistinės išraiškos atskleidžia konceptualiųjų metaforų egzistavimą. Kaip teigia Vaivadaitė-Kaiti, konceptualiosios metaforos yra kultūriškai pagrįstos – jos iškyla kultūroje, nes tai, ką jos pabrėžia, priklauso nuo kultūrai būdingos kolektyvinės patirties. Metaforos samprata yra labai

plačiai išplitusi, tad įvairių šalių kognityvistai išskiria dvi metaforų rūšis, tradicines ir konceptualiąsias. Kultūra yra kompleksinė sąvoka, apimanti įvairius aspektus, tokius kaip tradicijos, vertybės, meno formos, įsitikinimai, socialiniai įpročiai ir kt. Gyvendami tam tikroje erdvėje individai nesąmoningai prisiderina prie aplinkos ir remdamiesi juos supančiomis realijomis siekia metaforiškai suprasti ir paaiškinti pasaulį (Kövesces, 2002, 187).

2.4.1 Konceptualiųjų metaforų vaidmuo

Kokį vaidmenį žmogaus gyvenime atlieka metafora ir ar iš tikrųjų svarbu ją tirti? Vieną geriausių pavyzdžių pateikia Z. Kövesces, remdamasis populiariu mitu apie senovės graikų mitų veikėją Edipą. Mite pasakojama, kad Edipas atvyksta į Tėbus ir sužino, kad kelią į miestą saugo pabaisa Sfinksas. Sfinksas užduoda mįslės visiems keliaujantiems į Tėbus ir praryja tuos, kurie nesugeba išspręsti jo mįslės. Dar niekas nebuvo įspėjęs mįslės, iki kol nepasirodė Edipas. Sfinksas uždavė jam mįslę: „Iš ryto vaikšto keturiomis, per pietus dviem, o vakare trimis. Kas tai?“ Edipas nedvejodamas atsakė: „Žmogus. Vaikystėje (ryte) kūdikis vaikšto keturiomis, suaugęs (diena) eina dviem kojom, o pasenęs (vakare) eina pasiremdamas lazda“. Taip Edipas nugalėjo Sfinksą ir tapo Tėbų karaliumi. Bet kaip Edipui pavyko išspręsti mįslę? Z. Kövesces teigia, kad bent iš dalies Edipas turėjo išmanyti konceptualiąją metaforą. Autorius pastebi, kad Edipui sprendžiant mįslės atsirado kelios metaforos. Pirmoji metafora – ŽMOGAUS GYVENIMAS YRA DIENA. Edipui turėjo gelbėti atitikmenys, kurie yra tarp tikslinės gyvenimo sąvokos ir šaltinio srities – dienos. Rytas atitinka kūdikystę, vidurdienis – suaugusiojo amžių, o vakaras – senatvę. Kita metafora – ŽMOGAUS GYVENIMAS YRA KELIONĖ, kuri dažnai siejama su kojomis. Kojos asocijuojasi su kelionėmis, o tai galėjo būti užuomina, kuri padėjo sėkmingai išspręsti mįslę per metaforą ŽMOGAUS GYVENIMAS YRA KELIONĖ. Šie pavyzdžiai demonstruoja, kad Edipo gyvenimą, bent jau šiuo atveju, iš dalies išgelbsti metaforos išmanymas. Šis pavyzdys ne tik demonstruoja metaforos svarbą ir naudą kasdieniame žmogaus gyvenime, bet ir motyvuoja į ją gilintis (Kövesces, 2002, 9).

2020 m. grupė mokslininkų pristatė įdomų tyrimą, kuriame buvo iškelta hipotezė, kad tekstą yra lengviau versti iš anglų kalbos nei į ją („It’s Easier to Translate out of English than into it: Measuring Neural Translation Difficulty by Cross-Mutual Information“). Pasak tyrėjų, morfologija, kaip kalbotyros šaka, yra svarbi mašininio vertimo požiūriu. Tyrimų rezultatai rodo, kad vertimas į kalbas, turinčias gerai išvystytą morfologinį sluoksnį, pavyzdžiui, suomių ar vengrų, neuroniniams tinklams yra daug sudėtingesnės nei vertimas į morfologiškai skurdžias kalbas, tokias kaip anglų. Verčiant į anglų kalbą paaiškėjo, kad sunkiausia yra lietuvių kalba – viena iš dviejų pasaulyje funkcionuojančių baltų kalbų (latvių), kuriai būdingas aktyvus net dešimties dalyvinių formų vartojimas ir gausybė išimčių bei nukrypimų nuo gramatikos taisyklių.

2.4.2 Konceptualiųjų metaforų vertimas

Konceptualioji metafora yra rečiau pastebimų metaforos rūšių, kuri turi nemažai subtilybių ir neretai tenka pasukti galvą, kaip adekvačiai ją išversti. Žurnalistiniuose straipsniuose konceptualiųjų metaforų yra apstu, tačiau jos taip plačiai išsiskverbusios į mąstyseną ir kasdienį dialogą, kad kartais sunku jas atpažinti. Ji ypatinga tuo, kad dažnai gali likti nepastebėta ir pasirodyti pačiose netikėčiausiose srityse. Konceptualiosios metaforos neretai gali pasirodyti sunkiai išverčiamos dėl jų gilaus išsiskynimo konkrečiose kalbų kultūrose ir kalbose. Metaforos struktūruoja mūsų abstrakčių sąvokų supratimą, pagrįstą konkretesne arba labiau pažįstama patirtimi. Konceptualiąsias metaforas ne visada galima tiesiogiai versti iš vienos kalbos į kitą, dėl įvairių kultūrinių ir kalbinių niuansų, kurie gali neturėti adekvačių atitikmenų kitoje kalboje. Moksliniai straipsniai ir atlikti tyrimai apie konceptualiąsias metaforas ir jų vertimą, ypač lyginant lygiagrečiuosius tekstus, užima svarbią vietą lingvistikos moksle. Daugiausiai dėmesio susilaukia konceptualiųjų metaforų lyginimas įvairiose kalbų porose, pvz. anglų ir prancūzų, lietuvių ir lenkų. Be abejo, kalbos tyrinėtojų etalonas studijuojant metaforas, o ypač kognityvinį požiūrį į metaforą, buvo ir yra G. Lakoffo ir M. Johnsono parašyta knyga „Metaphors We Live By“, kuri taip pat gali prisidėti prie naujų išvalgų apie vertimą. Pagrindinis kognityvinio požiūrio argumentas yra tas, kad metaforos tai ne tik ornamentiniai kalbos elementai, bet veikia pagrindiniai žmogaus mąstymo procesų ištekliai. C. Shaffner (2004) straipsnyje apie metaforų vertimą, patvirtina, kad kultūriniai skirtumai tarp originalo ir vertimo kalbos, taip pat tarp originalo ir vertimo kultūros, dažnai minimi kaip metaforų vertimo problemos. Teigiama, kad jei metafora abiejose kultūrose sukelia skirtingas asociacijas, patartina vengti pažodinio vertimo ir rinktis atitinkamą metaforą, arba parafrazę tikslinėje kalboje. Apie darbo svarbą byloja daugybė tyrimų ir mokslinių darbų, kurie yra paremti būtent šios knygos dėstomomis tiesomis ir autorių sukaupta daugiamete patirtimi ir žiniomis. R. Gražytės ir N. Maskaliūnienės (2009) straipsnyje apie konceptualiąsias metaforas Europos Sąjungos Baltosiose knygoje ir jų vertimą į lietuvių kalbą išryškėjo, kad kai vertime metafora perkeliama į kitą kognityvinę sritį, metaforiškumas gali būti išlaikomas iš dalies arba išvis prarandamas. Tuomet vertėjai renkasi kitas lietuvių kalbai būdingas leksines ir gramatines priemones, kad verčiamas posakis skambėtų natūraliau. Straipsnio rezultatai parodo, kad tam tikros konceptualiosios metaforos neturi nusistovėjusios formos vertimo kalboje arba paprastai nėra priimtinos. Kita vertus, šio darbo tyrimo objektui, kuris yra konceptualiosios metaforos sveikatos diskurse ir jų mašininis vertimas, labai aktualus yra G. Massey tyrimas (2021) apie konceptualiųjų metaforų vertimo pertvarkymą neuroninio mašininio vertimo amžiuje. Straipsnyje pristatytas tyrimas yra grindžiamas nuostata, kad žmogaus vertėjo dalykų supratimas yra pagrindinė pridėtinė vertė, palyginti su dirbtiniu intelektu. Tyrime nurodoma, kad žmonių vertėjų sprendimų priėmimas ir problemų sprendimas, priklausomai nuo išsilavinimo ir patirties lygio, vyksta konceptualiuoju lygmeniu. Lyginant su tų pačių metaforų vertimo rezultatais,

gautais naudojant viešai prieinamas NMV sistemas, specialistų (vertėjų) produktų duomenų skirtumai rodo, kad jų, kaip patyrusių ir kompetentingų vertėjų, išskirtinumas yra gebėjimas pasiekti konceptualiųjų metaforų reikšmės lygmenį, o po to kurti daugybę galimų tikslinio teksto sprendimų, kad pasiektų tam tikrą tikslinę auditoriją. Vertėjai tai pasiekia pasikliaudami situaciniu požiūriu, vadovaudamiesi nuojauta ir sąmoningu racionalumu. Tai rodo, kad patyrę vertėjai, apsvarstę metaforų konceptualių lygmenį, siekdami pasiekti tikslinę auditoriją, sugeba sukurti daugybę galimų tikslinio teksto sprendimų. Nagrinėjant mašinio vertimo indėlį šiuolaikinėje mokslo ir profesinėje srityse, verta paminėti C. Rossi, W. Hong, S. Daniel ir kt. (2022) straipsnį apie mašinio vertimo raštingumo ugdymą. Nors ir MV atsiradimas paspartina vertimo procesą, straipsnyje atkreipiama dėmesį, kad besimokantieji kalbų turi sutelkti dėmesį į daugialypę prasmės dimensiją, kritiškai atrasti pernelyg pažodinį MV vertimą, bei remtis savo žiniomis ir patirtimi. Nors ir MV sistemoms vis dar tolimas kelias, straipsnio autorės teigia, kad MV gali tarnauti kaip pagalbini priemonė vertimo studijų studentams arba žmonėms besimokantiems naujos kalbos, tačiau reikėtų kur kas geriau sustiprinti MV ekvivalentiškumu pagrįstus metodus.

2.5 Mašininis vertimas

Šiuolaikiniame pasaulyje mašininis vertimas yra galingas įrankis, padedantis įveikti kalbines spragas ir palengvinantis visuotinį supratimą. Mašininis vertimas yra automatizuotas procesas, kurio metu tekstas ar kalba iš vienos kalbos paverčiami į kitą, dažnai labai greitai ir efektyviai. Knygos „An Introduction to Machine Translation“ autoriai, anglų lingvistai W. Johnas Hutchinsas ir Haroldas L. Somersas teigia, kad tobulas mašininis vertimas neegzistuoja. Lingvistai mašininį vertimą (angl. machine translation) apibrėžia kaip kompiuterinių sistemų atliekamą vertimą iš vienos kalbos į kitą nepriklausomai nuo to, ar šį vertimą vėliau apdoroja žmogus, ar ne. Šiuo požiūriu centrinė mašinio vertimo ašis yra vertimo proceso automatizavimas, tad mašinio ir automatinio vertimo terminai dažnai vartojami sinonimiškai (1992, 2). Jų nuomone, vertimo mašinos, kurios kelių mygtukų paspaudimu, be žmogaus pagalbos, galėtų sukurti kokybišką vertimą, neegzistuoja. Tačiau, kai kuriais atvejais, tinkamai kontroliuojant įvesties tekstų kalbą, galima automatiškai parengti kokybiškesnius vertimus, kurie beveik nereikalauja taisymo. MV sistemos gali būti skirstomos į dvikalbes sistemas (konkrečiai kalbų porai), daugiakalbes sistemas (daugiau nei dviem kalboms), vienakryptes sistemas ir dvikryptes sistemas. Autoriai taip pat aiškina MV sistemų dizaino kūrimo principą, kuris vyksta trejais etapais. Pirmajame etape tekstai paverčiami tarpinėmis reprezentacijomis, kuriose sprendžiamos kalbos dviprasmybės. Antrajame etape šie tekstai paverčiami lygiavertėmis tikslinės kalbos reprezentacijomis, o trečiajame etape sukuriama galutiniai tikslinės kalbos tekstai. Analizės ir generavimo etapuose daugumoje MV sistemų yra aiškiai atskirti komponentai, susiję su skirtingais lingvistinio aprašymo lygmenimis: morfologija, sintakse,

semantika. Taigi analizę galima suskirstyti į morfologinę analizę (pvz., žodžių galūnių nustatymas), sintaksinę analizę (frazijų struktūrų nustatymas ir pan.) ir semantinę analizę (leksinių ir struktūrinių dviprasmybių sprendimas) (Hutchins, Somers, 1992, 4). MV teksto kūrimas gali pereiti semantinį, sintaksinį ir morfologinį generavimo lygmenis. Perdavimo sistemose gali būti atskiri komponentai, susiję su leksiniu perkėlimu (žodyno atitikmenų parinkimas) ir struktūriniu perkėlimu (šaltinio teksto struktūrų transformavimas į lygiavertes tikslinio teksto struktūras).

2.5.1 Trumpa mašininio vertimo istorijos apžvalga

W. John Hutchinsas ir Harold L. Somersas savo išleistos knygos „An Introduction to Machine Translation“ skyriuje pristatė trumpą mašininio vertimo istorijos apžvalgą, kurią pravartu įsiminti. Remiantis knygos autoriais, pirmieji mechaniniai žodynai kalbos barjerams įveikti buvo pasiūlyti XVII a. Tiek prancūzų filosofas René Descartesas, tiek vokiečių filosofas Gottfriedas Leibnizas samprotavo apie žodyną, paremtą universaliais skaitmeniniais kodais, kūrimą. Cave'as Beckas, Athanasius Kircheris ir Johanas Joachimas Becheris pasiūlė idėją loginiais principais ir simboliniais ženklais sukurti kalbą, kuri padėtų žmonėms bendrauti ir išvengti visokiausių nesusipratimų. Geriausiai žinoma yra interlingva, kurią 1668 m. sukūrė Johnas Wilkinsas savo veikale „Essay towards a Real Character and a Philosophical Language“ 1993 m. prancūzas George'as Arsuni sukūrė popierinės juostelės laikmeną, kurią naudojant būtų galima rasti bet kokio žodžio atitikmenį kita kalba (Ravshanovna, 2023). Galimybę naudoti kompiuterius kaip vertimo įrankį pirmą kartą aptarė Rokfelerio fondo darbuotojas Warrenas Weaveris ir britų kristalografas Andrew D. Booth'as. (Hutchins, Somers, 1992). Pasak Hutchinso ir Somerso, Andrew D. Booth'as tyrinėjo dvikalbio žodyno mechanizacijos galimybes ir pradėjo bendradarbiauti su Richardu H. Richensu, kuris savarankiškai naudojo perforacines korteles, kad parengtų primityvius žodinius mokslinių santraukų vertimus. 1954 m. sausio mėn. Džordžtauno universitete Leonas Dostertas kartu su IBM (International Business Machines Corporation) vykdė projektą, kurio metu pirmą kartą buvo viešai pademonstruota MV sistema. Kruopščiai atrinkti 49 rusiškų sakinių pavyzdžiai buvo išversti į anglų kalbą naudojant labai ribotą 250 žodžių žodyną ir tik šešias gramatines taisykles. Kaip teigia knygos autoriai, ši demonstracija paskatino didelio masto MV finansavimą Jungtinėse Valstijose ir įkvėpė MV projektų pradžią kituose pasaulio kraštuose, ypač Sovietų Sąjungoje (Hutchins, Somers, 1992).

Kito dešimtmečio pagrindinis tikslas buvo sukurti kokybiškas, gerą vertimą užtikrinančias sistemas, bet to įgyvendinti nepavyko. 1960 m. paskelbtoje MV pažangos apžvalgoje, Bar-Hillelis kritikavo pilnai automatizuotų ir tikslių vertimo sistemų sukūrimą. Užtat pasiūlė, kad reikėtų kurti sistemas, kurios naudingai išnaudotų žmogaus ir mašinos sąveiką.

Danielius Ralys straipsnyje apie mašininį vertimą (2017) mini Džordžtauno automatinio vertimo (angl. GAT – Georgetown Automatic Translation) sistemą, kuri buvo sukurta Michaelo Zarechnako

vadovaujamos grupės. Joje buvo atliekamos trys analizės: morfologinė, sintaksinė bei sintagminė. 1963 m. GAT sistema buvo pradėta naudoti Euratome (Isproje, Italijoje) ir 1964 m. Atominės energijos komisijoje. Pasak autoriaus, KANT MV sistema, veikianti pagal interlingvą, pasirodė tik paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Sistema buvo naudojama kai kuriems techniniams tekstams, tačiau bendrinei kalbai išreikšti interlingva nebuvo sukurta. Nors buvo stengiamasi pagerinti MV vertimo kokybę, 1966 m. ALPAC komitetas nusprendė, jog MV neturi perspektyvų dėl prastos kokybės ir poreikio redaguoti vertimus. Nepaisant to, šioje srityje vyko pažanga: 1968 m. JAV pradėta kurti SYSTRAN taisyklinio vertimo sistema, kuri tapo komerciniu sėkmingu projektu. Aštuntajame dešimtmetyje išryškėjo žiniomis grindžiamų sistemų tyrimai, kurie rėmėsi dirbtinio intelekto bendruomenės natūralios kalbos supratimo sistemų kūrimu. Buvo manoma, kad MV turi neapsiriboti vien tik lingvistine informacija (sintakse ir semantika), nes vertimas apima teksto turinio „supratimą“ ir turi būti susijęs su žiniomis apie „tikrąjį pasaulį“. XX a. aštuntajame dešimtmetyje, atgaivinus MV mokslinius tyrimus ir rinkoje pasirodžius MV sistemoms, visuomenė ėmė geriau suvokti MV svarbą.

Pagal 1975 m. komercinį susitarimą Europos Komisija gavo teisę tobulinti sistemą savo reikmėms. Sistema pakankamai gerai vertė kai kurių kalbos sričių tekstus į daugelį kalbų. Nuo 2010 m. SYSTRAN ėmė naudoti hibridines technologijas. Europinis EUROTRA projektas baigėsi nesėkme, pradėjęs rimtą taisyklinio MV krizę (Ralys, 2017, 6). Gilaus mokymosi ir neuroninių tinklų plėtra 2010-aisiais sukėlė revoliuciją mašininio vertimo srityje. Neuroniniai mašininio vertimo (NMV) modeliai, pavyzdžiui, sekos į seką modeliai su dėmesio mechanizmais, pranoko ankstesnius metodus, nes išmoko tiesiogiai atvaizduoti įvesties sakinius į išvesties vertimus, nesiremiami iš anksto nustatytais taisyklėmis ar sulygiavimais. Dėl to labai pagerėjo vertimo kokybė, ypač sudėtingesnės ar dviprasmiškos kalbos atveju. „Google“, „Microsoft“ ir kitos technologijų bendrovės pritaikė NMV savo vertimo paslaugoms. 2016 m. „Google“ pristatė „Google“ neuroninį mašininį vertimą (GNMV) ir vėliau akademinė ir pramonės laboratorijų atlikti tyrimai paskatino NMV diegimą įvairiose vertimo sistemose.

NMV modeliai toliau tobulinami ir plečiami, o vykdomi moksliniai tyrimai orientuoti į vertimo kokybės, efektyvumo ir darbo su mažai išteklių turinčiomis kalbomis gerinimą.

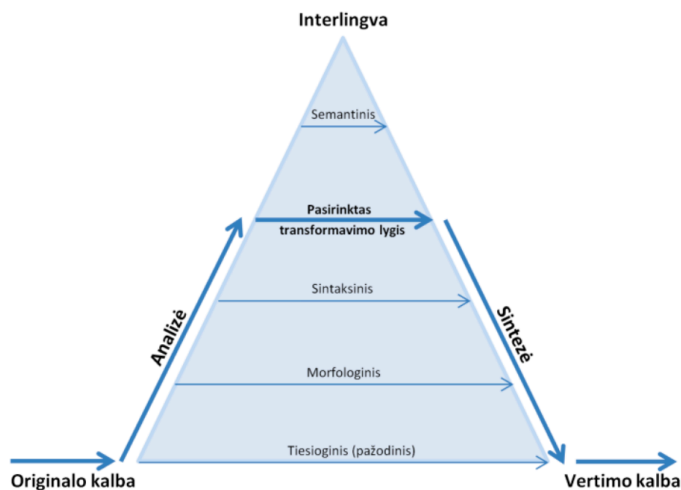
Per pastarąjį dešimtmetį mašininis vertimas patyrė didelių pokyčių, kuriuos paskatino gilaus mokymosi, neuroninių tinklų architektūros ir duomenų prieinamumo proveržiai. Pastaraisiais metais mašininis vertimas toliau tobulėjo kuriant transformatoriais pagrįstus modelius, pavyzdžiui, „OpenAI“ GPT (Generative Pre-trained Transformer) seriją ir „Google“ Transformer architektūrą. Šie modeliai puikiai fiksuoja tolimesias kalbos priklausomybes, kurie dar labiau pagerino vertimo kokybę, ypač tokiose užduotyse kaip apibendrinimas ir vertimas atsižvelgiant į kontekstą.

2.5.2 Mašininio vertimo metodai

Mašininis vertimas dažnai minimas kartu su daugeliu kitų susijusių sąvokų, įskaitant dirbtinį intelektą, mašininį mokymąsi, dirbtinius neuroninius tinklus ir gilųjų mokymąsi. Mašininis vertimas priskiriamas platesnei dirbtinio intelekto sričiai, kuria siekiama sukurti sistemas, galinčias atlikti užduotis, kurioms paprastai reikia žmogaus intelekto. Mašininis vertimas yra puikus to pavyzdys, nes jis apima automatinį teksto vertimą iš vienos kalbos į kitą. MV tai kompiuterinės lingvistikos disciplina, kuri tiria teksto vertimo kompiuteriu metodus. Mašininio vertimo sistema yra grindžiama **taisyklėmis pagrįstu** metodu ir **statistiniu** metodu.

2.5.2.1 Taisyklėmis pagrįstas mašininis vertimas

Dorothy Kenny straipsnyje „Human and machine translation“ (2022) pasakoja apie mašininį vertimą užvaldžiusį metodą – taisyklėmis pagrįstą mašininį vertimą (angl. rule-based machine translation). Šiuo metodu programai yra pateikiamas visų originalo ir tikslinės kalbų žodžių sąrašas ir jų jungimo į sakinius taisyklės, kad būtų sukurtos taisyklingai suformuotos sakinio struktūros. Taisyklėmis pagrįstu mašininio vertimu galima nurodyti, kaip vienos kalbos žodžiai ir struktūros gali būti atvaizduojamos kitos kalbos sakinių struktūrose, ir pateikti mašinai nuoseklias instrukcijas (algoritmą), kaip panaudoti visą šią informaciją kuriant sakinių vertimus (Kenny, 2022). Danielius Algirdas Ralys straipsnyje „Mašininis vertimas lietuvių kalbai“ (2017) plačiai aprašo taisyklinį mašininio vertimo metodą, pagal kurį „originalo kalbos sakinyje yra analizuojamas iki tam tikro pasirinkto lygio, nustatoma sakinio struktūra, kuri transformuojama pagal susikurtas taisykles į vertimo kalbos ekvivalentinę struktūrą, pagal kurią sugeneruojamas vertimo kalbos sakinyje. Įvairių kalbų sakinio struktūros gali labai skirtis, turėti vienų ar kitų ypatybių, kurios turi būti atspindėtos MV.“ Taisyklinėje MV sistemoje vyrauja kelios atmainos, kurios skiriasi pagal analizavimo lygį (1 pav.). Daugelis kalbos, o ypač MV tyrėjų, aprašinėdami taisyklinį mašininį vertimą remiasi Prancūzijos vertimo pradininko Bernardo Vauquois'o pasiūlytu iliustruotu metodu, kuris vadinamas Vauquois trikampiu.

1 pav. Taisyklinio mašininio vertimo Vauquois trikampis⁴

Trikampį sudaro trys viršūnės, žyminčios skirtingus vertimo būdus: tiesioginį (pažodinį) vertimą, morfologinį, sintaksinį ir semantinį analizatorius. Tiesioginis vertimas apima tiesioginį teksto vertimą iš originalo kalbos į tikslinę kalbą. Tai paprasčiausia vertimo forma, tačiau dėl jos gali atsirasti vertimo netikslumų, ypač kai kalbama apie sudėtingas kalbines struktūras ar perkeltinės reikšmės posakius. Tarp dviejų kalbų naudojamas tiksliai žodynas ir paprastos programines taisyklės, praktiškai neatliekama kalbų analizė. Morfologinė analizė užtikrina, kad tarpinėje reprezentacijoje būtų tiksliai atvaizduotos originalo kalbos morfologinės ypatybės. Morfologinę analizę galima vykdyti formaliais, statistiniais metodais arba jų deriniais. Sintaksine analize siekiama išsaugoti šaltinio kalbos sintaksinę struktūrą ir kartu sukurti gramatiškai taisyklingus tikslinės kalbos sakinius, tačiau procesas gali būti sudėtingas dėl skirtingų kalbų žodžių tvarkos, sintaksės ar gramatinių savybių skirtumų. Sintaksinis analizatorius pateikia visas galimas sakinio sintaksines struktūras. Semantinė analizė neapsiriboja sintaksine analize, o daugiausia dėmesio skiria šaltinio kalbos teksto prasmei arba semantikai perteikti. Transformavimo pagrindinė problema yra semantinis daugiareikšmiškumas. Daugiareikšmiškumas gali būti sprendžiamas kituose vertimo etapuose, kad būtų pasiūlytas vienintelis vertimo variantas. Trikampyje pavaizduotas visas vertimo procesas – analizuojama originalo kalba, siekiama išsiaiškinti kokia yra pagrindinė teksto prasmė ir reikšmė. Išanalizavus originalo kalbą, visa informacija yra sintezuojama ir pagaminamas teksto vertimas į tikslinę kalbą.

⁴ Lietuviška Vauquois trikampio versija buvo surasta Danieliaus Algirdo Ralio straipsnyje „Mašininis vertimas lietuvių kalbai“ (2017, 5).

2.5.2.2 Statistinis mašininis vertimas

Kompiuteriai, tekstynai ir programinė įranga yra pagrindiniai statistinio mašininio vertimo elementai. Pagal Christopher D. Manning ir Hinrich Schiitze, statistinio MV tikslas – padaryti statistines išvadas natūraliosios kalbos srityje. Statistinę išvadą sudaro tam tikrų duomenų (gautų pagal tam tikrą nežinomą tikimybių pasiskirstymą) gavimas ir tam tikrų išvadų apie šį pasiskirstymą darymas (Manning, Schiitze, 1999, 191). Pirmąjį statistinį požiūrį į MV pradėjo taikyti IBM mokslininkų grupė aštuntojo dešimtmečio pabaigoje. Pagal Nicola Cancedda, Cyril Goutte ir Marc Dymetman straipsnį (2008), bendras statistinio mašininio vertimo uždavinys – išmokti versti iš duomenų, esančių didžiuliam tekстыne, ieškant tikimiausių vertimo variantų. Šiai mokymosi sistemai įgyvendinti reikia įvestį (originalo kalbos sakinių), išvestį (tikslinės kalbos sakinių) ir modelį, kuriuo bandoma sukurti teisingą išvestį kiekvienai pateiktai įvesčiai (2008, 2). Pagrindinė statistinio mašininio vertimo lygtis yra Bajeso formulė:

$$\hat{S} = \operatorname{argmax}_s P(S) \times P(T|S)$$

2 pav. Bajeso formulė⁵

Daudaravičius pateikia labai aiškų ir konkretų šios lygties aiškinimą: „P(S) yra statistinis tikslo kalbos modelis, kurio tikslas – atsakyti, ar parinktas vertimas panašus į vertimo kalbą. P(T|S) yra statistinis vertimo modelis, kuris leidžia parinkti labiausiai tikėtiną vertimą. S yra originalo kalba, T – vertimo kalba. Tarkim, norime sukurti statistinį mašininį vertimą iš anglų kalbos į lietuvių. Mums reikia sudaryti statistinį lietuvių kalbos modelį P(Lt) naudojant didelės apimties lietuvių kalbos tekstyną ir statistinį vertimo modelį P(En|Lt) naudojant didelės apimties anglų-lietuvių lygiagretųjį tekstyną“ (2006, 14). IBM mokslininkų siūlomas vertimo metodas greitai pradėjo konkuruoti su tradiciniu taisykliniu vertimu dėl vertimo kokybės. Kaip rašo Ralys (2017), statistinių mašininio vertimo sistemų kūrėjai buvo sužavėti galimybe versti į daugybę kalbų neturint gilaus supratimo apie vertimą ar gramatiką; jiems užteko sukurti sistemas, kurios buvo apmokytos iš tekstynų. Klasikinio statistinio vertimo metu neatliekama jokia originalo kalbos sakinių analizė ar vertimo kalbos sakinių sintezė, verčiama tik pagal sistemos apmokymo metu nustatytas tikimybes. Vėliau pristatytas lankstesnis vertimo modelis, kuris leido versti ir originalios kalbos frazes. Vertimo kokybę pradėta vertinti naudojant automatinės BLEU metrikos, kuri palygina mašininio vertimo tekstą su žmogiškuoju, rezultatus. Tačiau šiose vertinimo metodikose neatsižvelgiama į teksto suprantamumą arba gramatinį taisyklingumą, o daugiau dėmesio skiriama žodžių ar frazių sutapimams. Nepaisant

⁵ Šaltinis: Daudaravičius, 2006, 14.

statistinio mašininio vertimo populiarumo, pastebėta, kad šis metodas susiduria su nemažai sunkumų verčiant į kalbas su sudėtingesne morfologine struktūra. Dažnai ne visos galimos žodžių formos ar frazės yra įtrauktos į vertimo sistemą, todėl jos negali būti tinkamai atkartotos. Tai kyla dėl trūkstamos lingvistinės informacijos apmokant sistemą, dėl ko gauta išretinta vertimo tikimybių matrica. Siekiant pagerinti šią situaciją, pasiūlytas faktorizuotas statistinis mašininis vertimas, praturtintas papildoma lingvistine informacija. Ši naujovė padėjo gerinti vertimo kokybę, ypač fleksinėse kalbose, paprastai didindama BLEU metrikos rezultatus 1–2 procentais. Nuolat tobulėjant technologijoms, 2008 m. Google Translate pradėjo vertimą ir į lietuvių kalbą. Vilniaus universitetas ir UAB Tilde atliko didelį darbą kurdami statistinio mašininio vertimo sistemą ALPMAVIS, kuri buvo visiems viešai prieinama. Tyrimai rodo, kad ši sistema sugeba gerai versti įvairius tekstus, ypač teisinius (Ralys, 2017, 10). IBM mokslininkų pasiūlytas vertimo būdas, konkuruojantis su taisykliniu vertimu, patraukė statistinių mašininio vertimo sistemų kūrėjus. Šių sistemų galimybė versti į daugybę kalbų be supratimo apie vertimą ar gramatiką buvo žavi, nes pakako apmokyti sistemas iš turimų tekstynų. Klasikinio statistinio vertimo metu nėra atliekama jokia originalo kalbos sakinio analizė ar vertimo kalbos sakinio sintezė, verčiama tik pagal apmokymo metu nustatytas tikimybes. Peterio Brown'o ir jo kolegų pasiūlyti penki žodžių išdėstymo vertimuose modeliai nebuvo pakankamai lankstūs, leisdami originalo kalbos žodį versti vienu ar keliais žodžiais arba jo išvis neversti (2017, 9).

2.5.2.3 Neuroninis mašininis vertimas

Neuroninis mašininis vertimas radikaliai keičia pramonės šakas visame pasaulyje, o tai tik pradžia. Dirbtinis intelektas žaibišku greičiu integruojamas į įvairius gyvenimo aspektus – nuo sveikatos ir finansų, iki transporto ir pramogų. Supratimas apie dirbtinį intelektą padeda žmonėms priimti pagrįstus sprendimus ir orientotis pasaulyje, kurį praktiškai yra užvaldęs dirbtinis intelektas. 2013 m. mašininiam vertimui (MV) buvo pritaikyti dirbtiniai neuronų tinklai, o idėja naudoti kompiuterių grafinius procesorius atvėrė galimybes spręsti realius uždavinius, tarp jų – atlikti ir mašininį vertimą. Neuroniniams tinklams realizuoti naudojami milijonai dirbtinių neuronų, todėl mašininis vertimas vis labiau siejamas su dirbtinio intelekto plėtra, o vertimo kokybė vis labiau artėja prie žmogiškojo (Raštija.lt, 2020) (žiūrėta 2024 03 12). J. A. Pèrez-Ortiz, M. L. Forcada ir Felipe Sánchez-Martínez savo leidinyje (2022) apie neuroninio mašininio vertimo veikimą nuodugniai aiškina kaip veikia dirbtiniai neuroniniai tinklai. Neuroninius tinklus sudaro sinapsės ir neuronai, veikiantys kaip žmogaus smegenys, todėl mašinos gali greitai mokytis, apdoroti informaciją ir interpretuoti kelias kalbas. Pasak autorių, dirbtiniai neuroniniai tinklai (angl. artificial neural networks) iš milijonų dirbtinių vienetų, panašių į neuronus, kurių sužadimas ar slopinimas priklauso nuo signalų siunčiamų iš kitų neuronų, ir šiuos signalus perduodančių jungčių stiprumo. MV sistemos mokomos naudojant didelius duomenų kiekius, kuriuos sudaro profesionalių vertėjų atlikti vertimai.

Neuroniniai tinklai taip pat gali įvertinti originalo kalbos medžiagos kontekstą, todėl jie sugeba sukurti tikslesnius, natūraliai skambančius vertimus. MV sistemos mokomos naudojant didelius lygiagrečių duomenų kiekius. Kodavimo įrenginys mokosi skaityti įvesties sekas ir kurti atitinkamas išvesties sekas. Kai MV sistema yra apmokyta, vyksta kodavimo ir dekodavimo procesas, kai kuriama yra šaltinio kalbos skaičių seka, dekoderis tuos skaičius paverčia atitinkamais naujos kalbos žodžiais ir sukuria išvesties seką. Ekspertai sukūrė dėmesio mechanizmus, kad pagerintų mašininio vertimo tikslumą ir patikimumą. Galiausiai, naudojama daug įvairių išvesties sluoksnių. MV sistemos išvesties sluoksniis yra atsakingas už visų galimų išvesties duomenų apsvarstymą ir išrenka labiausiai tikėtiną atsakymą kaip galutinį vertimą. MV sistemos parengtų vertimų kokybei įvertinti yra BLEU algoritmas, kuris įvertina MV vertimo kokybę. Žinios apie dirbtinį intelektą ir mašininio vertimo veikimo pagrindus padeda suprasti ne tik kaip veikia, bet ir kaip greitai vystosi viešai naudojamos MV programos tokios kaip Google Translate, DeepL, Microsoft Translate, ChatGPT ir tt. Nuo pat 1954 m. mašininis vertimas buvo nuolat tobulinamas ir ypač suklestėjo per pastarąjį dešimtmetį pradėjus intensyviai taikyti neuroninio mašininio vertimo programas (Levanaitė 2021, 24). Kalbant apie MV kokybę, straipsnio „How Does the Post-Editing of Neural Machine Translation Compare with From-Scratch Translation?“ Y. Jia ir X. Wang (2019, 60-61) giria dirbtinio intelekto technologijų pažangumą, teigdamos, kad MV tekstų kokybė yra kur kas aukštesnė nei dar neseniai dominavusių statistinio ir taisyklėmis grįsto MV tekstų kokybė (Levanaitė 2021, 24). Nors ir mašininio vertimo sukurtas vertimas yra kokybiškas, daugelis MV tekstų yra redaguojami. Ne paslaptis, kad MV sistemos dar greitai neprilygs žmogaus parengtam vertimui, tačiau MV sistemų kokybę galima gerinti ne tik taikant geresnius metodus, bet ir nustatant tam tikrus įvesties apribojimus.

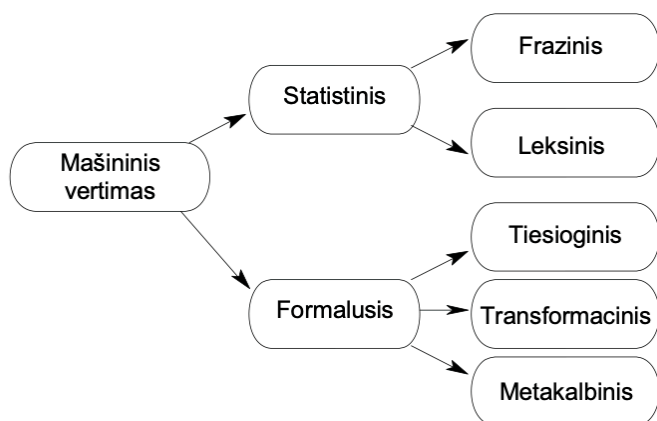
2.5.3 Mašininio vertimo naudojimo sritys

Mašininio vertimo sistemos efektyvumas labai priklauso nuo vartotojų, jų poreikių ir naudojimo būdo. Vidas Daudaravičius savo straipsnyje apie mašininį vertimą (2006, 10), priklausomai nuo kompiuterių naudojimo, mašininį vertimą skirsto į:

- 1) **Žmogaus vertimą** (angl. human translation HT) – kai visi vertimo procesus atlieka vertėjas.
- 2) **Automatizuotą vertimą** (angl. machine-aided human translation MAHT) – automatizuoto vertimo procese kompiuterinės priemonės naudojamos palengvinant vertėjui versti tekstą. Automatizuotas vertimas dažniausiai suvokiamas kaip lingvistinės priemonės, palengvinančios vertėjo darbą. Pagrindinės priemonės yra:
 - a) Elektroniniai žodynai
 - b) Rašybos ir gramatikos tikrintuvai
 - c) Paaiškinamųjų žodynų kompiliatoriai
 - d) Vertimų atmintys

- e) Terminų žodynai
 - f) Terminų žodynų valdymo sistemos
- 3) **Interaktyvus mašininis vertimas** (angl. Human-aided Machine Translation (HAMT)): Interaktyvaus vertimo metu vertėjas turi atsakyti į mašininio vertimo procese iškilusius klausimus, kad pasiektų geriausią vertimo kokybę. Į šį mašininio vertimo tipą taip pat įskaičiuojami atvejai, kai vertėjas gerina mašininio vertimo rezultatą redaguodamas pirminį tekstą ir taisydamas mašininio vertimo rezultatą.
- 4) **Mašininis vertimas** (angl. Fully automated translation (FAT)): šiuolaikinio mašininio vertimo kokybė nėra adekvati, mašininės vertyklės vis dar pateikia klaidingai išverstus tekstus, todėl vertėjui būtina dalyvauti vertimo procese, jei norima gauti kokybišką vertimą.

Mašininio vertimo srityje egzistuoja taip pat keli mašininio vertimo sistemų tipai, kuriais pasitelkiama kaip pagalbinėms priemonėms, leidžiančiomis įsigilinti į mašininio vertimo sistemą. Daudaravičius pateikia lentelę, kuroje mašininis vertimas yra skirstomas pagal tipus.

3 pav. Mašininio vertimo skirstymas pagal tipus⁶

Remiantis 3 pav. galima pastebėti, kad mašininis vertimas gali būti atliekamas naudojant statistinius arba formaliuosius metodus (Daudaravičius, 2006, 11).

Formalusis vertimas. Formaliajam mašininiam vertimui labiausiai reikia žodynų ir taisyklių rinkinių. Šis tipas skirstomas į tiesioginį, transformacinį ir metakalbinį mašininį vertimą.

Tiesioginis vertimas. Nagrinėjami teksto žodžiai ir sakiniai ir atliekama jų pirminė morfologinė analizė. Šis vertimo būdas siūlo prasčiausius vertimo variantus, tačiau tiesioginis vertimas yra lengviausiai pritaikomas.

Transformacinis vertimas. Be morfologinės analizės, atliekama sintaksinė ir kartais semantinė pradinio teksto analizė. Tada pradinio teksto sintaksės arba semantinės struktūros transformuojamos į sintaksines ar semantines vertimo kalbos struktūras.

⁶ Šaltinis: Daudaravičius, 2006, 11.

Transformavimo metu parenkami atitikmenys ir sintezuojamos tam tikros žodžių formos, dažnai papildomai pertvarkomas susintezuotas sakinys, kad jis kuo labiau atitiktų vertimo kalbos struktūrą. Šis mašininio vertimo tipas dažnai naudojamas dėl pakankamos vertimo kokybės, ir yra platinamas kaip komercinis produktas.

Metakalbinis vertimas yra sudėtingiausias, nes po semantinės analizės visos struktūros pervedamos į metakalbą, iš kurios sintezuojamas kitos kalbos vertimas. Tai naudinga situacijose, kur reikalingas automatinis vertimas tarp daugelio kalbų, pvz., Europos Sąjungoje, kur yra 24 oficialios kalbos. Norint automatiškai versti iš bet kurios kalbos į bet kurią, tektų sukurti 190 vertimo kryptų naudojant transformavimo mašininį vertimą. Tačiau paprasčiau būtų sukurti analizatorių ir sintezatorių kiekvienai kalbai, kuris pakeistų tekstą į metakalbą ir atliktų vertimą iš jos. Realizuojant naujos kalbos vertimą, užtektų sukurti vieną analizatorių ir sintezatorių, tačiau efektyviam metakalbiniam vertimui reikėtų turėti visas galimas žodžių reikšmes visose pasaulio kalbose, kas yra neįmanoma dėl skirtingų kalbų sąvokų įvairovės.

2.5.4 Mašinio vertimo tikslai

Kaip teigia Hutchinsas ir Somersas, didžioji dauguma profesionalių vertėjų dirba tam, kad patenkintų vis didėjančią mokslinių, techninių dokumentų, komercinių ir verslo sandorių, administracinių ir teisinių dokumentų, instrukcijų, medicinos vadovėlių, laikraščių pranešimų ir kt. vertimų paklausą (1992, 2). Tokių tekstų didžioji dalis yra pasikartojanti, kartu reikalaujanti nuoseklumo ir tikslumo. Šios srities dokumentų vertimo paklausa gerokai didėja, viršydama vertėjų pajėgumą. Mašininio vertimo pagalba vertimo srityje turi aiškių ir tiesioginių privalumų. Vis dėlto mašininio vertimo idealas išlieka gerokai aukštesnis – prilygti geriausiam žmogiškajam vertimui. Erika Rimkutė ir Jolanta Kovalevskaitė (2007) teigia, kad negalima sutapatinti mašininio vertimo ir žmogaus vertimo. Pasak jų, „tai yra dvi skirtingos vertimo rūšys, turinčios gana aiškias sritis: MV labiausiai praverčia verčiant techninius tekstus, kuriuose gana paprasti sakiniai, vartojama nedaug daugiareikšmių žodžių.“ Pagrindinės mašininio vertimo kliūtys yra ne technologinės, bet kalbinės. Būtent šis aspektas išryškina skirtumus tarp profesionalaus vertėjo ir mašininio vertimo. MV negali tiesiogiai taikyti lingvistinių teorijų: lingvistams svarbu paaiškinti pagrindinius kalbos kūrimo ir supratimo „mechanizmus“, jie sutelkia dėmesį į esminius bruožus ir nesistengia visko aprašyti ar paaiškinti. MV sistemos, priešingai turi dirbti su tikrais tekstais. Šios sistemos privalo susidurti su visais kalbos reiškimais. Trumpai tariant, MV pati savaime nėra savarankiška „grynoji“ mokslinių tyrimų sritis. Iš lingvistikos ji perima lingvistikos, informatikos, dirbtinio intelekto, vertimo teorijos būdus ir metodus, kurie gali pasitarnauti tobulinant sistemas.

2.5.5 Mašininio vertimo įtaka vertėjo profesijai ir vertimo kokybei Lietuvoje

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos mokslininkai ir kalbos tyrėjai rodo vis didesnę susidomėjimą mašininiam vertimui ir su vertimu susijusiems procesams. 2021 m. Karolina Levanaitė atliko įdomų tyrimą apie Lietuvos vertimo rinkos dalyvių požiūrį į mašininį vertimą ir postredagavimą. Tyrime dalyvavo 61 respondentas. Parengti du klausimynai: vienas – vertimo paslaugas teikiančioms įmonėms, kitas – vertėjams. Kiekvieną klausimyną sudarė po trylika įvairaus tipo klausimų. Išanalizavus apklausoje surinktus duomenis išryškėjo palankus Lietuvos vertimo rinkos dalyvių požiūris į mašininį vertimą ir postredagavimą kaip vertėjų veiklą, kai vertimui buvo naudojamos mašininio vertimo programos. Apklaustųjų nuomone, postredagavimo paslaugos Lietuvoje populiarėja. Kiek daugiau nei trečdalis vertimo įmonių mano, kad vertėjų požiūris į mašininio vertimo technologijas ir postredagavimą yra nepalankus, tačiau tarp pačių vertėjų nepalankų požiūrį nurodė vos 21 proc. respondentų, tad galima teigti, kad dauguma vertimo rinkos dalyvių laikosi palankaus arba neutralaus požiūrio. Tobulėjant mašininio vertimo programoms postredagavimo užduočių skaičius vis didės, o vertėjų kompetencijos ir įgūdžiai turės sparčiai augti. Tyrime išryškėjo, kad vertimo bendrovės skirtingai vertina vertėjo kompetencijas. Paaiškėjo, kad pačių reikšmingiausių kompetencijų sąrašė atsiranda bendras postredagavimo principo išmanymas, gebėjimas parengti tekstą MV, postredagavimo patirtis ir pan. Vertėjai svarbiausiomis kompetencijomis laiko taip pat gebėjimą įvertinti postredaguotame tekste pasitaikančias klaidas ir terminus. Vertėjai labiau susitelkia į galutinį rezultatą (angl. output), o įmonės – į technologijas ir teksto parengimą versti (angl. input). Šio tyrimo rezultatai aktualūs ne tik vertimo rinkoje dirbantiems žmonėms, bet ir būsimiems šios srities profesionalams. Šiuolaikiniame pasaulyje, kai MV tampa neatsiejama vertimo rinkos dalimi, svarbu ugdyti postredagavimo įgūdžius aukštosiose mokyklose ir vertimo įmonėse. Teksto ir kalbų lingvistinių žinių stiprinimas, postredagavimo gairių rengimas, glaudesnis įmonės, užsakovo ir vertėjo bendradarbiavimas, bei vertėjų žinių plėtojimas ir tobulinimas yra kertinis taškas postredagavimo kompetencijų augimui. Pritaikius panašias priemones postredagavimas netaps našta vertėjams, vertimo įmonėms ir besimokantiems vertimo studentams ir padarys vertimo procesą sklandesnį. 2021 m. tyrėjos iš KTU paskelbė straipsnį, kuriame teigia, kad mašininio vertimo įrankiams lietuvių kalba vis dar sunkiai įveikiama. Ne paslaptis, kad mašinos labai greitai mokosi, o pagrindinė to priežastis – neuroniniais tinklais grįstas mašininis vertimas. Priešingai statistiniam vertimui, ši sistema remiasi didžiule duomenų baze ir kontekstu, kuri, dėka vartotojų, kurie savanoriškai tikrina išverstas frazes ir siūlo vertimo variantus, daug greičiau mokosi ir tobulėja. R. Kasperė, „Kalba ir technologijos“ tarpdisciplininės tyrimų grupės pagrindinė tyrėja teigia, kad lyginant su didelėmis ir populiaromis kalbomis, lietuvių kalba pralaimi. Tyrėja taip pat pastebi, kad lietuvių-anglų kalbų poroje mašininio vertimo pasiūlytų tekstų kokybė – neabejotinai geresnė. Verčiant iš anglų į lietuvių kalbą – tikslumas tik 30 proc. teisingų sakinių (kai tekstas yra

nesudėtingas). KTU tyrėja sako, kad lietuvių kalboje dažniausios klaidos yra leksikos ir morfologijos. Šį teiginį patvirtina D. Maumevičienė ir A. Berkmanienė, kurios savo straipsnyje teigia, kad „vertimo kokybė dažnai yra įvardijama kaip pagrindinis MV sistemų pateikiamo produkto trūkumas, nes priklauso tiek nuo kalbinių, tiek nuo technologinių aspektų. Pavyzdžiui, jei tekstas verčiamas iš anglų kalbos į romanų (ispanų, italų) kalbas, išversto teksto kokybė bus gana gera, tačiau jeigu yra verčiama į morfologines kalbas, pavyzdžiui, iš anglų į lietuvių kalbą, išversto lietuviško teksto kokybė retais atvejais bus patenkinama“ (2013, 33). Mašininiam vertimui kol kas nesiseka versti poezijos, išlaikyti teksto stiliaus ar suprasti kultūrinių atspalvių. Kaip teigia tyrėjos, įmanoma, kad vertėjas netolimoje ateityje galės išversti žymiai daugiau kaip keliolika puslapių per dieną, reikės vis mažiau pastangų atliekant redagavimą po MV, bus mažiau neatitikimų ir klaidų, tačiau dar tikrai negreitai MV siūlomais vertimais bus galima pasikliauti taip kaip žmogaus vertimu. Lietuva gali pasidžiaugti nemažais pasiekimais mašininio vertimo tyrimų srityje. Nuo 2000 m. Lietuva turi nemažą indėlį UAB „Tilde IT“ bendrovėje, teikiančioje vertimo paslaugas. „Tilde IT“ veikia Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje ir užsiima lietuvių ir latvių programinės įrangos kūrimu ir kitų interneto projektų kūrimu. 2005-2007 m. Vytauto Didžiojo universitetas vykdė ES Struktūrinių fondų finansuojamą projektą „Internetinė informacijos vertimo priemonė“. Šio projekto rezultatas – mašininio (automatinio) vertimo (iš anglų į lietuvių kalbą) sistema. 2012-2014 m. Vilniaus universitetas vykdė Europos Sąjungos struktūrinių fondų finansuojamą projektą „Anglų–lietuvių–anglų ir prancūzų–lietuvių–prancūzų kalbų mašininio vertimo, paremto statistiniais metodais, sistemos kūrimas.“ Sukurta mašininio vertimo (MV) sistema ALPMAVIS ir visuomenei tapo prieinama vieša internetinė statistinio MV paslauga, pasiekiami taip pat per rašto išteklių informacinę sistemą „Raštija.lt“ (www.raštija.lt). Projekto rezultatai buvo įvertinti labai vykusiai ir buvo vertimo kokybė buvo praktiškai lygiaverčiai Google Translate vertimo sistemai. 2018-2021 m. Vilniaus universitetas vykdė projektą „Mašininio vertimo sistemų ir lokalizavimo paslaugų tobulinimas ir plėtra“, kurio tikslas buvo vystyti MV infrastruktūrą ir gerinti esamų MV el. paslaugų kokybę, kuriant naujas MV kryptis, bei pritaikant visuomenės poreikiams lokalizuotą programinę įrangą ir įrankius. Projekto nariai prieš įvykdami projektą tikino, kad įgyvendinus projektą, „atsiras platesnis kalbų, iš kurių ir į kurias galima versti, pasirinkimas: bus galima versti tekstus iš lietuvių į lenkų, vokiečių, rusų kalbas ir atvirkščiai. Sistema bus modernizuojama ir patogiau pasiekiami vartotojams“ (Delfi, 2018) (žiūrėta 2024 04 01).

Atsižvelgiant į tai, kad tyrime daugiausia dėmesio skiriama konceptualioms metaforoms apie žmogaus sveikatą lietuvių ir anglų žiniasklaidoje ir jų mašininį vertimą, tolimesnėje tyrimo dalyje bus nagrinėjamos konceptualiosios metaforos ir jų mašininio vertimo rezultatai abiejose kalbose. Konceptualiosios metaforos yra neatsiejama kultūros dalis, o teorinėje dalyje sukauptos tyrėjų, lingvistų ir mokslininkų išvalgos veiks kaip įrankis, palengvinantis kalbinio pasaulėvaizdžio, esančio

anglų ir lietuvių žiniasklaidoje, aprašymą. Taikomosios lingvistikos profesorė Alice Deignan sudarė pagrindinius konceptualiosios metaforos teorijos principus: metaforos struktūroja mąstymą; metaforos struktūroja žinias; abstrakčioje kalboje metafora yra pati svarbiausia; metafora yra pagrįsta fizine patirtimi; metafora yra ideologinė (Deignan, 2005, 13). Atsižvelgiant į tai, kad metaforų spektras ir vaidmuo lingvistiniuose tyrimuose yra itin platus, daugiausia dėmesio bus skiriama išsamiai konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, esančių lietuvių ir anglų žiniasklaidoje, analizei. Taip pat, MV įsiskverbus į vertimo rinką ir tapus neatsiejama jo dalimi, atlikus tyrimą paaiškės, ar MV sistemos moka atpažinti ir kokybiškai išversti tokias stilistines priemones kaip konceptualiosios metaforos.

3. TYRIMO DUOMENYS IR METODAI

Magistro darbo tyrimui buvo analizuojamos lietuvių ir anglų žiniasklaidoje surinktos konceptualiosios metaforos ir jų vertimas mašiniame vertime. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, tyrimas buvo suskirstytas į penkis etapus:

- Teorinės literatūros analizė
- Duomenų surinkimas
- Duomenų analizė
- Lietuvių ir anglų kalbose surinktų duomenų aprašymas ir palyginimas
- Konceptualiųjų metaforų lietuvių ir anglų kalbose mašininis vertimas

Teorinėje tyrimo dalyje pagrindinis dėmesys buvo skiriamas konceptualiosios metaforos ir mašininio vertimo sampratai. Konceptualiųjų metaforų kalboje yra gausu, tačiau kalbos vartotojai dažniausiai net nenučiuokia, kaip dažnai jų lūpose yra metaforizuojamas juos supantis pasaulis. Kalbos pasaulėvaizdžio teoretikai, tokie kaip W. Humboldt, G. Lakoff, M. Johnson, A. Gudavičius, R. Grzegorzczkova, V. A. Maslova ir kt., savo darbuose dėstė ne tik apie žmogaus pasaulėvaizdžio vietą kalboje, bet taip pat įvedė į konceptualiųjų metaforų pasaulį ir išryškino, koks svarbus yra kalbos ir kultūros santykis. Nors ir kalbos pasaulėvaizdis nėra pagrindinis šio tyrimo objektas, tačiau svarbu suprasti, kad analizuojant įvairių kultūrų, šiuo atveju anglų ir lietuvių, konceptualiąsias metaforas, pasaulėvaizdžiai gali skirtis. Nepaisant to, didžioji teorinės dalies dalis buvo pašvęsta kalbos metaforizacijos ir konceptualiųjų metaforų mašiniame vertime koncepcijai. Metafora tai labiausiai kalboje paplitusi retorinė figūra, kurią savo didžiulėje knygoje „Metaphors We Live By“ aprašė G. Lakoffas ir M. Johnsonas. Tyrimas grindžiamas konceptualiosiomis metaforomis, nes jos ne tik padeda suprasti ir palyginti įvairių kultūrų pasaulėvaizdžius ir raiškos būdus, bet ir palengvina abstrakčių sąvokų suvokimą. Šiais dirbtinio intelekto laikais, kai technologijos nesustabdomai skverbiasi į žmogaus buitį, svarbu susimąstyti, kokią vietą mūsų visuomenėje, o konkrečiai vertimo rinkoje užima mašininis vertimas ir ar ateityje žmogui negresia automatizacija, kuri galėtų pakeisti žmones įvairiose pramonės šakose. Tyrime aprašoma, kaip veikia neuroninis mašininis vertimas, koks yra jo tikslas ir kaip mašinos paveikia vertėjo profesiją ir vertimo kokybę.

Kitas tyrimo etapas – duomenų surinkimas. Siekiant įgyvendinti šio tyrimo tikslą, buvo renkami, analizuojami ir lyginami kontekstai iš 200 straipsnių: 100 straipsnių iš lietuvių žiniasklaidos ir 100 straipsnių iš anglų žiniasklaidos. Atsižvelgiant į tyrimo apimties ribotumą, iš viso buvo aprašyti ir išversti 84 kontekstai (42 iš lietuvių kalbos ir 42 iš anglų kalbos). Iš lietuvių kalbos buvo išversti 50 konceptualiųjų metaforų pavyzdžiai ir 46 iš anglų kalbos (žr. **Lentelė 1**). Didžioji lietuviškų kontekstų dalis buvo surasta tokiose svetainėse kaip Delfi, 15min., ir LRT. Angliški kontekstų pavyzdžiai buvo sukaupti iš 20 skirtingų interneto svetainių, tokių kaip BBC News, NBC, CBN ir kitų populiarių anglų

žiniasklaidos šaltinių. Tarp kitko, kontekstai buvo taip pat atrinkti iš English Corpora (News on the WEB). Turint omenyje tai, kad nuo 2016 m. lietuvių kalbos tekstynas nebuvo atnaujintas, visi kontekstai, susiję su žmogaus sveikata, buvo surinkti rankiniu būdu žurnalistiniuose interneto svetainėse.

METODAI

Tyrime bus taikomi du **metodai**: **kiekybinis** tyrimo metodas bus taikomas norint nustatyti, kaip dažnai ir kokiomis formomis konceptualiosios metaforos pasirodo lietuvių ir anglų žiniasklaidoje. **Kokybinis** tyrimo metodas bus taikomas norint palyginti Google Translate, DeepL, Microsoft Translate, ChatGPT ir Tilde (penkių) vertyklių vertimus ir išsiaiškinti, ar mašininis vertimas taip pat tiksliai geba versti metaforas kaip profesionalus vertėjas.

4. TYRIMO REZULTATAI

Šio tyrimo tikslui įgyvendinti buvo pasinaudota penkiomis mašininėmis vertyklėmis – ChatGPT, Tilde, Microsoft Translate, Google Translate ir DeepL. Tyrime vaizdingai aprašyti 84 (42 iš lietuvių kalbos ir 42 iš anglų kalbos) pavyzdžiai, kuriuose atsispindi žmogaus sveikatos, o konkrečiai ligų, metaforizacija. Žemiau esančioje lentelėje (žr. **Lentelė 1**) pateikti tyrimo rezultatai, kurioje surašytas visų vertyklių taisyklingai ir netaisyklingai išverstų konceptualiųjų metaforų skaičius, bei vertyklių atliktos vertimo klaidos.

Lentelė 1. Anglų ir lietuvių konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, vertimas mašiniame vertime.

Vertyklė	Taisyklingai išverstų konceptualiųjų metaforų skaičius (iš LT)	Netaisyklingai išverstų konceptualiųjų metaforų skaičius (iš LT)	Taisyklingai išverstų konceptualiųjų metaforų skaičius (iš EN)	Netaisyklingai išverstų konceptualiųjų metaforų skaičius (iš EN)	Klaidos (iš LT)	Klaidos (iš EN)
ChatGPT	34	16	30	16	2	19
Tilde	23	27	17	29	32	23
Microsoft Translate	40	10	32	14	12	4
Google Translate	37	13	32	14	12	2
DeepL	30	20	34	12	5	3

Kaip minėta anksčiau, siekiant įgyvendinti šio tyrimo tikslą, buvo pasinaudota penkiomis mašininėmis vertyklėmis – ChatGPT, Tilde, Microsoft Translate, Google Translate ir DeepL. Kiekvienos vertyklės užduotis buvo išvesti fragmentus iš anglų ir lietuvių žiniasklaidos, kuriuose atsispindėtų žmogaus sveikatos metaforizacija. Kadangi vienas iš tikslų buvo ištirti, kaip įvairios vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas, tyrimo apimtis yra labai didelė dėl sukauptų pavyzdžių skaičiaus, tačiau tai buvo vienintelis būdas aprašyti visas konceptualiąsias metaforas ir kokybiškai įgyvendinti tyrimo tikslą. Tyrime aprašytuose pavyzdžiuose, žmogaus sveikata, o konkrečiai ligos, tokios kaip vėžys ar kitos infekcijos ir virusai, buvo konceptualizuojami kaip vargas, mirtis, žvėris, nesuvaldoma jėga ir pan. Vertyklių siūlomų vertimų kokybė yra skirstoma į tris grupes, kurios yra žymimos trimis spalvomis 1) **ŽALIA** spalva žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose vaizdingai ir

taisyklingai atsispindi konceptualioji metafora; 2) **RAUDONA** spalva žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose neatsispindi konceptualioji metafora, bei prarandamas jos vaizdingumas ir reikšmė; 3) **MĖLYNA** spalva pažymėti žodžiai ir fragmentai tai nuo originalo nutolę vertimai, kuriuose pastebimos logikos, stiliaus ir gramatikos klaidos, ženkliai suprastinančios vertimo kokybę.

Analizuojant konceptualiąsias metaforas svarbu suprasti jų reikšmę ir atvaizdavimo būdą. Konceptualios metaforos yra giliai įsišaknijusios kalboje ir kultūroje, o jų analizei dažnai reikalingas pagrindinių konceptualiųjų ryšių tarp skirtingų sričių supratimas. Nepaisant to, kad mašinos naudoja gilųjų mokymąsi ir dirbtinių neuroninių tinklų technologijas, joms gali būti sunku perprasti daugeliumi metaforų būdingas subtilybes ir kultūrinį kontekstą. Vertimo rezultato kokybė priklauso nuo mokymo duomenų kiekio ir kokybės ir kalbų poros sudėtingumo. Kai kurios konceptualiosios metaforos gali būti lengvai išverčiamos, tačiau pasitaikius sudėtingesnėms ir neakivaizdžioms metaforoms vertyklėms gali būti sunku tiksliai perteikti norimą reikšmę ir metaforos vaizdingumą.

Verta atkreipti dėmesį, kad mašininio vertimo įrankiai gali labai skirtis vienas nuo kito pagrindinėmis technologijomis, modeliais, mokymo duomenimis ir našumu, tad šiuo tyrimu taip pat siekiama išsiaiškinti, kuri vertyklė efektyviausiai verčia ir atpažįsta konceptualiąsias metaforas.

4.1 Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, lietuvių žiniasklaidoje ir jų vertimas mašiniame vertime

Žmonės yra linkę antropomorfizuoti abstrakčias sąvokas, priskirdami joms žmogiškąsias savybes. Anksčiau minėta, kad konceptualioji metafora yra plačiai paplitęs kognityvinės lingvistikos tyrimų objektas. Konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, žiniasklaidoje yra apstu. Nuo pat 2019 m., kai pasaulį užvaldė COVID-19 virusas, straipsnių antraštėse netrūko vaizdingų viruso metaforizacijos pavyzdžių. Pagal Pasaulio sveikatos organizacijos lapkričio mėn. duomenis, šienaujantis virusas pasaulio mastu pasiglemžė daugiau kaip 7 milijonus gyvybių. Ne vien įvairūs virusai, bet ir vėžys, depresija, širdies ligos, ir kitos gyvenimą atimančios ligos užima svarbią vietą lietuvių ir anglų žiniasklaidoje. Nors medicina yra ženkliai pažengusi, žmogaus ir įvairių ligų KOVA niekada neišnyks. Atsižvelgiant į tai, kad žmogaus sveikatos konceptas yra labai platus, daugiausiai surinktų metaforų yra apie vėžį, depresiją, širdies nepakankamumą, ir kitas sudėtingas įveikti ligas. Kadangi tyrimo tikslas yra konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, analizė ir jų mašininis vertimas, visi surinkti pavyzdžiai buvo suskirstyti į domenas. Toks suskirstymas ne tik parodo, kaip ligos yra konceptualizuojamos anglų ir lietuvių kalbose, bet ir palengvina sugrupuoti surinktus pavyzdžius ir analizuoti jų mašininį vertimą. Tolimesnėje tyrimo dalyje yra pristatomos konceptualiųjų metaforų domenos, jų tikslus aprašymas, sukaupti konceptualiųjų metaforų pavyzdžiai ir mašininis vertyklių vertimai. Šiuo tyrimu siekiama ne tik išanalizuoti mašininis

vertyklių efektyvumą verčiant konceptualiąsias metaforas, bet tuo pačiu išsiaiškinti, kaip liga yra konceptualizuojama anglų ir lietuvių žiniasklaidoje.

4.1.1 LIGA TAI VAGIS

Nieko keisto, kad ligos yra konceptualizuojamos kaip vagis. Liga patylomis įsibrauna į žmogaus kūną, pasiglemžia sveikatą, o blogiausiu atveju – gyvenimą. Ypač publicistiniuose straipsniuose, kuriuose sergantys žmonės dalijasi savo istorijomis, liga yra priimama labai asmeniškai ir pastebimas labai priešiškas nusiteikimas ligos atžvilgiu. Ligos, kaip vagies, metafora dažnai vartojama norint pabrėžti praradimo, įsibrovimo ir žalos jausmą. Panašiai kaip vagis, liga gali pasirodyti nematomi ir užklupti labai netikėtai. Kai kurios ligos gali išsivystyti nepastebimai, be akivaizdžių simptomų, panašiai kaip gudriai ir tyliai veikiantis vagis. Ligos taip pat galima matyti kaip asmeninės erdvės ir gerovės pažeidimą, panašų į vagies įsibrovimą į svetimą teritoriją. Toliau pateikiami pavyzdžiai, kurie atspindi šią konceptualiąją metaforą ir kuriuose aptariamas jų mašininis vertimas.

1) **Vėžys Karolį užklupo** (Delfi, 2023).

ChatGPT: **Cancer caught** Karolis.

Tilde: **Cancer caught** Carol!

Microsoft Translate: **Cancer caught** Carol.

Google Translate: Karolis **got cancer**.

DeepL: Carol **was stricken by cancer**.

2) Darboholikų problema: **širdies ligos pasiglemžia vis jaunesnius** (LRT, 2023).

ChatGPT: Workaholics' Problem: **Heart diseases are claiming** younger and younger lives.

Tilde: Workaholics' problem: **heart diseases are claiming** young and young lives.

Microsoft Translate: The problem of workaholics: **heart disease is catching** the younger and younger ones.

Google Translate: The problem **with** workaholics: **heart disease is killing** younger and younger people.

DeepL: The workaholic problem: **heart disease is catching up with** younger people.

3) Vaistininkas R. Blynas sako, kad dažnai manoma, **jog liga užklupo netikėtai**, tačiau neretai tai būna ilgai apleistų sveikatos problemų pasekmė (LRT, 2023).

ChatGPT: Pharmacist R. Blynas says that it is often thought that **illness strikes unexpectedly**, but frequently it is the consequence of long-neglected health issues.

Tilde: Pharmacist **R. pancake** says that the **disease is often thought to occur unexpectedly**, but it is often the result of long-neglected health problems.

Microsoft Translate: Pharmacist R. Blynas says that it is often believed that the **disease caught on unexpectedly**, but often it is a consequence of long-neglected health problems.

Google Translate: Pharmacist R. Blynas says that it is often believed that the **disease struck unexpectedly**, but it is often the result of long-neglected health problems.

DeepL: Pharmacist R. Blynas says that it is often assumed that **the illness came out of the blue**, but it is often the result of long-neglected health problems.

4) Hepatitas A – **kelionėje tykanti liga**: pirmieji simptomai primena gripą (15 min.lt, 2020).

ChatGPT: Hepatitis A – **a travel-related disease**: the initial symptoms resemble the flu

Tilde: Hepatitis A is a **travel-related illness**: the first symptoms are like flu

Microsoft Translate: Hepatitis A – a **disease lurking on the trip**: the first symptoms resemble the flu

Google Translate: Hepatitis A is **a travel disease**: the first symptoms resemble the flu

DeepL: Hepatitis A - a **disease that lurks on the move**: the first symptoms resemble influenza (G2)

5) Nelygi kova su **galūnes atimančia liga** (vmkl.lt, n/a).

ChatGPT: Uneven struggle against a **limb-taking disease**

Tilde: Uneven fight **against limb disease**

Microsoft Translate: Unequal fight against the **disease that takes away the limbs**

Google Translate: A rough fight against a **debilitating disease**

DeepL: An unequal fight against a **limb-robbing disease**

Analizuojant šių penkių pateiktų konceptualiųjų metaforų (1–5) pavyzdžius, atsispindi tam tikra schema. Mašininiai vertimo įrankiai įprastai susidoroja su paryškintomis konceptualiosiomis metaforomis, perteikdami jų reikšmę, tačiau yra pavyzdžių, įrodančių, kad vertyklės ne tik netiksliai perteikia pateiktų pavyzdžių metaforiškumą, bet nesusidoroja su pačiais paprasčiausiais tikriniais vardais. Pavyzdžiui, 1 ir 3 pavyzdžiuose, lietuvišką vardą Karolis, trys vertyklės verčia kaip „Carol“, o vertyklė Tilde, tikrinį vardą „R. Blynas“ išvertė pažodžiui – R. pancake. 1 pavyzdyje, išskyrus Google Translate, visos vertyklės išlaikė metaforiškumą, o vaizdingiausiai ją išvertė vertyklė DeepL (vėžys užklupo → *stricken by cancer*). 3 pavyzdyje, visų keturių vertyklių pateikti vertimai ne tik taikliai ir vaizdingai apibūdina ligos rimtumą, bet pasiūlo taip pat skirtingus vertimo variantus. Ypatingo dėmesio gali susilaukti DeepL vertyklės pateiktas vertimas dėl taiklaus, ar net ekvivalentiško „out of the blue“ frazeologizmo pavartojimo. Šių keturių vertyklių pateikti vertimai sintaksiškai panašūs, tačiau Tilde vertyklė atsilieka savo pateikto varianto kokybe. Daugiausia kliūčių aptikta 4 ir 5 pavyzdžiuose. Tik dvi vertyklės, Microsoft Translate ir DeepL, 4 pavyzdyje esančią metaforą išvertė taisyklingai (*kelionėje tykanti liga* → *disease lurking on a trip*). 2 pavyzdyje visos vertyklės metaforą „ligos pasiglemžia“ išvertė panašiai (*diseases are claiming, catching, killing*), tačiau DeepL pasiūlytas vertimas yra netaisyklingas (*disease is catching up with younger people*). Nors ir kai kurios vertyklės netiksliai išvertė tikrinius vardus, 3 pavyzdyje visos vertyklės vykusiai ir vaizdingai išvertė konceptualiąsias metaforas. 1-5 pavyzdžiuose pasitaikė ne tik netikslių metaforų vertimų, bet taip pat ir stiliaus, logikos ir prasmės klaidų, kas žymiai sumažina MV patikimumą, nepaisant kelių gerai išverstų fragmentų.

4.1.2 LIGA TAI KOVA

Ligos, kaip karo, samprata dažnai siejama su istoriniais, kultūriniais ir psichologiniais veiksniais. Lyginant ligas su karu, metaforiškai pabrėžiamas sveikatos problemų rimtumas, skubumas ir kolektyvinės pastangos ją įveikti. Tiek kare, tiek kovoje su ligomis, patiriamas priešiško jausmas. Toks įrėminimas padeda perteikti aktyvios kovos su priešu idėją. Karo metaforos dažnai turi moralinį atspalvį ir simbolizuoja kovą prieš niokojančią jėgą. Karo kalba apima taip pat ir pačią medicinos sritį, kurioje gydytojai ir šioje srityje dirbantys specialistai dažnai apibūdinami kaip „kovotojai su ligomis“, bandantys gelbėti visuomenę nuo siaučiančių ligų. Žemiau pateikti pavyzdžiai, atspindintys ligą kaip karą:

- 6) **Kovai su dažnėjančia liga** – ir naujas žymėjimas ant alkoholinių gėrimų: „Daugelis net nežino, kiek ten kalorijų“ (TV3, 2023).

ChatGPT: **Obesity is a growing disease** - and a new label on alcoholic beverages: „Many don't even know how many calories are in there

Tilde: **To combat an increasing disease**, a new label on alcoholic beverages says: “Many don't even know how much calories there are”

Microsoft Translate: **To combat the increasing incidence of the disease** – and a new **marking** on alcoholic beverages: "Many do not even know how many calories there“

Google Translate: **To fight against the increasing disease** - and a new labeling on alcoholic beverages: "Many people don't even know how many calories are there

DeepL: New labelling on alcoholic beverages **to combat rising rates of the disease:** 'Many people don't even know how many calories are in it.

- 7) **Pažaboti ligą** jai padėjo ne vienerius metus trunkantis bendradarbiavimas su Klaipėdos universiteto ligoninės gydytoja dermatovenerologe Jolanta Česiene (Delfi, 2023).

ChatGPT: **To control the disease**, a collaboration lasting several years with Jolanta Česiene, a dermatovenerologist at Klaipėda University Hospital, helped.

Tilde: She has been helped **to curb the disease** through years of cooperation with the doctor at the Klaipėda University hospital in **dermatovenerologe Jolanta Česiene**

Microsoft Translate: She was helped **to curb the disease** by many years of cooperation with the doctor of Klaipėda University Hospital dermatovenerologist Jolanta Česiene

Google Translate: She was helped **to curb the disease** by a long-term collaboration with Klaipėda University Hospital doctor, dermatovenerologist Jolanta Česiene

DeepL: Years of collaboration with dermatovenerologist Jolanta Česiene of Klaipėda University Hospital have **helped her to control the disease.**

- 8) Bėgant metams sustiprėjau psichologiškai, supratau, kad liga yra nepagydoma, kad jokie taikyti hormoniniai vaistai jos neįveikia. Suvokiau, kad nieko pakeisti negaliu, o pati esu kur kas daugiau nei ši **klastinga liga**, – prisimindama patirtus išgyvenimus kalbėjo pašnekovė (Delfi, 2023).

ChatGPT: Over the years, I strengthened psychologically and realized that the disease is incurable, that no hormonal medications can overcome it. I understood that I couldn't change anything, and I am much more than this **insidious disease**, recalled the speaker, reflecting on her experiences.

Tilde: Over the years, I got stronger psychologically, and I realized that the disease was incurable, that no hormonal medicine had been applied to it. I realized that I couldn't change anything, and I myself was far more than this **crazy disease**, said the other, remembering my experiences.

Microsoft Translate: Over the years, I got stronger psychologically, I realized that the disease is incurable, that no hormonal drugs applied do not overcome it. I realized that I couldn't change anything, and I myself am much more than this **insidious disease**, she said, recalling the experiences she had experienced.

Google Translate: Over the years, I became stronger psychologically, I realized that the disease is incurable, that no hormonal drugs can overcome it. I realized that I can't change anything, and I myself am much more than this **insidious disease**, said the interviewee, recalling her experiences.

DeepL: Over the years, I have become psychologically stronger, realising that the disease is incurable and that no amount of hormonal medication can cure it. I realised that I could not change anything, and that I was much more than this **insidious disease**, she said, recalling her experiences.

9) **Diagnozė smogė labai netikėtai**, prasidejus COVID-19 pandemijai (15min.lt, 2023).

ChatGPT: The **diagnosis struck very unexpectedly**, with the onset of the COVID-19 pandemic.

Tilde: The **diagnosis hit very suddenly** at the onset of the COVID-19 pandemic

Microsoft Translate: The **diagnosis hit very unexpectedly** with the onset of the COVID-19 pandemic.

Google Translate: The **diagnosis came very suddenly** with the onset of the COVID-19 pandemic

DeepL: **Diagnosis came unexpectedly** in the wake of the COVID-19 pandemic.

10) **Nebyli kova su valgymo sutrikimais**: kaip atpažinti artimajį kamuojančius sunkumus? (LRT, 2023).

ChatGPT: **The silent battle with eating disorders**: how to recognize difficulties affecting a loved one?

Tilde: **The tacit struggle against eating disorders**: How can we identify problems that affect a loved one?

Microsoft Translate: **The silent fight against eating disorders**: how to recognize the difficulties that afflict a loved one?

Google Translate: **The silent fight against eating disorders**: how to recognize difficulties that afflict a loved one?

DeepL: **The never-ending battle against eating disorders**: how to recognise your loved one's difficulties?

Gero ir kokybiško mašininio vertimo pavyzdžiai ypatingai atsispindėjo 6 ir 10 pavyzdžiuose. Dėl skaidrių ir nesudėtingų metaforų, vertyklės lengvai susidorojo su ligos metaforizacija ir pateikė vykusį vertimą (kovoti su liga → to combat, fight a disease). Kita vertus, 6 pavyzdyje, Chat GPT vertyklė neperteikė metaforos vaizdingumo ir prikūrė papildomos, originalo tekste neegzistuojančios, informacijos. Taip pat, 10 pavyzdyje, DeepL vertyklė pateikė kitokį, neatitinkantį originalo kalbos, vertimą (the never ending battle → nebyli kova).

Chat GPT ir DeepL vertyklės nors ir perteikė 7 sakinio turinį, tačiau sumenkino veiksmazodžio „pažaboti“ vaizdingumą. Likusios trys vertyklės pasiūlė gerokai ryškesnę metaforos vertimą – „to curb a disease“. Nepaisant to, kad šios konceptualiosios metaforos vertimai verti pagyrimo, Tilde dar kartą prastai išvertė tikrinį vardą ir žmogaus profesiją. 9 pavyzdyje, Chat GPT,

Tilde ir Microsoft Translate vertyklės pasiūlė neblogą metaforos „diagnozė smogė“ vertimą (diagnosis hit, struck), tačiau, kad ir kaip būtų keista, labiau pažengusios vertyklės, tokios kaip DeepL ir Google Translate, nuslopino metaforos vaizdingumą. Nors pradžioje atrodė, kad DeepL tai turbūt logiškiausiai ir efektyviausiai verčianti vertyklė, pasirodo, kad ši kartais prideda daugiau nereikalingų papildomų žodžių ir renkasi daug paprastesnius leksinius vienetus nei kitos vertyklės, kas ryškiai atsispindi 10 pavyzdyje (nebyli kova su valgymo sutrikimais → the silent fight, tacit struggle, silent battle with eating disorders vs. never-ending battle). Vertyklių kūrėjai ir specialistai dirbantys su MV turėtų dar nemažai padirbėti ties terminų ekvivalentų parinkimu, taisyklinga rašyba ir teksto stiliumi.

4.1.3 LIGA TAI DIKTATORIUS

Ligos, kaip diktatoriaus, metafora atskleidžia galingą ir kontroliuojančią tam tikrų ligų prigimtį. Vaizduojant ligą kaip despotišką valdovą, siekiama perteikti sveikatos būklės sunkumą, ypač pilnai užvaldyto žmogaus kūno ir organizmo pavaizdavimą. Ligos poveikis dažnai sutrikdo normalią kūno ir proto veiklą, todėl žmogus praranda savo fizinės ir psichinės sveikatos būklę. Kaip diktatorius valdo savo tautą, taip ir liga gali diktuoti organizmui, kokią veiklą jis gali ar negali atlikti, darant poveikį žmogaus kasdienybei ir jo gyvenimo būdai. Ligos eigos neapibrėžtumas gali padėti pajusti, kad ją valdo išorinės jėgos, o sergantysis praranda savarankiškumą dėl sveikatos būklės nustatytų apribojimų. Šis kontrolės ir nepriklausomybės praradimo jausmas panašus į diktatoriaus gyventojų laisvės ribojimą. Žemiau pateikiami pavyzdžiai, kurie atspindi ligos, kaip diktatoriaus paveikslą:

11) Tuomet kojų skausmai naktimis jau buvo nebepakeliami – kojas Aldona turėdavo būtinai nuleisti nuo lovos. Kai tik bandydavo užmigti, **skausmas priversdavo** vėl sėstis lovoje (vmkl, n/a).

ChatGPT: Then the pain in her legs at night became unbearable – Aldona had to lower her legs from the bed. Whenever she tried to fall asleep, **the pain forced her** to sit up again in bed.

Tilde: Then the pain in her legs was unbearable at night; Aldona had to take her legs off the bed. Whenever **he** tried to sleep, **pain made him** sit back in bed.

Microsoft Translate: Then the pains in the legs at night were no longer unbearable - Aldona had to make sure to lower her legs from the bed. As soon as **he** tried to fall asleep, **the pain made him** sit in bed again.

Google Translate: Then the pains in her legs at night were unbearable - Aldona had to take her legs off the bed. Whenever **he** tried to sleep, **the pain made him** sit up again in bed.

DeepL: By then, the pain in her legs at night was no longer bearable - Aldona had to get her legs off the bed without fail. Whenever she tried to sleep, **the pain would make her** sit up in bed again.

12) Apie tai, kokias stadijas žmogus išgyvena, išgirdęs bauginančią diagnozę, kaip **susitaikyti su liga ir kaip prisitaikyti prie pokyčių**, kalbamės su Santaros klinikų medicinos psichologe Evelina Sabaityte (15min, 2023).

ChatGPT: We talk to Evelina Sabaityte, a medical psychologist at Santaros Clinic, about the stages a person goes through after receiving a frightening diagnosis, how to **come to terms with the disease, and how to adapt to changes.**

Tilde: We talk to Evelina Sabaityte, the medical psychologist of the **Concord clinics**, about what stages a person is going through when he has a terrible diagnosis of how to **cope with illness and how to adapt to change.**

Microsoft Translate: We talk with Evelina Sabaityte, a medical psychologist at **Santara Clinics**, about what stages a person is going through, having heard a frightening diagnosis, **how to come to terms with the disease and how to adapt to changes.**

Google Translate: We talk to Evelina Sabaityte, a medical psychologist at **Santaros Clinics**, about what stages a person goes through after hearing a frightening diagnosis, **how to come to terms with the disease and how to adapt to changes.**

DeepL: We talk to Evelina Sabaityte, a medical psychologist at **Santara Clinics**, about the stages a person goes through after hearing a frightening diagnosis, **how to come to terms with the disease and how to adapt to the changes.**

13) Sepsis aukų **pareikalauja** ir Lietuvoje (Irytas, 2017).

ChatGPT: Sepsis also **takes its toll** in Lithuania.

Tilde: Sepsis also **requests** victims in Lithuania

Microsoft Translate: Sepsis also **claims victims** in Lithuania

Google Translate: Sepsis also **claims victims** in Lithuania

DeepL: **Sepsis claims victims** in Lithuania too.

14) **Medikai ragina suklusti: erkinis encefalitas guldo į ligonines**, nors sergamumo pikas tik prasideda.

ChatGPT: **Medical professionals urge to pay attention: tick-borne encephalitis is filling hospitals**, although the peak of incidence is only beginning. Doctors emphasize that tick-borne encephalitis is a cunning disease.

Tilde: **Doctors urge you to obey: tick encephalitis is in hospitals**, although the peak of morbidity is just beginning. Doctors recall that tick encephalitis is a fraudulent disease.

Microsoft Translate: **Doctors urge to stumble: tick-borne encephalitis is hospitalized**, although the peak of morbidity is just beginning. Doctors remind that tick-borne encephalitis is an insidious disease

Google Translate: **Doctors call for silence: tick-borne encephalitis is hospitalized**, although the peak of morbidity is just beginning. Doctors remind that tick-borne encephalitis is an insidious disease.

DeepL: **Medics urge people to take heart: tick-borne encephalitis is making hospital admissions**, even though the peak of the disease is just beginning. Medics remind us that tick-borne encephalitis is an insidious disease.

15) Pirmieji simptomai atsirado dar studijų metais, tačiau moteriai teko **nueiti tikrus kryžiaus kelius**, kol pavyko nustatyti tikrąją diagnozę. Per tą laiką **liga užvaldė** taip, kad be skausmo jos gyvenime būdavo vos keletas dienų per mėnesį (15min, 2018).

ChatGPT: The first symptoms appeared during her college years, but the **woman had to go through a true ordeal** before the correct diagnosis was established. During that time, **the disease took over** to the extent that there were only a few days a month in her life without pain.

Tilde: The first symptoms came back in the year of study, but the **woman had to go through the real crossroads** before she could make a real diagnosis. In the meantime, the **illness came under control** so that there were only a few days a month in her life without pain.

Microsoft Translate: The first symptoms appeared back in the years of study, but the **woman had to go the real paths of the cross** before she managed to establish the true diagnosis. During this time, the **disease took over** in such a way that without pain in her life there were only a few days a month

Google Translate: The first symptoms appeared during her study years, but **the woman had to go through the real Ways of the Cross** until she was able to establish the true diagnosis. During that time, **the disease took over** so much that there were only a few days a month without pain in her life.

DeepL: Her first symptoms appeared during her studies, but **she had to go through a real crossroads** to get a true diagnosis. In the meantime, **the disease had taken over** so much of her life that there were only a few days a month without pain.

Galima pastebėti, kad 11 pavyzdyje visos vertyklės spalvingai perteikė ligos, kaip diktatoriaus, paveikslą (skausmas priversdavo → the pain forced/ made her to...). Nepaisant to, yra pavyzdžių, įrodančių, kad vertyklės daug prasčiau atpažįsta veiksnio giminę, pvz. 11 pavyzdyje, ligonė Aldona yra pristatoma kaip vyras (žr. pav. Tilde, Microsoft Translate, Google Translate). Šis pavyzdys rodo, kad dėl tokių niuansų MV kokybė labai suprastėja ir vartotojas praranda pasitikėjimą MV pasiūlytu vertimu. Tokių klaidų įmanoma išvengti – mašinos galėtų būti apmokamos skirti, kokiai giminei priklauso tam tikras vardas. Tik dvi vertyklės, Chat GPT ir DeepL, iš konteksto „ištraukė“, kad kalbama apie moterį. 12 pavyzdyje pastebima panaši situacija, nes nors vertyklės taisyklingai ir beveik vienodai išvertė paryškintą metaforą, pasirodo, kad kur kas sudėtingesne užduotimi buvo „Santaros klinikų“ pavadinimo vertimas – su šia metafora susidorojo tik Chat GPT vertyklė (**Santaros Clinics** vs. **Concord clinics, Santara Clinincs, Santaras Clinincs**). Kur kas įdomesnius vertimo variantus galima pastebėti 13 pavyzdyje ir tuo pačiu pasidžiaugti Chat GPT pasiūlytu vertimo variantu (Sepsis aukų pareikalauja → Sepsis takes its toll). Tai pavyzdys, įrodantis, kad vertyklė ne tik perteikė metaforos spalvingumą, bet ir pasiūlė puikiai tinkantį frazeologizmą. Kitos vertyklės, Microsoft, Google Translate ir DeepL, pateikė taisyklingą, bet pažodinį metaforos vertimą, o Tilde – antonimišką.

Vertyklės prastai susidorojo su 14 pavyzdyje esančia konceptualiąja metafora, pradedant metaforų (pvz. medikai ragina suklusti → doctors urge to stumble, urge to obey) ir baigiant ligų pavadinimų vertimais. Nei viena vertyklė nepateikė gero „erkinis encefalitas guldo į ligonines“ metaforos vertimo, o likusios trys vertyklės negali pasigirti nei vienu geru vertimo variantu. 15 pavyzdyje paryškinta metafora „nueiti tikrus kryžiaus kelius“ sukėlė vertyklėms nemažai sunkumų. Vertyklės pateikė neadekvačių ir pažodiškai pateiktų vertimo variantų, kurie tik įrodo, kad vertyklėms toli gražu neatpažįsta realijų arba nepagauna konteksto (pvz. go through a real crossroads, go the real paths of the cross). Tik Chat GPT ir Google Translate vertyklės pasiūlė adekvačių vertimo variantų. Antroji sakinio metafora „liga užvaldė“ nepasižymėjo ypatingu sudėtingumu, tačiau Tilde dar kartą pateikė negerą, arba net „antonimišką“ vertimą.

4.1.4 LIGA TAI ŽVĖRIS

Ligos, kaip žvėries, konceptualizavimas yra metaforiškas būdas išreikšti grėsmingą ir medžioklišką tam tikrų ligų pobūdį. Ši metafora remiasi savybėmis, kurios paprastai siejamos su laukiniais gyvūnais, konkrečiai su tais, kurie laikomi pavojingais ar grobuoniškais. Panašiai kaip plėšrūno, ligų „elgesys“ ir jų progresavimas gali būti nenuspėjamas. Ši metafora išryškina pažeidžiamumo jausmą, o susidūrimas su žvėrimi reikalauja drąsos, stiprybės ir strategijos. Kovojant su liga dažnai tenka kovoti tiek fiziškai, tiek emociškai. Priklausomai nuo ligos prigimties, kai kurios ligos gali būti prisijaukinamos, panašiai kaip ir žvėrys – tereikia geros strategijos ir kantrybės. Žemiau pateikti pavyzdžiai pavirtina šią konceptualiąją metaforą:

16) Nekalbu apie tai, kad po chemoterapijos nuslinko plaukai, todėl, kaip ir visi onkologiniai ligoniai, tapau „**vėžio pažymėta**“, o tai labai stipriai paveikia psichologiškai (Delfi, 2023).

ChatGPT: I won't talk about how my hair fell out after chemotherapy, so, like all cancer patients, I became „**marked by cancer**“ which strongly affects me psychologically.

Tilde: I'm not talking about the loss of hair after chemotherapy, so like all oncology patients, I became „**cancer-marked**“, which has a very strong psychological impact.

Microsoft Translate: I'm not talking about the fact that after chemotherapy, my hair fell out, so, like all oncological patients, I became „**cancer-marked**“, which affects me very strongly psychologically

Google Translate: I'm not talking about the fact that my hair fell out after chemotherapy, so like all oncology patients I became „**cancer marked**“, which has a very strong psychological effect

DeepL: Not to mention the fact that after chemotherapy I lost my hair, so, like all cancer patients, I became „**marked by cancer**“, which has a very strong psychological impact.

17) Kai **vėžys atsitraukė**, supratau, kad negaliu visko palikti savieigai ir šios ligos malonei – turiu surasti būdą, **kaip padėti savo organizmui apsaugoti nuo supiktybėjusių ląstelių**, kad netektų pakartoti šios patirties (Delfi, 2023).

ChatGPT: **When cancer retreated**, I realized that I couldn't leave everything to chance and the mercy of this disease – I had to find a way to **help my body protect itself from malignant cells** to avoid reliving this experience.

Tilde: **When cancer retreated**, I realized that I couldn't leave everything to myself and to the grace of this disease - I had to **suraski a way** to **help my body to protect itself from** **nausea cells** so that I didn't have to repeat this experience.

Microsoft Translate: **When the cancer receded**, I realized that I could not leave everything to myself and the grace of this disease - **I have to find a way to help my body protect itself from** **outrageous cells** so that I do not have to repeat this experience.

Google Translate: **After the cancer retreated**, I realized that I couldn't leave everything to myself and to the mercy of this disease - **I had to find a way to help my body protect itself from the** **angry cells** so that I wouldn't have to repeat this experience

DeepL: **When the cancer retreated**, I realised that I couldn't leave everything to the mercy of the disease - I had to find a way to **help my body protect itself from the malignant cells**, so that I wouldn't have to repeat the experience.

18) „Tu negali visą laiką galvoti, kad **tave kažkas ėda**. Tu nežinai, kas. Tu jo nematai. Bet jis – **kiaulė**, ir tokių kiaulių daug yra. Ir tas **kiaules reikia naikinti**. Aš tas **kiaules piranijomis vadinu**. Tas piranijas reikia naikinti, naikinti, naikinti“ (LRT, 2018).

ChatGPT: You can't always think **that something is eating you**. You don't know what. You can't see it. But it's a pig, and there are many such pigs. And those pigs need to be destroyed. I call those pigs piranhas. Those piranhas need to be destroyed, destroyed, destroyed.

Tilde: You can't always think that **someone is eating you**. You don't know **who**. You can't see **him**. But **he's** a pig, and there are many of them. And those pigs must be destroyed. I call these pigs piranha. These **pirants** must be destroyed, destroyed, destroyed!

Microsoft Translate: You can't think all the time that **someone is eating you**. You don't know what. You don't see **him**. But **he's** a pig, and there's a lot of such pigs. And those pigs need to be exterminated. I call those pigs piranhas. Those piranhas need to be destroyed, destroyed, destroyed.

Google Translate: You can't always think that **something is eating you**. You don't know **who**. You don't see **him**. But **he** is a pig, and there are many such pigs. And those pigs must be destroyed. I call those pigs piranhas. Those piranhas need to be destroyed, destroyed, destroyed

DeepL: You can't always think that **something is eating you**. You don't know what. You can't see it. But **he** is a pig, and there are many pigs. And those pigs need to be destroyed. I call those pigs piranhas. Those piranhas need to be killed, killed, killed.

19) Ačiū dievui, kad nè viena tada dar nežinojome, kad mano vėžys yra šitoks **agresyvus**, kad jis taip **nepasiduos gydymui**, kad gydymo procesas bus toks ilgas ir sudėtingas (15min, 2023).

ChatGPT: Thank God, at that time, we didn't know that my **cancer is so aggressive**, that **it won't surrender to treatment**, that the treatment process will be so long and complicated.

Tilde: Thank God none of us knew then that **my cancer was so aggressive that he wouldn't give up so much treatment** that the treatment process would be so long and complicated.

Microsoft Translate: Thank goodness that none of us knew then that **my cancer was so aggressive that it would not succumb so much to treatment**, that the healing process would be so long and complicated.

Google Translate: Thank God that none of us knew then that my **cancer was so aggressive, that it would be so resistant to treatment**, that the treatment process would be so long and complicated.

DeepL: Thank goodness that neither of us knew at the time that my **cancer was so aggressive, that it would be so untreatable**, that the treatment process would be so long and difficult.

20) Aš gilinausi, kas vyksta mūsų organizmuose, kai susergame, kuo „**mintu**“ **vėžys, kaip numarinti jį**, savęs nenumarinant (Delfi, 2023).

ChatGPT: I delve into what happens in our bodies when we get sick, **how cancer 'schemes,' how to numb it** without numbing ourselves.

Tilde: I studied what happens in our bodies when we get sick, **what cancer is feeding, how to kill him** without killing ourselves.

Microsoft Translate: I have delved into what happens in our bodies when we get sick, **what cancer „feeds on“, how to kill it** without killing ourselves.

Google Translate: I delved into what happens in our bodies when we get sick, **what „feeds“ cancer, how to kill it** without killing yourself.

DeepL: I've been exploring what happens in our bodies when we get sick, **what cancer „feeds“ on, how to kill it** without killing ourselves.

21) **Vėžys – pamišęs dėl cukraus: kaip numarinti ligą badu** (LRT, 2018).

ChatGPT: **Cancer – crazy about sugar: how to numb the disease** with fasting

Tilde: **Cancer is crazy about sugar: how to kill a disease** by starvation

Microsoft Translate: **Cancer – crazy about sugar: how to kill the disease** with hunger

Google Translate: **Cancer is crazy about sugar: how to starve the disease**

DeepL: **Cancer is crazy about sugar: how to starve the disease.**

16 pavyzdys tai pirmas atvejis, kai vertyklių vertimai praktiškai nesiskiria ir yra panašios kokybės. 17 pavyzdyje atsiranda du ligos metaforizacijos pavyzdžiai, o pirmąjį visos vertyklės išvertė taisyklingai. Mašinoms tikroju iššūkiu pasirodė antroji sakinio dalis. Nors ir Chat GPT, Microsoft Translate ir DeepL ją išvertė gerai, Tilde ir Google Translate vertyklėms sekėsi kur kas prasčiau. Tilde ne tik įterpė neaiškiai išverstą žodį, bet, taip pat kaip ir Google Translate, pateikė netaisyklingus terminus (nausea cells, outrageous cells ir angry cells). Analizuojant vis daugiau pavyzdžių ir gilinantis į sakinio struktūrą, kalbos dalis ir pan., galima pastebėti, kad vertyklės ne visada atpažįsta veiksnį ir jo giminę. Tai įrodo 17, 19 ir 20 pavyzdžiai, kuriuose mėlynai pažymėti segmentai tai netaisyklingai išversti įvardžiai, kurie žymiai suprastina vertyklių siūlomus vertimus. Nepaisant to, 19 pavyzdys rodo, kad visos vertyklės susitvarkė su užduotimi ir efektyviai perteikė metaforų vaizdingumą. 20 pavyzdyje esančios metaforos „kuo „minta“ vėžys“, kaip ją numarinti...“ sukėlė sunkumų Chat GPT vertyklei („how cancer „schemes“, how to numb it...“). Šiame vertime ne tik neperteikiamas originalo turinys, bet ir pametamas metaforos vaizdingumas. Išskyrus vertyklę ChatGPT, kuri perteikė numenkinantį originalo teksto metaforos vertimą, likusios vertyklės 21 pavyzdyje esančią metaforą „numarinti vėžį“ perteikė ryškiai ir vaizdingai (kill the disease ir starve the disease).

4.1.5 LIGA TAI MIRTIS/GILTINĖ

Liga nėra savaime konceptualizuojama kaip mirtis, tačiau šis palyginimas yra itin būdingas dėl visuomenės požiūrio į tam tikrus sutrikimus ir dažnas komplikacijas ligai progresuojant. Natūralu, kad kai kurios ligos, tokios kaip vėžys, išplitusios širdies ligos arba sunkios infekcijos, turi didesnę mirtingumo riziką ir paskatina žmones jas laikyti mirties sinonimu. Mirtis nešančios ligos yra negailestingos – jos iš šio pasaulio pasiima net pačius jauniausius ir labiausiai pažeidžiamus žmones, nepaisant jų socialinės ar materialinės padėties. Nors mirtingumo indeksas dėl medicinos pažangos gerokai nukrito, istorinė patirtis paliko ilgalaikį poveikį tam, kaip žmonės suvokia ligos ir mirties ryšį. Žiniasklaidoje dažnai pabrėžiami sunkūs ligų atvejai, ypač tie, kurie baigiasi mirtimi, nes jie

paprastai pritraukia daugiau dėmesio. Nors mirtis sukelia daug blogų emocijų ir skausmą keliančių išgyvenimų, kova prieš ligą vienija sergančiuosius ir jų šeimas visame pasaulyje. Pavyzdžiai:

22) **Mirtinai pavojingą užkratą** greičiausiai savo namų voniose pasigavusių žmonių skaičius pasiekė 13, o du pacientai – itin sunkios būklės, jie reanimacijoje **grumiasi su mirtimi** (TV3, 2023).

ChatGPT: The number of people who likely caught the **deadly infection** in their home bathrooms has reached 13, and two patients – in critical condition, **fighting for their lives** in the intensive care unit.

Tilde: The number of **fatal infections** in the bathtubs of their homes is likely to have reached 13, and two patients are in extreme difficulty, **fighting death** in **reanimation**.

Microsoft Translate: The number of people who most likely caught the **deadly infection** in the baths of their homes has reached 13, and two patients are in extremely serious condition, they are **grappling with death** in resuscitation.

Google Translate: The number of people who most likely caught the **deadly infection** in their home bathrooms has reached 13, and two patients are in extremely serious condition, they are **struggling with death** in intensive care

DeepL: The number of people likely to have caught the **deadly contagion** in their home bathtubs has reached 13, while two patients are in a very serious condition and **struggling to die** in intensive care.

23) Vaizdai iš kosmoso: kol **viruso giltinė šienauja žmones**, likę gyvieji gali pakvėpuoti švaresniu oru (Lrytas, 2020).

ChatGPT: Images from space: while the **virus ravages people**, the remaining survivors can breathe cleaner air.

Tilde: Space imagery: while **the vein of the virus mows** people, the survivors can breathe cleaner air.

Microsoft Translate: Images from space: while the **gilt of the virus mows people**, the rest of the living can breathe in cleaner air.

Google Translate: Images from space: **While the virus is mowing down people**, the rest of us can breathe cleaner air

DeepL: Images from space: **while the virus guillotine mows down humans**, the rest of the living can breathe cleaner air.

24) **Giltinė Liudviką pasivijo** 2008-aisiais. Vos 54-erių sulaukęs vyras mirė nuo plaučių uždegimo (Lrytas, 2023).

ChatGPT: **Ludvikas was caught by the gallows** in 2008. A man who had just turned 54 died from pneumonia.

Tilde: **Deep Ludwig caught up** in 2008. A man who was only 54 years old died of pneumonia.

Microsoft Translate: **Gilt caught up with Ludwig** in 2008. A man who was just 54 died of pneumonia.

Google Translate: **Giltinė caught up with Ludvikas** in 2008. A man who was just 54 years old died of pneumonia

DeepL: **Giltinė caught up with Ludwig** in 2008. The man died of pneumonia aged just 54.

25) Narkomanai, prostitutės ir kiti asmenys, kurie dažniausiai ir tampa **mirtiną ligą sukelti galinčio viruso aukomis**, vengia tikrintis sveikatą. Išaiškėja vos vienas kitas atvejis, o jų yra gerokai daugiau – tiesiog daugelis gyvena **giltinei alsuojant į nugarą** ir nieko nedaro“, – tikina pašnekovas (TV3, 2021).

ChatGPT: Drug addicts, prostitutes, and other individuals who often become **victims of the potentially fatal virus** tend to avoid checking their health. Only a few cases are revealed, but there are many more – many simply **live with the gallows hanging over their backs** and do nothing, the speaker insists.

Tilde: Drug addicts, prostitutes, and others who are most likely to be **victims of a virus that can cause a fatal disease** avoid health checks. There are only a few cases that come to light, and many of them are far more, **just living in a deep breathing in the back** and doing nothing, says the interviewer.

Microsoft Translate: Drug addicts, prostitutes and others, who are most often the **victims of a virus that can cause a deadly disease**, avoid undergoing a medical examination. Only one other case comes to light, and there are many more of them - it's just that many **live in guilt breathing in the back** and do nothing, he assures the interlocutor.

Google Translate: Drug addicts, prostitutes and other persons, who usually become **victims of a virus that can cause a fatal disease**, avoid health checks. Only one other case comes to light, and there are much more of them - many simply **live with guilt breathing on their backs** and do nothing, the interviewer assures.

DeepL: Drug addicts, prostitutes and others, who are most likely to fall **victim to the deadly virus**, avoid getting health checks. Only one other case comes to light, and there are many more - many simply **live with the guillotine breathing down their backs** and do nothing, he says.

26) „Leiskite užminti Jums mįslę. Kas yra **nematomas žudikas, baltoji giltinė, tylusis destruktorius, nejučia ardantis sveikatos pamatus**, ir prisistatantis dažnai tuomet, kai jau yra per vėlu?“ – šiuo klausimu St Louis vakar prasidėjo vietinio universiteto parengta klinikinė konferencija (15min, 2018).

ChatGPT: Let me propose a riddle for you. What is the **invisible killer, the white gallows, the silent destroyer, inadvertently undermining the foundations of health**, and often introducing itself when it's already too late? – this question opened a clinical conference at St. Louis University.

Tilde: “Let me **Uzminiju** your riddle. Who is the **invisible killer, the white deep, the silent destructor, who unknowingly breaks the foundations of health**, and who presents himself often when it is too late?” – on this subject st Louis began yesterday a clinical conference organised by a local university.

Microsoft Translate: "Let me put a riddle on you. Who is the **invisible killer, the white gilt, the silent destroyer who unwittingly erodes the foundations of health**, and introduces himself often when it is too late?" – on this issue, a clinical conference organized by a local university began yesterday in St. Louis

Google Translate: "Let me ask you a riddle. Who is the **invisible killer, the white gilt, the silent destroyer, who does not feel that he is destroying the foundations of health**, and who often presents himself when it is already too late?" - this is the question that started a clinical conference prepared by a local university in St. Louis yesterday

DeepL: "Let me give you a riddle. Who is the **invisible killer, the white guillotine, the silent destroyer, who unwittingly destroys the foundations of health**, and who often shows up when it is too late?" - This is the question that was the subject of a clinical conference in St. Louis yesterday, organised by a local university.

27) **Afrikos giltinė**, šiurpinanti pasaulį. Anksčiau **Ebola šienavo gyvybes** kaimiškose vietovėse, kurias buvo galima nesunkiai izoliuoti, dabar gi daugelis mirtinių šios ligos atvejų užfiksuota didžiuosiuose Afrikos miestuose, tarp jų Nigerijos didmiestyje Lagose (Kaunodiena, 2014).

ChatGPT: **The gallows of Africa**, horrifying the world. Previously, **Ebola claimed lives** in rural areas that could be easily isolated, but now many fatal cases of this disease are recorded in major African cities, including Lagos, Nigeria.

Tilde: **Africa's deep**, terrifying world. **Eboli used to hay lives** in rural areas that could easily be isolated, and now many fatal cases of this disease have been reported in major cities in Africa, including Nigeria's big city in Lagos.

Microsoft Translate: **Africa's gilt**, horrifying the world. In the past, **Ebola mowed lives** in rural areas that could be easily isolated, now many fatal cases of the disease have been recorded in major African cities, including the Nigerian metropolis of Lagos.

Google Translate: **African gilt**, shaking the world. In the past, **Ebola claimed lives** in rural areas that could easily be isolated, but now many of the fatal cases of the disease have been recorded in major African cities, including the Nigerian metropolis of Lagos.

DeepL: The **African guillotine**, terrifying the world. While **Ebola used to mow down lives** in rural areas that could be easily isolated, many of the deadliest cases have now been recorded in Africa's major cities, including Lagos in Nigeria.

28) Negalėjo sulaikyti ašarų: perspėja apie **ligą, kuri numarina per naktį** (Lrytas,2016).

ChatGPT: He couldn't hold back tears: a warning about the **disease that numbs overnight**.

Tilde: He couldn't stop tears: he warned of a **disease that dies overnight**

Microsoft Translate: Could not hold back tears: warns of a **disease that kills overnight**

Google Translate: Couldn't hold back tears: warns of a **disease that kills overnight**.

DeepL: Couldn't hold back the tears: warning of a **disease that kills overnight**.

22 pavyzdyje pateikiami neblogi ir adekvatūs konceptualiųjų metaforų vertimai. Vertyklės siūlo įvairius ir spalvingus vertimų pasiūlymus, kurie mažiau ar daugiau atitinka originalą, tačiau atsirado kelios neadekvataus vertimo išimtys. Visų pirma, „reanimacija“ arba „intensyvosios terapijos ir reanimacijos skyrius“ turėtų būti verčiami kaip „intensive care unit“, o ne „reanimation“. Nei viena vertyklė nepasiūlė gero šio žodžio vertimo, o DeepL vertyklė iškreipė sakinio turinį, versdama žodžių junginį „grumiasi su mirtimi“ kaip „struggling to die“. Turbūt pačiu įdomiausiu vertimo fenomenu yra svetimos kultūros realiųjų vertimas. Realija, su kuria susidūrė šios penkios vertyklės, yra senovės lietuvių mitologijos mirties deivė, Giltinė. Giltinė tai neatsiejama lietuvių liaudies padavimų ir kultūros dalis, kuri simbolizuoja mirtį. Lietuvių pasakojimuose, Giltinė yra aprašoma kaip negraži, sena moteris, kuri žudo geldama liežuvium. Nors ir mirtis kitose kultūrose yra viešai paplitusi ir personifikuojama įvairiais būdais, tačiau tik lietuvių kultūroje ši mirties deivė turi savo atskirą skiltį ir dar iki šių dienų yra minima knygoje, pasakojimuose, ar net žurnalistiniuose straipsniuose. Pavyzdžiuose (23, 25, 27) taip pat atsispindi tam tikri žodžių junginiai, kurie yra būdingi lietuvių kultūrai, tokie kaip šienauti gyvybes, žmones, alsuoti į nugarą ir pan., todėl vertyklės nesurado jokių ekvivalentų ir pasitelkė pažodiniu vertimu, kuris ne visais atvejais gerai skamba. Kadangi mašininės vertyklės ne visada sugeba atpažinti tam tikroje kalboje paplitusias kolokacijas, frazeologizmus, metaforas ir pan., suprantama, kad jos taip pat sunkiai atpažįsta realijas. Turint tai omenyje, nieko keisto, kad šios penkios vertyklės išvertė žodį Giltinė kaip vein, guillotine, gilt, gallows ir pan. (23-27). Tokie atvejai patvirtina, kad nors ir mašinos greitai mokosi ir tobulėja, tačiau vertimas tai sritis, kurioje mašinos žmonių nepakeis. Išskyrus „baltąją“ giltinę, 26 pavyzdyje vertyklės pateikė gerus metaforų vertimus, tačiau Tilde įterpė neaiškų, ne anglišką žodį, dėl ko ne tik nukenčia vertimo kokybė, bet ir patikimumas. Dar vienas Tilde vertyklės netaikliai išverstas vertimas atsispindi 28 pavyzdyje, kuriame vertyklė išvertė, kad ne liga numarina per naktį, bet liga yra auka, kuri miršta.

4.1.6 LIGA TAI ŽMOGUS/PALYDOVAS

Nepriklausomai nuo ligos eigos, rimtumo ir progresavimo greičio, sergantieji ir jų artimieji dažnai bando ligą prisijaukinti, ar net išpešti iš jos gerų dalykų. Anksčiau gyvenimo ir sveikatos nevertinę žmonės, kurie viską laikė savaime suprantamu dalyku, susidūrę su liga akis į akį pradeda suvokti, koks trapus jų gyvenimas. Sėkmingieji, kuriems pavyko nugalėti ligą, dažnai pasakoja apie savo vertybių pokyčius ir pasikeitusį gyvenimo stilių. Nors žmonės atkakliai kovoja ir bando nepakliūti į ligos pančius, yra ir tokių, kurie priima ją ramiai ir stengiasi nepasiduoti neigiamoms emocijoms. Žiniasklaidoje apstu įkvepiančių istorijų, patvirtinančių, kad nepaisant gyvenimo iššūkių, žmogus mokosi gyventi iš naujo ir dar labiau pradeda branginti pasaulį, savo sveikatą ir jį supančius žmones.

29) Šiuolaikinio gyvenimo „palydovas“ – storosios žarnos vėžys (vsbkelme, 2021).

ChatGPT: The **satellite** of modern life – **colorectal cancer**.

Tilde: Modern - day „**satellite**“ - cancer of the **Storosta intestine**.

Microsoft Translate: The „**companion**“ of modern life – **colon cancer**.

Google Translate: The „**satellite**“ of modern life is **colon cancer**.

DeepL: **Colorectal cancer is a „companion“** of modern life.

30) Svarbu, psichologės žodžiais, **su liga supažindinti artimuosius**, jog greito rezultato gydant šią ligą tikėtis sunku, tačiau, kuo anksčiau bus pradėta reabilitacija, kuo daugiau specialistų ir artimųjų pagalbos bei palaikymo žmogus sulauks, tuo, tikėtina, rezultatai bus sėkmingesni (Delfi, 2023).

ChatGPT: According to psychologists, it is important **to acquaint family members with the disease**, explaining that expecting quick results in treating this disease is challenging. However, the earlier rehabilitation begins, the more specialists, family help, and support the person receives, the more likely the results will be successful.

Tilde: It is important, according to a psychologist, **to make the illness known to loved ones** that it is difficult to expect a rapid outcome in the treatment of the illness, but the sooner rehabilitation begins, the more professionals and loved ones will receive help and support, the more likely the results will be.

Microsoft Translate: It is important, in the words of the psychologist, **to acquaint relatives with the disease** that it is difficult to expect a quick result in the treatment of this disease, but the earlier rehabilitation is started, the more help and support a person receives from specialists and relatives, the more likely the results will be more successful.

Google Translate: It is important, according to the psychologist, **to introduce relatives to the disease**, that it is difficult to expect a quick result in the treatment of this disease, but the sooner rehabilitation is started, the more specialists and relatives help and support the person receives, the more likely the results will be

DeepL: It is important, she says, to **make the relatives aware of the disease**, that it is difficult to expect a quick result in the treatment of the disease, but the earlier the rehabilitation is started and the more help and support the person receives from specialists and relatives, the more successful the results are likely to be.

31) Suvalkietė Rūta Amšiejė savo ligą – imunoglobulino A nefropatiją, dar vadinamą Bergerio liga – **vadina ne priešė, o palydove**. Vis tik, ši **gyvenimo pakeivė koreguoja gyvenimą**, todėl Rūta pasiryžo iš Vokietijos grįžti į gimtinę ir laukia naujo inksto (TV3, 2023).

ChatGPT: Rūta Amšiejė, a resident of Suvalkija, considers her disease – immunoglobulin A nephropathy, also known as Berger's disease – **not as an enemy but as a satellite**. However, **this life companion adjusts life**, so Rūta decided to return from Germany to her homeland and awaits a new kidney.

Tilde: Ruth Amshiejus calls her illness, immunoglobulin A nephropathy, also known as Berger's illness, **not an enemy, but a Palydovą**. Still, this **life-packer is adjusting her life**, so Ruth decided to return from Germany to her home and look forward to a new kidney.

Microsoft Translate: *Suvalkiene* Ruth Amšije calls her disease – immunoglobulin A nephropathy, also known as Berger's disease – **not an enemy, but a satellite**. Still, this **life-traveler is adjusting her life**, so Ruth is determined to return from Germany to her homeland and is waiting for a new kidney

Google Translate: Rūta Amšiejė, *from Suvalki*, calls her disease - immunoglobulin A nephropathy, also known as Berger's disease - **not an enemy, but a companion**. However, this **life journey is adjusting her life**, so Rūta decided to return to her homeland from Germany and is waiting for a new kidney

DeepL: Rūta Amšiejė, from Suvalkija, calls her disease - immunoglobulin A nephropathy, also known as Berger's disease - **her companion, not her enemy**. However, this **life-changing disease** is a life-changing journey, so Ruth is determined to return to her home country from Germany and await a new kidney.

32) Kai Liepa man pirmą kartą uždavė klausimą, kodėl ji ligoninėje, man spontaniškai ir organiškai kilo mintis pasėkti jai pasaką apie tai, kad **jos pilvelyje apsigyveno augintinis**. Jis atėjo, nes jam reikia daug dėmesio ir meilės, tačiau pilve jis likti negali. Visos procedūros atliekamos tam, kad mes **tu** augintiniu rūpintumėmės ir galėtume jam surasti naujus namus (Kaunodiena, 2023).

ChatGPT: When Liepa asked me for the first time why she was in the hospital, the thought spontaneously and organically came to me to tell her a story about how **her pet settled in her belly**. He came because he needs a lot of attention and love, but he cannot stay in the belly. All procedures are performed so that we can take care of him and find him a new home.

Tilde: When Liepa asked me for the first time why she was in the hospital, I had the spontaneous and organic idea of pacing her a story about **a pet living in her belly**. He came because he needed much attention and love, but he couldn't stay in his stomach. All procedures are being carried out so that we take care of the pet and **can suraski for a new namas**.

Microsoft Translate: When Liepa first asked me the question of why she was in the hospital, I spontaneously and organically had the idea of following her the tale of a **pet settling in her tummy**. He came because he needs a lot of attention and love, but in the belly he can not stay. All procedures are carried out so that we take care of that pet and can find a new home for him.

Google Translate: When Liepa first asked me the question why she was in the hospital, I spontaneously and organically had the idea to follow her story about the fact that a **pet had settled in her tummy**. He came because he needs a lot of attention and love, but he cannot stay in the belly. All procedures are carried out so that we can take care of that pet and find him a new home

DeepL: When Liepa first asked me why she was in hospital, I had the spontaneous and organic idea to follow her with a story about **a pet in her tummy**. He came because he needs a lot of attention and love, but he cannot stay in the belly. All the procedures are done so that we can take care of the pet and find it a new home.

33) 22-ejų insultą patyrusi Ernesta: **liga išmokė mane leisti sau sustoti ir pailsėti** (LRT, 2020).

ChatGPT: Ernesta, who experienced a stroke at the age of 22: **the disease taught me to allow myself to stop and rest**

Tilde: Ernesta, 22-stroke victim: **My illness taught me to stop and rest**

Microsoft Translate: Ernesta, a 22-year-old stroke: **the disease taught me to allow myself to stop and rest**

Google Translate: Ernesta, who suffered a stroke at the age of 22: **the disease taught me to allow myself to stop and rest**

DeepL: Ernesta, a 22-year-old stroke survivor: **the disease taught me to let myself stop and rest.**

Dažniausiai pasitaikančia klaida vertyklių vertimuose yra pernelyg pažodinis vertimas. Kaip ir buvo minima anksčiau, mašininės vertyklės sunkiai „išima“ informaciją iš konteksto ir dažniausiai verčia viską pažodžiui. 29, 31 ir 33 pavyzdžiuose galime pastebėti pažodinio vertimo atvejus, kur „gyvenimo palydovas, pakeleivis“ yra verčiamas kaip „satellite“, „life-packer“, „life-journey“, „life-changing disease“ ir taip toliau. Vertyklės, tokios kaip Tilde, Microsoft Translate ir Google Translate, taip pat neretai neatpažįsta vietovardžių (pvz. 31 Suvalkija → Suvalki, Suvalkiene), blogai verčia ligų pavadinimus (pvz. 29 Tilde, storosios žarnos vėžys → Storosta intestine) ar neperteikia originalo teksto reikšmės (22-ejų insultą patyrusi Ernesta → Ernesta, a 22-year-old stroke). Mėlynai pažymėti vertimų gabalėliai žymi blogai ir neadekvačiai išverstus žodžius ar išsireiškimus, kurie keičia vertimo teksto reikšmę ir turinį.

4.1.7 LIGA TAI GAMTOS STICHIJA/NAIKINANTI JĖGA

Žiniasklaidoje liga neretai konceptualizuojama kaip nesustabdoma jėga, kurią sunku kontroliuoti, arba kaip gamtos stichiją, galinčią vienu lengvu nušvilpimu pasiimti žmogaus gyvybę. Jei ligai nėra konkretaus ir veiksmingo gydymo ar vaisto, visuomenė pradeda bijoti ir manyti, kad jos neįmanoma sustabdyti. Greitai plintančios infekcinės ligos, ypač tos, kurios gali mutuoti, sėja didžiausią paniką visuomenėje. Ligos, ypač infekcinės, gali plisti žaibišku greičiu ir turėti didelį poveikį visam pasauliui. Jų poveikio mastas prilygsta stichinių nelaimių, galinčių paveikti dideles geografines teritorijas, mastui. Sunkios ligos gali sukelti humanitarinę krizę, panašią į stichinės nelaimės padarinius. Valdžios institucijos ir asmenys gali jaustis bejėgiai tokių įvykių akivaizdoje, todėl jie gali būti suvokiami kaip nesuvaldomos gamtos jėgos. Apačioje pateikti pavyzdžiai atspindi ligos kaip gamtos stichijos/nesustabdomos jėgos paveikslą:

34) Sveiką aštuoniolikmetį Mantą **liga panardino** į komą: sunaikino plaučius (TV3, 2019).

Chat GPT: At the age of eighteen, Mantas was **plunged into a coma by the disease**: it destroyed his lungs

Tilde: A healthy 18-year-old **manta** **was immersed in a coma** by destroying the lungs.

Microsoft Translate: A healthy eighteen-year-old Mantas **was plunged into a coma by illness**: destroyed his lungs

Google Translate: The **disease plunged** the healthy eighteen-year-old **Manta** into a coma: it destroyed his lungs

DeepL: Healthy 18-year-old Mantas **was plunged into a coma by an illness** that destroyed his lungs.

35) Pastarosios ligą trumpam sustabdė, bet labai greitai ši vėl atsinaujino. **Auglys nepasidavė jokiam gydymui**“, – pasakoja gydytoja (15min, 2023).

ChatGPT: The latter briefly halted the disease, but it quickly resurfaced. **The tumor did not yield** to any treatment, says the doctor.

Tilde: The latter stopped the illness for a moment, but soon it resumed. **The tumour has not surrendered** to any treatment, says the doctor.

Microsoft Translate: The latter stopped the disease for a short time, but very soon this one resumed again. **The tumor did not succumb** to any treatment, says the doctor

Google Translate: The latter stopped the disease for a while, but very soon it returned again. **The tumor did not respond to** any treatment, says the doctor

DeepL: The latter stopped the disease for a short time, but very soon it returned. **The tumour did not respond** to any treatment, says the doctor.

36) Uždegimas vėžiui reikalingas, nes taip **jam lengviau egzistuoti, plisti, „bėgioti“ po kūną, „sėti“ savo metastazes** (onkologopuslapiai, 2021).

ChatGPT: Inflammation is necessary for cancer because **it makes it easier for it to exist, spread, „run“ through the body, and „sow“ its metastases.**

Tilde: Inflammation is needed for cancer because **it makes it easier to exist, spread, „run“ around the body, „sow“ its metastases**

Microsoft Translate: Inflammation is necessary for cancer, because **it makes it easier for him to exist, spread, „run“ around the body, „sow“ his metastases**

Google Translate: Inflammation is necessary for cancer, because **it makes it easier for it to exist, spread, „run“ around the body, „sow“ its metastases**

DeepL: Cancer needs inflammation because **it makes it easier for cancer to exist, to spread, to „run“ through the body and to „seed“ its metastases.**

37) Kaune **siaučia mirtinai pavojinga liga**: gyventojai užsikrečia namuose (TV3, 2023).

ChatGPT: A **fatally dangerous disease is raging** in Kaunas: residents get infected at home.

Tilde: Kaunas **is suffering from a mortal illness**: the inhabitants are infected at home

Microsoft Translate: A **deadly dangerous disease is rampant** in Kaunas: residents become infected at home

Google Translate: A **deadly disease is raging** in Kaunas: residents are infected at home

DeepL: **Deadly disease rages** in Kaunas: residents get infected at home.

34-37 pavyzdžiuose vertyklės pasiūlė skirtingus, bet tuo pačiu gerus ir atspindinčius metaforų gyvybingumą, pavyzdžius. Atsirado tik kelios išimties, kuriuose vertyklė blogai perteikė veiksnio vardą (Mantas → manta) arba neperteikė metaforos spalvingumo, pvz. Kaune siaučia mirtinai pavojinga liga → Kaunas is suffering from a mortal illness.

4.1.8 LIGA TAI VARGAS/NAŠTA

Šiuolaikinė medicinos pažanga pasiekė tokį lygį, kad po gydytojo intervencijos pacientas gali sugrįžti namo tą pačią dieną ir pamiršti apie ligą bei jos simptomus. Vis dėlto, metams bėgant ligų sąrašas plečiasi, ir ne visoms ligoms taip lengvai pritaikyti efektyvų gydymo būdą. Ne paslaptis, kad liga yra vargas ne tik sergančiajam, bet ir našta jo artimiesiems. Toks žmogus reikalauja neapsakomai daug jautrumo, rūpesčio ir palaikymo, stojant į akistatą su liga. Įvairūs sutrikimai turi didelį sekinantį

poveikį žmonėms – nuo fizinio skausmo ir diskomforto iki judėjimo ir funkcionalumo apribojimų. Ypač lėtinės ligos gali turėti ilgalaikį poveikį žmogaus gyvenimo kokybei. Jos taip pat gali paveikti socialinius santykius ir dinamiką. Asmenys, kovojantys su tam tikromis ligomis, gali patirti stigmą ir diskriminaciją, o šeimos gali susidurti su socialine izoliacija dėl ligos keliamų sunkumų.

38) Gastroenterologas ir dietistė išsamiai paaiškino, ką daryti, kad **refliuksas nepaverstų gyvenimo kančia** (Delfi, 2023).

ChatGPT: Gastroenterologist and dietitian explained in detail **what to do to prevent reflux from turning life into suffering**

Tilde: Gastroenterologist and dietitian explained in detail **what to do to prevent reflux from turning life into suffering**

Microsoft Translate: Gastroenterologist and dietitian explained in detail **what to do so that reflux does not turn into life affliction**

Google Translate: A gastroenterologist and a dietitian explained in detail **what to do to prevent reflux from turning life into a misery**

DeepL: Gastroenterologist and dietitian explain in detail **what to do to prevent reflux from making life a misery**

39) Miego sutrikimai – simptomas, kurį vieną iš pirmųjų pastebi patys pacientai. Pirmiausia sutrinka užmigimas, pasikeičia bendra miego trukmė arba gylis. Jei šie **simptomai vargina** ilgą laiką, tampa sunku susikaupti, išlaikyti dėmesį, galima galvoti apie miego sutrikimą“, – pabrėžia gydytojas psichiatras (Delfi, 2023).

ChatGPT: Sleep disturbances – a symptom that patients themselves notice as one of the first. Falling asleep is disturbed first, the overall sleep duration or depth changes. If these **symptoms persist for a long time** and it becomes difficult to concentrate, maintain attention, one can think about a sleep disorder," emphasizes a psychiatrist

Tilde: Sleep disorder is a symptom that is first seen by patients themselves. Sleep disorder, overall sleep time or depth changes first. If these **symptoms last for a long time**, it becomes difficult to concentrate, keep your attention, think of sleep problems," says a psychiatrist doctor.

Microsoft Translate: Sleep disorders – a symptom that is one of the first to be noticed by the patients themselves. First of all, falling asleep is disturbed, the total duration or depth of sleep changes. If these **symptoms bother for a long time**, it becomes difficult to concentrate, maintain attention, you can think about sleep disturbance," emphasizes the psychiatrist doctor.

Google Translate: Sleep disorders are one of the first symptoms noticed by the patients themselves. First, falling asleep is disturbed, the overall duration or depth of sleep changes. If these **symptoms bother you for a long time**, it becomes difficult to concentrate, maintain attention, you can think about a sleep disorder," emphasizes the psychiatrist.

DeepL: Sleep disturbances are one of the first symptoms that patients themselves notice. The first symptom is trouble falling asleep, with changes in the overall duration or depth of sleep. If these **symptoms persist for a long time**, making it difficult to concentrate and maintain attention, it is possible to think of a sleep disorder," stresses the psychiatrist.

40) Pati Eva biologinę terapiją prilygino stebuklui, leidusiam atversti naują gyvenimo puslapį. Mergina **jaučiasi išlaisvinta iš dešimtmetį kausčiusių pančių** (Delfi, 2023).

ChatGPT: Eva herself compared biological therapy to a miracle that allowed her to open a new page in life. The girl feels **liberated from the pain that tormented her for a decade**.

Tilde: Eva herself likened biological therapy to a miracle that opened up a new page of life. She feels **freed from a decade of tormented bonds**

Microsoft Translate: Eva herself equated biological therapy with a miracle that allowed her to open a new page in life. The girl **feels freed from the shackles** that have wrought for a decade

Google Translate: Eva herself equated biological therapy with a miracle that allowed her to turn a new page in her life. The girl feels **freed from the ten-year shackles**

DeepL: Eva herself likened bio-therapy to a miracle that allowed her to turn over a new leaf. She feels **liberated from the shackles of a decade of struggle**

41) **Dėl sunkiai pakeliamo kojos skausmo** 56-erių metų šiaulietis Mantas atvyko į Respublikinės Šiaulių ligoninės Skubiosios medicinos pagalbos skyrių (LRT, 2023).

ChatGPT: **Due to excruciating leg pain**, 56-year-old Mantas from Šiauliai arrived at the Emergency Medical Care Department of the **Republican** Šiauliai Hospital.

Tilde: A 56-year-old **northern Manto** arrived at the emergency medical department of the **Republican** Šiauliai hospital **because of a difficult leg pain**

Microsoft Translate: **Due to the hard-to-bear pain in his leg**, 56-year-old **Northerner** Mantas came to the Emergency Medical Department of the **Republican** Šiauliai Hospital.

Google Translate: Mantas, a 56-year-old man from Šiauliai, came to the Emergency Department of the **Republican** Šiauliai Hospital **due to unbearable pain in his leg**.

DeepL: Mantas, a 56-year-old man from Šiauliai, went to the Emergency Department of Šiauliai **Republican** Hospital **because of pain in his leg that was hard to bear**

42) Nors **ji kankina beveik 5 mln. pasaulio žmonių**, o nuo idiopatinės plaučių fibrozės miršta tiek pat susirgusiųjų, kiek ir JAV nuo krūties vėžio, daugelis žmonių nėra girdėję net jos pavadinimo. Nors liga paslaptinga ir labai sunki, vis dėlto kovoti su ja įmanoma (moteris.lt, 2015).

ChatGPT: Although **it afflicts** almost 5 million people worldwide, and as many people die from idiopathic pulmonary fibrosis as from breast cancer in the USA, many people have not even heard its name. Although the disease is mysterious and very severe, it is still possible to fight against it.

Tilde: Although **it affects** nearly 5 million people in the world, and idiopathic pulmonary fibrosis kills as many patients as breast cancer in the United States, many people have not even heard its name. Although the illness is mysterious and very serious, it is still possible to **suve Jaan**.

Microsoft Translate: Although **it torments** almost 5 million people. of the world's people, and from idiopathic pulmonary fibrosis, the same number of people die as many people who get sick as in the U.S. from breast cancer, many people have not heard even its name. Although the disease is mysterious and very severe, it is nevertheless possible to fight it.

Google Translate: Although **it afflicts** almost 5 million people in the world, and idiopathic pulmonary fibrosis kills as many people as breast cancer in the US, many people have never even heard of it. Although the disease is mysterious and very serious, it is still possible to fight it.

DeepL: Although **it affects** nearly 5 million people worldwide and kills as many people with idiopathic pulmonary fibrosis as breast cancer in the US, many people have never even heard of its name. Although the disease is mysterious and very serious, it is possible to fight it.

38-42 pavyzdžiai „įrėmina“ ligą kaip vargą ar nepakeliamą našą. Žaliai pažymėti fragmentai tai pavykusių metaforų vertimo pavyzdžiai. Šioje skiltyje, ypatingai gerais vertimais pasižymėjo dvi

vertyklės: Google Translate ir Microsoft Translate, o Tilde ir DeepL vertyklės susitiko su tam tikrais iššūkiais, tokiais kaip „liga kankina“ → disease affects, nepakeliamas kojos skausmas → pain that was hard to bear, difficult leg pain, išsilaisvinti iš kaustančių pančių → free from a decade of tormented bonds, liberated from the pain that tormented her, ir pan.

Konceptualios metaforos apima abstrakčių ar neliteratūrinių reiškinių supratimą ir perteikimą, o tai mašinoms gali būti sudėtinga tiksliai suvokti. Išanalizavus 42 konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, pavyzdžius, surinktus lietuvių žiniasklaidoje, galima teigti, kad nors ir pastaraisiais metais mašininio vertimo srityje padaryta didelė pažanga, jo veiksmingumas verčiant konceptualias metaforas vis dar gali būti abejotinas. Nenuostabu, kad konceptualiųjų metaforų vertimas gali pasirodyti kietu riešutėliu mašininėms vertyklėms. Konceptualiosios metaforos dažnai remiasi kultūriniais, kognityviniais ir lingvistiniais niuansais, kurie gali neturėti tiesioginių atitikmenų kitoje kalboje, o mašininio vertimo sistemos, sugebančios atlikti paprastesnius ir pažodinius vertimus, negali tiksliai perteikti subtilų ir nuo konteksto priklausantį konceptualiųjų metaforų pobūdį. Nepaisant to, mašininės vertyklės sugeba išversti nemažai nesudėtingų ir gana akivaizdžių konceptualiųjų metaforų. Reikia pripažinti, kad dauguma vertyklių tikrai neblogai susidorojo su paprastomis arba viešai vartojamomis metaforomis ir pateikė nemažai spalvingų ir adekvačių vertimų variantui. Verčiant lietuviškas konceptualiąsias metaforas prasčiausiai su užduotimi susidorojo Tilde vertyklė. Tyrime gausu pavyzdžių, kuriuose apstu įvairaus pobūdžio stiliaus, gramatikos ir leksinių klaidų. Nors mašinos labai greitai mokosi, jos ypatingai sunkiai susidorojo su konceptualiosiomis metaforomis, kurios nėra akivaizdžios arba kuriose slypi kultūrinės realijos (pvz. Giltinė).

4.2 Konceptualiosios metaforos, susijusios su žmogaus sveikata, anglų žiniasklaidoje ir jų vertimas į lietuvių kalbą mašiniame vertime

4.2.1 LIGA TAI ŽUDIKAS/MIRTIS

Žiniasklaidoje dažnai pabrėžiami dramatiškesni ir sunkesni ligų atvejai, todėl susidaro nuomonė, kad ligos yra savaimė pavojingos. Pranešimai apie ligos protrūkius ir garsiai nuskambėjusius atvejus gali sukelti skubos, nevilties ir baimės jausmą. Daugeliu atvejų plačioji visuomenė nevisiškai supranta ligos eigą ir potencialias komplikacijas. Šis nesupratimas gali sukelti baimę ir nerimą, ypač kai ligos pasekmės yra sunkios ir sėja grėsmę, todėl žmonės į ligas gali žiūrėti kaip į paslaptingas ir potencialiai mirtinas būtybes. Anglų žiniasklaidoje ligos, tokios kaip vėžys, JAV visuomenėje plačiai paplitusi nutukimo problema, ar psichinės sveikatos sutrikimai, yra plačiai konceptualizuojamos kaip žudikas arba mirtis. Sveikatos organizacijos dažnai pabrėžia tam tikrų ligų sunkumą visuomenės sveikatos kampanijų metu, kad padidintų informuotumą ir paskatintų imtis prevencinių priemonių.

Nors tai svarbu visuomenės sveikatai, tai taip pat gali prisidėti prie suvokimo, kad ligos yra mirtinos. Apačioje pateikti pavyzdžiai atskleidžia ligos, kaip žudiko/mirties, portretą ir jų mašininį vertimą.

1) Zimbabwe has declared a state of emergency in the capital Harare over a cholera outbreak. **The outbreak has so far killed** dozens of people with more than 7,000 suspected cases (BBC, 2023).

ChatGPT: Zimbabvė paskelbė **gaisro būseną** sostinėje Harare dėl choleros protrūkio. Iki šiol **protrūkis pareikalavo dešimtųjų žmonių gyvybių**, turime daugiau nei 7 000 įtarimų atvejų.

Tilde: Zimbabvė paskelbė nepaprastą padėtį sostinėje Hararėje dėl choleros protrūkio. **Protrūkis iki šiol nusinešė dešimtis žmonių**, užsikrėtusių daugiau kaip 7000 įtariamų atvejų.

Microsoft Translate: Zimbabvė paskelbė nepaprastą padėtį sostinėje Hararėje dėl choleros protrūkio. **Protrūkis iki šiol pražudė dešimtis žmonių**, įtariama daugiau nei 7 000 atvejų.

Google Translate: Zimbabvė dėl choleros protrūkio sostinėje Hararėje paskelbė nepaprastą padėtį. **Protrūkis iki šiol pražudė dešimtis žmonių**, įtariamų daugiau nei 7000 atvejų.

DeepL: Zimbabvė paskelbė nepaprastą padėtį sostinėje Hararėje dėl choleros protrūkio. **Nuo šio protrūkio iki šiol mirė dešimtys žmonių**, įtariama, kad susirgo daugiau kaip 7 000 žmonių.

2) Zimbabwe has been **battling the deadly cholera outbreak** in recent months amid a lack of access to clean water (BBC, 2023).

ChatGPT: Pastaraisiais mėnesiais Zimbabvė **kovojo su mirtinu choleros protrūkiu** dėl **trūkumo prieigos** prie švaraus vandens.

Tilde: Zimbabvė **kovojo su mirtinu choleros protrūkiu** pastaraisiais mėnesiais, kai trūko švaraus vandens.

Microsoft Translate: Zimbabvė pastaraisiais mėnesiais **kovojo su mirtinu choleros protrūkiu**, nes trūko prieigos prie švaraus vandens.

Google Translate: Zimbabvė pastaraisiais mėnesiais **kovojo su mirtinu choleros protrūkiu**, nes trūksta švaraus vandens.

DeepL: Pastaraisiais mėnesiais Zimbabvė **kovojo su mirtinai pavojingu choleros protrūkiu**, nes trūksta galimybių gauti švaraus vandens.

3) It is said that obese people are more susceptible to health complications than others. In fact, the World Health Organization says, „most of the world's population live in countries where overweight and **obesity kills** more people than underweight.“ (EconomicTimes, 2023).

ChatGPT: Sakoma, kad nutukę žmonės yra linkę patirti sveikatos komplikacijas daugiau nei kiti. Iš tikrųjų Pasaulio sveikatos organizacija sako, „daugiausiai pasaulio gyventojų gyvena šalyse, kur nutukimas ir **antsvoris nužudo** daugiau žmonių nei nepakankamas svoris.“

Tilde: Sakoma, kad nutukusiems žmonėms dažniau nei kitiems kyla sveikatos problemų. Pasaulio sveikatos organizacija sako: „Dauguma pasaulio gyventojų gyvena šalyse, kur **antsvoris ir nutukimas žudo** daugiau žmonių nei antsvoris.“

Microsoft Translate: Sakoma, kad nutukę žmonės yra labiau linkę į sveikatos komplikacijas nei kiti. Tiesą sakant, Pasaulio sveikatos organizacija teigia, kad „dauguma pasaulio gyventojų gyvena šalyse, kuriose **antsvoris ir nutukimas nužudo** daugiau žmonių nei per mažas svoris.“

Google Translate: Teigiama, kad nutukę žmonės yra labiau linkę į sveikatos sutrikimus nei kiti. Tiesą sakant, Pasaulio sveikatos organizacija teigia, kad „dauguma pasaulio gyventojų gyvena šalyse, kur **dėl antsvorio ir nutukimo miršta** daugiau žmonių nei dėl nepakankamo svorio.“

DeepL: Teigiama, kad nutukę žmonės yra labiau linkę į sveikatos komplikacijas nei kiti. Pasaulio sveikatos organizacija teigia, kad „dauguma pasaulio gyventojų gyvena šalyse, kuriose **nuo antsvorio ir nutukimo miršta** daugiau žmonių nei nuo per mažo svorio.“

4) He added: „There’s been this attitude that **obesity kills, heart disease kills, diabetes kills**, women’s health doesn’t kill. We can’t be in a western society and say 51% of the population’s problems – if they don’t kill them immediately – aren’t important.“ (BBC, 2024).

ChatGPT: Jis pridūrė: „Yra toks požiūris, kad **nutukimas žudo, širdies ligos žudo, diabetas žudo**, moterų sveikata nežudo. Negalime gyventi vakarų visuomenėje ir teigti, kad 51% gyventojų problemų – jeigu jos neatima jų gyvybių – nėra svarbios.“

Tilde: Jis pridūrė: „yra toks požiūris, **kad nutukimas, širdies ligos, diabetas, moterų sveikata nežudo**. Negalime **būti Vakarų visuomenėje** ir sakyti, kad 51 proc. gyventojų problemų, jei jie jų iš karto nenužudys, **Aren** nėra svarbios.“

Microsoft Translate: Jis pridūrė: „Buvo toks požiūris, **kad nutukimas žudo, širdies ligos žudo, diabetas žudo**, moterų sveikata nežudo. Negalime būti vakarietiškoje visuomenėje ir sakyti, kad 51 proc. gyventojų problemų – jei jie iš karto jų nenužudys – nėra svarbios.“

Google Translate: Jis pridūrė: „Yra toks požiūris, kad **nutukimas žudo, širdies ligos žudo, diabetas žudo**, o moterų sveikata nežudo. Negalime būti vakarietiškoje visuomenėje ir sakyti, kad 51% gyventojų problemų – jei jos iš karto jų neužmuša – nėra svarbios.“

DeepL: Jis pridūrė: „Vyrauja požiūris, kad **nutukimas žudo, širdies ligos žudo, diabetas žudo**, moterų sveikata nežudo. Negalime būti vakarietiškoje visuomenėje ir sakyti, kad 51 proc. gyventojų problemos - jei jos iš karto jų nenužudo - nėra svarbios.“

1-4 pavyzdžiuose pavaizduoti konceptualiųjų metaforų, vaizduojančių ligą kaip žudiką/mirtį, mašinų vertimai. Žaliai pažymėti fragmentai tai gerų vertimų pavyzdžiai, pvz. the outbreak has killed → protrūkis pražudė. Raudonai pažymėti fragmentai, tokie kaip protrūkis pareikalavo/nusinešė/nuo protrūkio mirė, neatvaizduoja ligos kaip žudiko, o labiau kaip vagį. 2 pavyzdyje esanti metafora buvo gana aiški ir nedviprasmiška, todėl vertyklėms nebuvo sudėtinga pateikti adekvačius metaforos vertimus, pvz. battling deadly outbreak → kovoti su mirtinu protrūkiu. 3 pavyzdyje, Google Translate ir DeepL neišlaikė metaforiškumo, o 4 pavyzdyje, Tilde vertyklės vertimas ne tik neteko metaforos vaizdingumo, bet ir prasmės.

4.2.2 LIGA TAI VAGIS

Nors ligos, kaip vagies metafora yra naudojama dėl jos išraiškiningumo, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad ligos tai natūralūs procesai, kuriuos dažnai sukelia patogenai arba genetiniai veiksniai. Metafora gali perteikti sergančiojo pažeidimo jausmą ir neigiamą poveikį, kurį ligos gali turėti asmens fizinei ar psichinei sveikatai. Kai kuriais atvejais ligos gali būti mirtinos, todėl ligos, kaip vagies portretas gali būti vartojamas siekiant pabrėžti mintį, kad ligos atima gyvybę, panašiai kaip plėšikas gali atimti turtą.

5) Brain **cancer robs you** of the person you love. Fortunately, it doesn't come with pain. Claire was one of New Zealand's most accomplished television producers, held in high regard across the industry. After her death, the newsrooms at TVNZ and Three sent each other flowers; she had dear friends in both workplaces. (Nzherald, 2023).

ChatGPT: Smegenų **vėžys jums atima žmogų, kurį mylite**. Deja, jis nesukelia skausmo. Claire buvo viena iš Naujosios Zelandijos patyrusių televizijos prodiuserių, kuriai priskiriamas aukštas įvertinimas visoje pramonėje. Po jos mirties TVNZ ir Three naujienų redakcijos siuntė viena kitai gėles; ji turėjo brangių draugų **abiejuose** darbo vietose.

Tilde: Smegenų **vėžys apiplėšė tave nuo žmogaus, kurį myli**. Laimei, tai nekelia skausmo. Klerė buvo viena iš puikiausių Naujosios Zelandijos televizijos prodiuserių, surengtų visame sektoriuje. Po mirties **naujagimiai** TVNZ ir Three siuntė vienas kitam gėles; abiejose darbovietėse ji turėjo brangių draugų.

Microsoft Translate: Smegenų **vėžys atima iš jūsų mylimą žmogų**. Laimei, tai neateina su skausmu. Claire buvo viena iš labiausiai pasiekusių Naujosios Zelandijos televizijos prodiuserių, labai vertinama visoje pramonėje. Po jos mirties TVNZ ir „Three“ naujienų tarnybos siuntė viena kitai gėlių; ji turėjo brangių draugų abiejose darbovietėse.

Google Translate: Smegenų **vėžys atima iš jūsų mylimą žmogų**. Laimei, tai nekelia skausmo. Claire buvo viena iš labiausiai pasiekusių Naujosios Zelandijos televizijos prodiuserių, labai vertinama visoje pramonėje. Po jos mirties TVNZ ir „Three“ redakcijos siuntė vienas kitam gėlių; ji turėjo brangių draugų abiejose darbovietėse.

DeepL: Smegenų **vėžys atima iš jūsų mylimą žmogų**. Laimei, jis nesukelia skausmo. Klerė buvo viena iš labiausiai pasižymėjusių Naujosios Zelandijos televizijos prodiuserių, labai gerbiama visoje industrijoje. Po jos mirties TVNZ ir „Three“ naujienų redakcijos siuntė viena kitai gėlių; abiejose darbovietėse ji turėjo brangių draugų.

6) **Cancer robs** a great deal from people but it cannot rob the safe and open communication you can provide to your child. It also gives back an element of control for patients (IMAGE, 2023).

ChatGPT: **Vėžys atima daug iš žmonių**, bet jis negali atimti saugios ir atvira komunikacijos, kurią galite suteikti savo vaikui. Tai taip pat suteikia pacientams tam tikrą kontrolės elementą.

Tilde: **Vėžys atima daug žmonių**, bet negali atimti saugaus ir atviro bendravimo, kurį galite suteikti savo vaikui. Jis taip pat gražina pacientams kontrolės elementą.

Microsoft Translate: **Vėžys labai daug ką atima iš žmonių**, tačiau jis negali atimti saugaus ir atviro bendravimo, kurį galite suteikti savo vaikui. Tai taip pat gražina kontrolės elementą pacientams.

Google Translate: **Vėžys atima daug žmonių iš žmonių**, tačiau jis negali atimti saugaus ir atviro bendravimo, kurį galite suteikti savo vaikui. Tai taip pat gražina pacientams kontrolės elementą.

DeepL: **Vėžys daug ką atima iš žmonių**, bet negali atimti saugaus ir atviro bendravimo, kurį galite suteikti savo vaikui. Be to, pacientams gražinamas kontrolės elementas.

7) „Childhood **cancer robs** children and their families of far too much, and that should not include the opportunity to pursue their dreams of a college degree,“ said Steve Radke, president of the Northwestern Mutual Foundation (Nzherald, 2023).

ChatGPT: „**Vaikystės vėžys atima vaikams ir jų šeimoms per daug**, ir tai neturėtų apimti galimybės įgyvendinti savo aukštąjį mokslą“, teigė **Stīvas Radke**, **Šiaurės Vakarų Gegužės Fondacijos** prezidentas.

Tilde: „**Vaikystės vėžys per daug plėšia vaikus ir jų šeimas**, ir tai neturėtų apimti galimybės tęsti savo svajones apie koledžą“ - sakė **Nortvakarių savitarpio** fondo prezidentas **Stēvas Radke**.

Microsoft Translate: „Vaikų **vėžys atima iš vaikų ir jų šeimų per daug**, ir tai neturėtų apimti galimybės siekti savo svajonių apie koledžo laipsnį, sakė Steve'as Radke'as, **Šiaurės vakarų savitarpio** fondo prezidentas.

Google Translate: „**Vaikystės vėžys per daug atima iš vaikų ir jų šeimų**, ir tai neturėtų apimti galimybės siekti savo svajonių įgyti aukštąjį išsilavinimą“, sakė Steve'as Radke'as, Northwestern Mutual Foundation prezidentas.

DeepL: „**Vaikų vėžys per daug atima iš vaikų ir jų šeimų**, ir tai neturėtų apimti galimybės siekti svajonių įgyti aukštąjį išsilavinimą“ - sakė fondo „Northwestern Mutual“ prezidentas Steve'as Radke'as.

8) „I remember how Archie fought for his dad,“ said Coogler. „It was admirable. **Cancer steals time** from us. One of the biggest blessings and also something that broke my heart—the year he lost his father he gained his son.“
(Observer, 2023).

ChatGPT: „Aš prisimenu, kaip Archie kovėsi už savo tėvą,“ pasakė Kugleris. „Tai buvo **dera**. **Vėžys atima mums laiką**. Vienas iš didžiausių palaiminimų ir kažkas, kas sudaužė mano širdį - tuoj po to, kai jis prarado savo tėvą, jis gavo sūnų.“

Tilde: „Prisimenu, kaip Arčis kovojo už savo tėtį“ - tarė **Kugleris**. - buvo nuostabu. **Vėžys pavogia laiką iš mūsų**. Viena didžiausių palaimų ir kažkas, kas sudaužė mano širdį - tais metais, kai neteko tėvo, **jis įgijo sūnų**.“

Microsoft Translate: „Prisimenu, kaip Archie kovojo už savo tėtį“, – sakė Coogleris. „Tai buvo žavu. **Vėžys vagia iš mūsų laiką**. Vienas didžiausių palaiminimų ir taip pat kažkas, kas sudaužė mano širdį – tais metais, kai jis neteko tėvo, **jis įgijo sūnų**.“

Google Translate: Prisimenu, kaip Archie kovojo už savo tėtį“, – sakė Coogleris. „Tai buvo nuostabu. **Vėžys vagia iš mūsų laiką**. Viena didžiausių palaiminimų ir kažkas, kas sudaužė mano širdį – tais metais, kai neteko tėvo, **jis įgijo sūnų**.“

DeepL: „Prisimenu, kaip Arčis kovojo už savo tėvą“ - sakė Coogleris. „Tai buvo verta susižavėjimo. **Vėžys atima iš mūsų laiką**. Vienas iš didžiausių palaiminimų ir kartu tai, kas man sudaužė širdį - tais metais, kai jis neteko tėvo, **jis įgijo sūnų**.“

9) The prostate gland requires male sex hormones called androgens to grow, and **prostate cancer hijacks** the signaling machinery for these hormones to grow rapidly (YahooNews, 2023).

ChatGPT: Prostatos liauka **nori** vyrų lytinio hormono, vadinamo androgenais, norinti augti, ir **prostatos vėžys pavogia** signalizavimo mašiną, skirtą šiems hormonams greitai augti.

Tilde: Prostatos **Glandas** reikalauja vyro lytinių hormonų, vadinamų androgenais, augimo, o **prostatos vėžys užgrobia** signalinę įrangą, kad šie hormonai sparčiai augtų.

Microsoft Translate: Prostatos liauka reikalauja, kad vyriški lytiniai hormonai, vadinami androgenais, augtų, o **prostatos vėžys užgrobia** signalizacijos mašiną, kad šie hormonai sparčiai augtų.

Google Translate: Prostatos liaukos augimui reikalingi vyriški lytiniai hormonai, vadinami androgenais, o **prostatos vėžys užgrobia** signalų aparatą, kad šie hormonai greitai augtų.

DeepL: Prostatai augti reikalingi vyriški lytiniai hormonai, vadinami androgenais, o **prostatos vėžys**, norėdamas sparčiai augti, **užgrobia** šių hormonų signalinį mechanizmą.

Kad ir kaip būtų keista, vertyklės geriau susidorojo su konceptualiosiomis metaforomis, nei su paprastais leksiniais vienetais ar gramatinėmis formomis, kurios yra pažymėtos mėlynai. Daugelis vertyklių konceptuališias metaforas, tokias kaip „cancer robs“ arba „cancer hijacks“, vertė kaip „vėžys atima/pavogia/užgrobia. Netaisyklingų arba neperteiktų metaforų pavyzdžiai yra pažymėti raudona spalva, pvz. vėžys atima daug žmonių, vėžys plėšia šeimas, vaikus ir pan. 8 pavyzdyje visos vertyklės padarė logikos ir stiliaus klaidų, kurios prastai įtakoja vertimo kokybę. Siekiant padidinti

MV patikimumą, mašinos turėtų būti geriau apmokamos versti tikrinius vardus, įvairių sričių terminus, organizacijų pavadinimus ir tt.

4.2.3 LIGA TAI KOVA/KARAS

Ligos, ypač dar neištirtos, dažnai yra susijusios su nežinomybės jausmu. Karo metafora perteikia mintį, kad susiduriame su priešininku, kuris nėra iki galo suprastas ir su kuriuo norint veiksmingai kovoti gali prireikti strateginio planavimo ir išteklių. Kaip ir kare, asmenys, susidūrę su sunkia liga, kovoja dėl išlikimo. Gydomo procesas gali apimti įvairias medicininės intervencijas, terapiją ir gyvenimo būdo pokyčius, o tai primena daugialypį požiūrį, kurio laikomasi kare. Tiek kare, tiek kovoje su ligomis reikia sutelkti finansinius, žmogiškuosius ir technologinius išteklius. Šia metafora pabrėžiama, kaip svarbu sutelkti visus turimus išteklius, kad būtų galima pasipriešinti grėsmei sveikatai ir ją įveikti.

10) Isabella Strahan, the 19-year-old daughter of NFL legend and „Good Morning America“ host Michael Strahan, shared **she’s battling brain cancer** on Thursday (CBSNews, 2024).

ChatGPT: Isabella Strahan, 19 metų dukra, NFL legendos ir „Good Morning America“ vedėjo Michaelo Strahano, pranešė, kad ji **kovoja su smegenų vėžiu**, ketvirtadienį.

Tilde: Isabella Strahanė, 19-metė NFL legendos ir „Labo ryto Amerikos“ dukra, šeimininkė Maiklas Strahanas, ketvirtadienį dalijosi savo **kovos su smegenų vėžiu** patirtimi.

Microsoft Translate: Isabella Strahan, 19-metė NFL legendos ir „Good Morning America“ vedėjo Michaelo Strahano dukra, ketvirtadienį pasidalijo, kad **kovoja su smegenų vėžiu**.

Google Translate: 19-metė NFL legendos ir „Good Morning America“ vedėjo Michaelo Strahano dukra Isabella Strahan ketvirtadienį pasidalijo, kad **kovoja su smegenų vėžiu**.

DeepL: Ketvirtadienį NFL legendos ir laidos „Good Morning America“ vedėjo Michaelo Strahano 19-metė dukra Isabella Strahan pasidalijo, kad **kovoja su smegenų vėžiu**.

11) „The **cholera outbreak has come with vengeance**,“ the mayor was quoted as saying on Thursday (BBC, 2023).

ChatGPT: „**Choleros protrūkis atėjo su kerštu**“, - citavo meras, kurį citavo ketvirtadienį.

Tilde: „**Choleros protrūkis sukėlė kerštą**“, — citavo meras ketvirtadienį.

Microsoft Translate: „**Choleros protrūkis atėjo su kerštu**“, – ketvirtadienį cituojamas meras.

Google Translate: „**Choleros protrūkis atėjo su kerštu**“, – ketvirtadienį cituojamas meras.

DeepL: **Choleros protrūkis keršija**", - ketvirtadienį cituojamas meras.

12) „We made it clear to our doctors that if there were **couples going through this battle, especially with prostate cancer**, here’s our phone number.“ (Cheatsheet, 2021).

ChatGPT: Mes aiškiai pasakėme savo gydytojams, kad jei **poros kovoja su šia kova**, ypač su prostatos vėžiu, tai čia mūsų telefono numeris.

Tilde: Gydytojams aiškiai pasakėme, kad jei **šioje kovoje dalyvautų poros, ypač sergančios prostatos vėžiu**, štai mūsų telefono numeris.

Microsoft Translate: Mes aiškiai pasakėme savo gydytojams, kad **jei yra porų, išgyvenančių šią kovą, ypač su prostatos vėžiu**, čia yra mūsų telefono numeris.

Google Translate: Mes aiškiai pasakėme savo gydytojams, kad **jei poros išgyvena šią kovą, ypač su prostatos vėžiu**, čia yra mūsų telefono numeris

DeepL: Savo gydytojams aiškiai pasakėme, kad **jei yra porų, kurioms tenka kovoti su prostatos vėžiu**, štai mūsų telefono numeris.

13) Even with the **cancer attacking** her spine and motor skills, she still chaired last month's board meeting (Todayinbc, 2023).

ChatGPT: Net ir kai **vėžys puolė jos stuburą ir motorikos funkcijas**, ji vis dar vadovavo praėjusio mėnesio valdybos posėdžiui.

Tilde: Net kai **vėžys puolė stuburo ir motorikos įgūdžius**, ji vis dar pirmininkavo praėjusį mėnesį vykusiam valdybos posėdžiui.

Microsoft Translate: Net kai **vėžys užpuolė jos stuburą ir motoriką**, ji vis tiek pirmininkavo praėjusio mėnesio valdybos posėdžiui.

Google Translate: Net jei **vėžys puolė jos stuburą ir motorinius įgūdžius**, ji vis tiek pirmininkavo praėjusio mėnesio valdybos posėdžiui.

DeepL: Nors **vėžys pažeidė jos stuburą ir motoriką**, ji vis tiek pirmininkavo praėjusio mėnesio valdybos posėdžiui.

14) „A bone marrow biopsy confirmed what we couldn't and don't want to imagine... O'Neal has been diagnoses with Multiple Myeloma. A **cancer attacking** his bones (Mpasho, 2020).

ChatGPT: Kaulų čiulpų biopsija patvirtino tai, ką mes negalėjome ir nenorėjome įsivaizduoti... O'Neil buvo diagnozuotas su **keliu mieloma. Tai vėžys, puolantis jo kaulus.**

Tilde: Kaulų čiulpų biopsija patvirtino tai, ko negalėjome ir nenorėjome įsivaizduoti... **O'Nal** diagnozuota daugybinė mieloma. **Vėžys puola jo kaulus.**

Microsoft Translate: Kaulų čiulpų biopsija patvirtino tai, ko negalėjome ir nenorime įsivaizduoti... O'Nealui buvo diagnozuota daugybinė mieloma. **Vėžys, puolantis jo kaulus.**

Google Translate: Kaulų čiulpų biopsija patvirtino tai, ko negalėjome ir nenorime įsivaizduoti... O'Nealui buvo diagnozuota išsėtinė mieloma. **Vėžys, užpuolęs jo kaulus.**

DeepL: Kaulų čiulpų biopsija patvirtino tai, ko negalėjome ir nenorėjome įsivaizduoti... O'Nealui diagnozuota daugybinė mieloma. **Vėžys, pažeidžiantis jo kaulus.**

15) At only 45 years old, Candice Ward **has beaten uterine, breast and, most recently, an unusual form of lung cancer** (Cityofhope, 2023).

ChatGPT: Vos 45 metų amžiaus **Kandis Vardas** **įveikė gimdos, krūtis ir, paskutinėje vietoje, neįprastą plaučių vėžio formą.**

Tilde: **Būdamas** vos 45 metų, Candice Ward **sumušė gimdą, krūtį ir visai neseniai – neįprastą plaučių vėžio formą.**

Microsoft Translate: Būdamas vos 45 metų, **Candice Ward** **sumušė gimdą, krūtis ir visai neseniai neįprastą plaučių vėžio formą.**

Google Translate: Būdamas vos 45 metų Candice Ward **įveikė gimdos, krūtis ir neseniai neįprastos formos plaučių vėžį.**

DeepL: Vos 45 metų Candice Ward **įveikė gimdos, krūtis, o pastaruoju metu - neįprastą plaučių vėžio formą.**

Vertyklės geriausiai susidorojo su 12, 14, 15 ir 16 pavyzdžiuose esančiomis metaforomis. Nors ir ne visos vertyklės pateikė gerus konceptualiųjų metaforų vertimus, tačiau bendras metaforų vertimo įvertinimas būtų neblogas. Atsirado taip pat kelios išimtys, kur vertyklės nesusitvarkė su tikriniais vardais (Isabella Strahan → Isabella Strahanė, Candice Ward → Kandis Vardas), giminėmis, arba televizijos laidų pavadinimais. Taisytini konceptualiųjų metaforų vertimai labiausiai pastebimi 13, 14 ir 17 pavyzdžiuose (Cholera outbreak has come with vengeance → Choleros protrūkis atėjo su kerštu; couples going through this battle → poros kovoja su šia kova, Candice Ward has beaten uterine, breast and, most recently, an unusual form of lung cancer → Candice Ward sumušė gimdą, krūtį ir visai neseniai – neįprastą plaučių vėžio formą).

4.2.4 LIGA TAI PROCESAS

Ligoms paprastai būdingas progresavimas, apimantis etapus arba fazes, kurių metu organizme vyksta įvairūs pokyčiai. Ligos dažnai atsiranda dėl tam tikros įvykių grandinės, kuri prasideda nuo priežasties ar rizikos veiksnio ir sukelia daugybę biologinių reakcijų. Norint suprasti ligos procesą, labai svarbu suprasti priežasties ir pasekmės ryšius. Ligas gali sukelti įvairūs išoriniai veiksniai, pavyzdžiui, patogenai, toksinai, genetinės mutacijos arba aplinkos poveikis. Organizmas į šiuos veiksnius reaguoja specifiniais mechanizmais, ir šis nuolatinis atsakas yra ligos proceso dalis. Ligos eiga yra dinamiška ir laikui bėgant gali keistis. Tokie veiksniai kaip asmens imuninis atsakas, gydymo intervencijos ir gyvenimo būdo pokyčiai gali turėti įtakos ligos eigai, todėl liga yra dinamiškas ir kintantis procesas.

16) „It has really helped me make some huge decisions in my life. I am very honest, two minutes in an ice bath is not going to cure you. I always say your **mental health is like a kitchen floor, you have to constantly keep sweeping.**“ (IrishMirror, 2023).

ChatGPT: Tai tikrai padėjo man priimti kelis svarbius gyvenimo sprendimus. Esu labai sąžiningas, dvi minutės lediniame baseine tavęs neišgydys. Visuomet sakau, kad tavo **psichinė sveikata yra kaip virtuvės grindys, jas reikia nuolat šluostyti.**

Tilde: Tai tikrai padėjo man priimti kai kuriuos didelius sprendimus savo gyvenime. Aš labai atviras, dvi minutės ledo vonioje tavęs neišgydys. Aš visada sakau, kad tavo **psichikos sveikata yra tarsi virtuvės grindys, tu turi nuolat šlaistyti.**

Microsoft Translate: Tai tikrai padėjo man priimti keletą didžiulių sprendimų savo gyvenime. Esu labai sąžiningas, dvi minutės ledo vonioje jūsų neišgydys. Aš visada sakau, kad **jūsų psichinė sveikata yra kaip virtuvės grindys, jūs turite nuolat šluoti.**

Google Translate: Tai tikrai padėjo man priimti didžiulius sprendimus mano gyvenime. Esu labai sąžiningas, dvi minutės ledo vonioje jūsų nepagydytys. Aš visada sakau, kad jūsų **psichinė sveikata yra kaip virtuvės grindys, jūs turite nuolat šluoti.**

DeepL: Ji man tikrai padėjo priimti svarbius sprendimus mano gyvenime. Esu labai sąžiningas, dvi minutės ledinėje vonioje jūsų neišgydys. Visada sakau, kad jūsų **psichinė sveikata yra kaip virtuvės grindys, kurias reikia nuolat šluoti.**

17) They don't know what the end result „will look like“. They don't know what their life will look like, what they want their life to be, or how long it will take them to see the complete picture. There is no vision of „healed“ **mental health, like a finished puzzle** (Medium, 2020).

ChatGPT: Jie nežino, kaip galutinai „atsiras“. Jie nežino, kaip atrodys jų gyvenimas, ką jie nori, kad jų gyvenimas būtų, ar kiek laiko jiems prireiks, kad pamatytų visą vaizdą. Nėra vizijos apie **„gydytą“ psichinę sveikatą, panašią į sudėtingą puzzle.**

Tilde: Jie nežino, kaip atrodys galutinis rezultatas. Jie nežino, kaip atrodys jų gyvenimas, kaip jie nori, kad jų gyvenimas būtų toks, ir kiek laiko užtruks, kol jie pamatys visą vaizdą. Nėra **„užgijusios“ psichikos sveikatos, kaip baigtos dėlionės, vizijos.**

Microsoft Translate: Jie nežino, kaip „atrodys“ galutinis rezultatas. Jie nežino, kaip atrodys jų gyvenimas, koks bus jų gyvenimas, ar kiek laiko jiems prireiks, kad pamatytų visą vaizdą. Nėra **„išgydytos“ psichinės sveikatos vizijos, kaip baigtas galvosūkis.**

Google Translate: Jie nežino, kaip „atrodys“ galutinis rezultatas. Jie nežino, kaip atrodys jų gyvenimas, koks jie nori būti savo gyvenime ir kiek užtruks, kol pamatys visą vaizdą. Nėra **„išgydytos“ psichinės sveikatos vizijos, kaip baigtas galvosūkis.**

DeepL: Jie nežino, kaip atrodys galutinis rezultatas. Jie nežino, kaip atrodys jų gyvenimas, koks jis turėtų būti ir kiek laiko užtruks, kol pamatys visą paveikslą. Nėra **„išgydytos“ psichikos sveikatos vizijos, tarsi užbaigtos dėlionės.**

18) Lifestyle therapy looks at the role of sleep, exercise, nutrition, and play, and why **mental health is like a garden that one needs to attend to every day** (TheNavhindTimes, 2022).

ChatGPT: Gyvenimo būdo terapija nagrinėja miego, fizinio aktyvumo, mitybos ir žaidimo vaidmenį ir paaiškina, kodėl **psichinė sveikata yra kaip sodas, kurį reikia prižiūrėti kiekvieną dieną.**

Tilde: Gyvenimo būdo terapija apžvelgia miego, mankštos, mitybos bei žaidimų vaidmenį ir kodėl **psichikos sveikata yra tarsi sodas, kuriame reikia kasdien lankytis.**

Microsoft Translate: Gyvenimo būdo terapijoje nagrinėjamas miego, mankštos, mitybos ir žaidimų vaidmuo ir kodėl **psichinė sveikata yra tarsi sodas, kuriuo reikia rūpintis kiekvieną dieną.**

Google Translate: Gyvenimo terapijoje nagrinėjamas miego, mankštos, mitybos ir žaidimų vaidmuo ir kodėl **psichinė sveikata yra tarsi sodas, kurį reikia tvarkyti kiekvieną dieną.**

DeepL: Gyvensenos terapijoje aptariamas miego, fizinio aktyvumo, mitybos ir žaidimų vaidmuo, taip pat aiškinama, kodėl **psichikos sveikata yra tarsi sodas, kuriuo reikia rūpintis kiekvieną dieną.**

19) After taking heartburn medicine, Trevor Powers **was laid low for months, his voice destroyed**. He explains how music purged his darkest thoughts (TheGuardian, 2023).

ChatGPT: **Nuvertęs nuo širdies skausmo** vaistų, Trevoras Powersas kelis mėnesius **buvo nusilpęs, jo balsas buvo sugriautas**. Jis paaiškina, kaip muzika išvalė jo tamsiausias mintis.

Tilde: Išgėręs vaistų nuo rėmens, Trevor **Power** mėnesius **gulėjo žemas, jo balsas buvo sugriautas**. Jis aiškina, kaip muzika išvalė tamsiausias jo mintis.

Microsoft Translate: Išgėręs vaistų nuo rėmens, Trevoras Powersas kelis mėnesius **buvo paguldytas žemai, jo balsas sunaikintas**. Jis paaiškina, kaip muzika išvalė jo tamsiausias mintis.

Google Translate: Išgėręs vaistus nuo rėmens, Trevoras Powersas kelis mėnesius **gulėjo žemai, jo balsas buvo sunaikintas**. Jis paaiškina, kaip muzika išvalė jo tamsiausias mintis.

DeepL: Išgėręs vaistų nuo rėmens, Trevoras Powersas kelis mėnesius **buvo nutildytas, jo balsas buvo sugadintas**. Jis pasakoja, kaip muzika išvalė jo tamsiausias mintis.

16 pavyzdyje galima pastebėti, kad Tilde ir Chat GPT vertyklės pateikė blogą žodžio „sweeping“ vertimą (šluostyti, šlaistyti), o 17 pavyzdyje, žodis „puzzle“ liko neišverstas. 19 pavyzdyje pateikti vertimai negali džiaugtis kokybiško vertimo titulu, pradedant nuo leksinių ir gramatinių klaidų, baigiant stiliaus ir logikos klaidomis. Išanalizavus šių penkių pavyzdžių vertimus, adekvačiausios vertyklės būtų Microsoft ir Google Translate.

4.2.5 LIGA TAI ALKANAS ŽVĖRIS

Ligos dažnai eikvoja sergantįjį, panašiai kaip alkanas gyvūnas eikvoja grobį. Ši metafora išryškina alinantį poveikį, kurį tenka patirti susidūrus su nepasiekiamu ir potencialiai pavojingu priešininku. Žvėries alkio idėja perteikia nepaliaujamo persekiojimo jausmą. Panašiai ir tam tikros ligos gali nuolat kamuoti žmogų, reikalaujamos nuolatinės medicininės pagalbos. Alkanas gyvūnas siekia patenkinti savo poreikius nepaisydamas pasekmių, o ligos dažnai sukelia destruktivias pasekmes organizme.

20) „And it is awful to think that **people are eaten away by something**, losing their face, told that one day they could die when the **cancer breaks through to their brain**.. What a dreadful thing to do,“ Ms Collins said (1News, 2021).

ChatGPT: „Ir baisu manyti, **kad žmonės yra sukapojami kažkuo**, prarandantys savo veidą, jiems sakoma, kad vieną dieną jie gali mirti, **kai vėžys išplita į jų smegenis**... Kokia baisi tai yra,“ pabrėžė Ponia Collins.

Tilde: „Ir baisu manyti, **kad žmonės yra sukapojami kažkuo**, prarandantys savo veidą, jiems sakoma, kad vieną dieną Jie Gali mirti, **kai vėžys išplita į jų smegenis**... Kokia baisi tai yra,“ pabrėžė Ponia Collins.

Microsoft Translate: „Ir baisu manyti, **kad žmonės yra sukapojami kažkuo**, prarandantys savo veidą, jiems sakoma, kad vieną dieną jie gali mirti, **kai vėžys išplita į jų smegenis**... Kokia baisi tai yra,“ pabrėžė Ponia Collins.

Google Translate: „Ir baisu pagalvoti, **kad žmonėms kažkas suryja**, praranda veidą, ir jiems sakoma, kad vieną dieną jie gali mirti, **kai vėžys prasiskverbs į jų smegenis**. Koks baises dalykas,“ – sakė M. Collins.

DeepL: „Ir baisu pagalvoti, **kad žmones kažkas graužia**, jie praranda veidą, jiems sakoma, kad vieną dieną jie gali mirti, **kai vėžys prasiskverbs į smegenis**. Tai siaubinga,“ - sakė M. Collins.

21) Amid simmering outrage over yet another rude revelation of a feud between important government functionaries with grave implications on national security, it is now a sad fact that the security challenges spawned by the Boko Haram insurgency have infiltrated the nation’s security infrastructure like a **cancer attacking a vital organ of the human body** (DailyTrust, 2020).

ChatGPT: Tarp kušančio pasipiktinimo dėl dar vieno grubaus konflikto atskleidimo tarp svarbių vyriausybės pareigūnų su rimtomis pasekmėmis nacionalinio saugumo požiūriu, dabar liūdna realybė yra tai, kad saugumo iššūkiai, kuriuos sukėlė Boko Haram maištai, yra prasiskverbę į šalies saugumo infrastruktūrą kaip **vėžys, puolantis svarbų žmogaus kūno organą**.

Tilde: Simeringas pasipiktinimas dar vienu šiurkščiu apreiškimu, kad svarbūs vyriausybės pareigūnai grumiasi, o tai turi rimtų pasekmių nacionaliniam saugumui, dabar liūdna, kad Boko Haramo sukilėlių sukelti saugumo iššūkiai įsiskverbė į šalies saugumo infrastruktūrą kaip vėžys, puolantis gyvybiškai svarbų žmogaus kūno organą.

Microsoft Translate: Tvyrant pasipiktinimui dėl dar vieno grubaus svarbių vyriausybės funkcionierių nesantaikos, turinčios rimtų pasekmių nacionaliniam saugumui, atskleidimo, dabar liūdna, kad „Boko Haram“ sukilėlių sukelti saugumo iššūkiai įsiskverbė į šalies saugumo infrastruktūrą kaip vėžys, puolantis gyvybiškai svarbų žmogaus kūno organą.

Google Translate: Kylant pasipiktinimui dėl dar vieno grubaus atskleidimo apie svarbių vyriausybės pareigūnų nesantaiką, turintį rimtų pasekmių nacionaliniam saugumui, dabar yra liūdnas faktas, kad „Boko Haram“ sukilėlių sukelti saugumo iššūkiai įsiskverbė į tautos saugumo infrastruktūrą kaip vėžys, užpuolęs gyvybiškai svarbią žmogaus kūno organą.

DeepL: Tvyrant pasipiktinimui dėl dar vieno šiurkštaus svarbių vyriausybės pareigūnų nesantaikos, turinčios rimtų pasekmių nacionaliniam saugumui, fakto, kad Boko Haram sukilėlių sukeltos saugumo problemos įsiskverbė į šalies saugumo infrastruktūrą kaip vėžys į gyvybiškai svarbų žmogaus kūno organą.

22) Lauren, 31, was at first diagnosed with breast cancer, but the disease spread and became an **incurable secondary cancer attacking her bone marrow** (KentOnline, 2020).

ChatGPT: Lauren, 31 metai, pradžioje buvo diagnozuota krūties vėžiu, bet liga išplito ir tapo negydoma antrine liga, kuri puola jos kaulų čiulpus.

Tilde: Iš pradžių Loreniui, 31 metų, buvo diagnozuotas krūties vėžys, bet liga išplito ir tapo nepagydomu antriniu vėžiu, puolančiu jos kaulų čiulpus.

Microsoft Translate: 31 metų Lauren iš pradžių buvo diagnozuotas krūties vėžys, tačiau liga išplito ir tapo nepagydomu antriniu vėžiu, puolančiu jos kaulų čiulpus.

Google Translate: 31 metų Lauren iš pradžių buvo diagnozuotas krūties vėžys, tačiau liga išplito ir tapo nepagydomu antriniu vėžiu, užpuolusiu jos kaulų čiulpus.

DeepL: 31 metų Lauren iš pradžių buvo diagnozuotas krūties vėžys, tačiau liga išplito ir tapo nepagydomu antriniu vėžiu, pažeidusiu jos kaulų čiulpus.

23) A number of factors may cause weight loss in people with pancreatic cancer. Weight loss might happen as **cancer consumes the body's energy** (IndiaTVNews, 2023).

ChatGPT: Kelios priežastys gali sukelti svorio netekimą žmonėms, sergantiems kasos vėžiu. Svorio netekimas gali atsirasti, kai vėžys sunaikina organizmo energiją.

Tilde: Kasos vėžiu sergantiems žmonėms dėl kelių veiksnių gali sumažėti kūno svoris. Gali sumažėti kūno svoris, nes vėžys vartoja kūno energiją.

Microsoft Translate: Žmonėms, sergantiems kasos vėžiu, svorio netekimas gali sukelti daugybę veiksnių. Svorio netekimas gali įvykti, nes vėžys sunaudoja organizmo energiją.

Google Translate: Kasos vėžiu sergantiems žmonėms svorio mažėjimą gali sukelti daugybė veiksnių. Svorio netekimas gali įvykti, jei vėžys eikvoja organizmo energiją.

DeepL: Kasos vėžiu sergantiems žmonėms svoris gali mažėti dėl daugelio veiksnių. Svorio gali sumažėti, nes vėžys sunaudoja organizmo energiją.

24) „It changes you. I can understand why people don't get out of bed while **cancer consumes your life...**“
(BendigoAdvertiser, 2022).

Chat GPT: Tai tave keičia. Aš galiu suprasti, kodėl žmonės negali atsikelti iš lovos, kai **vėžys ėda tavo gyvenimą...**

Tilde: Tai tave pakeičia. Suprantu, kodėl žmonės neišlipa iš lovos, kai **vėžys vartoja tavo gyvybę...**

Microsoft Translate: Tai keičia jus. Suprantu, kodėl žmonės neišlipa iš lovos, o **vėžys suvalgo tavo gyvenimą...**

Google Translate: Tai keičia tave. Suprantu, kodėl žmonės nesikelia iš lovos, kol **vėžys naikina tavo gyvenimą...**

DeepL: Tai jus keičia. Suprantu, kodėl žmonės nesikelia iš lovos, kai **vėžys pasiglemžia tavo gyvenimą...**

25) **Cancer is devouring people** across the globe with Jammu and Kashmir witnessing a rise in cases over the years
(TheNorthLines, 2023).

ChatGPT: **Vėžys sukapoja žmones** visame pasaulyje, o Džamu ir Kašmyre atsibunda daugėjant atvejų per metus.

Tilde: Visame pasaulyje **vėžys naikina žmones**, o Džamu ir Kašmyras pastaraisiais metais vis dažniau serga vėžiu.

Microsoft Translate: **Vėžys ryja žmones** visame pasaulyje, o Džamu ir Kašmyre bėgant metams atvejų daugėja.

Google Translate: **Vėžys ryja žmones** visame pasaulyje, o Džamu ir Kašmyre per daugelį metų atvejų daugėja.

DeepL: **Vėžys alina žmones** visame pasaulyje, o Džamu ir Kašmyre pastaraisiais metais tokių atvejų daugėja.

26) All I can call them are creatures, and those creatures I believe have given our family a kind of cancer. I know that I will die before my time because the **cancer is eating me alive** (ManchesterEveningNews, 2023).

Chat GPT: Viską, **ką galiu jiems pavadinti, yra būtybės, ir tų būtybių aš tikiu**, kad suteikė mūsų šeimai tam tikrą vėžį. Aš žinau, **kad mirsiu anksčiau nei laikas, nes vėžys mane gyva ėda.**

Tilde: Galiu juos vadinti tik būtybėmis, ir tos būtybės, kurios, mano manymu, sukėlė mūsų šeimai vėžį. Žinau, kad mirsiu anksčiau, **nes vėžys maifina mane gyva.**

Microsoft Translate: Viskas, **ką galiu juos pavadinti**, yra būtybės, ir tos būtybės, manau, mūsų šeimai sukėlė savotišką vėžį. Žinau, kad mirsiu anksčiau laiko, **nes vėžys mane gyva ėda.**

Google Translate: Galiu juos vadinti tik padarais, ir tie padarai, kurie, tikiu, sukėlė mūsų šeimai savotišką vėžį. Žinau, kad mirsiu anksčiau laiko, **nes vėžys ėda mane gyva.**

DeepL: Galiu juos vadinti tik būtybėmis, o tos būtybės, manau, mūsų šeimai sukėlė savotišką vėžį. Žinau, kad mirsiu anksčiau laiko, **nes vėžys mane ėda gyva.**

27) I don't know exactly how long I'll have left, or what state of health I'll be in as the **cancer eats away at my body**. Eventually, it will invade the part of my brain that controls my vital organs and then it will shut them off (Mirror, 2023).

ChatGPT: Aš nežinau tiksliai, kiek man liks laiko ar kokia bus mano sveikatos būklė, kai **vėžys ės į mano kūną**. Galiausiai jis užims dalį mano smegenų, valdančių mano gyvybiškai svarbius organus, ir tuomet juos išjungs.

Tilde: Tiksliai nežinau, kiek laiko liksiu, ir kokia sveikatos būklė būsiu, kai **vėžys praris mano kūną**. Galiausiai jis įsiskverbs į mano smegenų dalį, kuri kontroliuoja mano gyvybiškai svarbius organus, o tada juos uždarys.

Microsoft Translate: Tiksliai nežinau, kiek laiko man bus likę, ar kokioje sveikatos būklėje būsiu, kai **vėžys suvalgys mano kūną**. Galų gale jis įsiverš į mano smegenų dalį, kuri kontroliuoja mano gyvybiškai svarbius organus, ir tada juos išjungs.

Google Translate: Tiksliai nežinau, kiek man dar liks, ar kokios būsiu sveikatos būklės, jei **vėžys suėd mano kūną**. Galų gale jis įsiveržs į mano smegenų dalį, kuri kontroliuoja mano gyvybiškai svarbius organus, ir tada juos išjungs.

DeepL: Tiksliai nežinau, kiek laiko man liko ir kokia bus mano sveikatos būklė, kai **vėžys grauš mano kūną**. Galiausiai jis išsiskverbs į smegenų dalį, kuri valdo mano gyvybiškai svarbius organus, ir juos išjungs.

20 pavyzdyje esančios metaforos vaizduoja ligą, kaip alkaną žvėrį. Šios konceptualiosios metaforos vaizdingumą perteikė tik DeepL (people are eaten away by something → žmonės kažkas graužia). Google Translate siūlomas variantas taip pat būtų tinkamas, jeigu konceptualiosios metaforos vertimas būtų gramatiškai taisyklingas. Chat GPT, Tilde ir Microsoft Translate pasiūlyti vertimai neperteikia originalo kalbos metaforų vaizdingumo ir vertimo kokybės. Šis tyrimas įdomus taip pat tuo, kad galima išsiaiškinti, kurios vertyklės taisyklingai išverčia konceptualiąsias metaforas, bet taip pat galima pastebėti, kad šiuo tyrimu atskleidžiami kiti trūkumai susiję su vertyklių vertimu, pvz. tikrinių daiktavardžių vertimas, leksinių vienetų ir frazeologizmų vertimas ir pan. Ši teiginį patvirtina 21, 22 pavyzdžiuose esantys mėlynai ir raudonai pažymėti fragmentai. 23 pavyzdyje nei viena vertyklė, išskyrus Google Translate, neperteikė konceptualiosios metaforos vaizdingumo (cancer consumes the body's energy → vėžys sunaikina, vartoja, sunaudoja organizmo energiją). Pagyrimo vertais vertimais galėtų būti 24 ir 25 pavyzdžiuose esantys žaliai pažymėti fragmentai, kuriuose liga, o konkrečiai vėžys SUĖDA žmogų ir jo sveikatą (cancer consumes, devours → vėžys suėda, suvalgo, ryja, alina).

4.2.6 LIGA TAI NESUVALDOMA JĖGA

Ligos, kaip nenugalimos jėgos, suvokimą gali lemti keletas istorinių ir psichologinių veiksnių. Istorijoje tokios ligos kaip Juodoji mirtis, Ispaniškasis gripas ir kitos pandemijos turėjo pražūtingą poveikį žmonėms. Šie įvykiai paliko neišdildomą įspūdį kolektyvinėje atmintyje, sustiprindami mintį, kad ligos gali būti nekontroliuojamos ir turėti plataus masto pasekmių. Anksčiau žmonės turėjo nedaug žinių apie ligų priežastis ir mechanizmus. Neturint aiškaus supratimo, kaip ligos plinta ir kaip jų galima išvengti ar gydyti, jos atrodė paslaptingos ir nekontroliuojamos. Būtent toks požiūris atsispindi žemiau pateiktuose pavyzdžiuose.

28) At later stages, when the **cancer breaks out of the prostate**, these might include: blood in the urine (Nzherald, 2023).

ChatGPT: Vėlesniais etapais, kai **vėžys išsiveržia** iš prostatos, tai gali apimti: kraują šlapime.

Tilde: Vėliau, **kai vėžys išsiskiria** iš prostatos, tai gali būti: kraujas šlapime.

Microsoft Translate: Vėlesnėse stadijose, kai **vėžys išsiskiria** iš prostatos, tai gali būti: kraujas šlapime.

Google Translate: Vėlesnėse stadijose, kai **vėžys išsiskiria** iš prostatos, gali būti: kraujas šlapime.

DeepL: Vėlesnėse stadijose, kai **vėžys išsiveržia** iš prostatos, gali būti: kraujas šlapime.

29) The saddest thing is that, just like cancer, when we think we can get through the day, **it spreads to Thomas' children, my grandchildren's lives**. When they are old enough to understand, they will carry it with them, always (ManchesterEveningNews, 2023).

ChatGPT: Skaudžiausia tai, kad, lygiai kaip ir vėžys, kai manome, kad galime išgyventi dieną, **jis plinta į Tomo vaikus, mano vaikų gyvenimus**. Kai jie užauga ir suvokia, jie tai nešios su savimi visada.

Tilde: Liūdniausia, kad, kaip ir vėžys, kai manome, kad galime ištvirti dieną, **jis plinta Tomo vaikams, mano anūkams**. Kai jie bus pakankamai suaugę, kad suprastų, visada nešiosis su savimi.

Microsoft Translate: Liūdniausia, kad, kaip ir vėžys, kai galvojame, kad galime išgyventi dieną, **jis plinta į Tomo vaikus, mano anūku gyvenimus**. Kai jie yra pakankamai seni, kad suprastų, jie visada nešiosis jį su savimi.

Google Translate: Liūdniausia tai, kad, kaip ir vėžys, kai manome, kad galime išgyventi dieną, **jis plinta į Tomo vaikus, mano anūkus**. Kai jie bus pakankamai seni, kad suprastų, jie visada nešiosis jį su savimi.

DeepL: Liūdniausia tai, kad, kaip ir vėžys, kai manome, jog galime išgyventi šią dieną, **jis persimeta į Tomo vaikus, mano anūku gyvenimus**. Kai jie bus pakankamai dideli, kad suprastų, jie tai visada nešiosis su savimi.

30) The **bacteria thrives** in medical environments like hospitals and nursing homes (CNN, 2024).

ChatGPT: **Bakterijos klesti** medicinos įstaigų, tokios kaip ligoninės ir slaugos namai, aplinkoje.

Tilde: **Bakterijos klesti** medicininėje aplinkoje, pavyzdžiui, ligoninėse ir slaugos namuose.

Microsoft Translate: **Bakterijos klesti** medicininėje aplinkoje, pavyzdžiui, ligoninėse ir slaugos namuose.

Google Translate: **Bakterijos klesti** medicinos aplinkoje, pavyzdžiui, ligoninėse ir slaugos namuose.

DeepL: Ši **bakterija klesti** medicininėje aplinkoje, pavyzdžiui, ligoninėse ir slaugos namuose.

31) She went to the pain clinic every two weeks for about four years, but nothing seemed to help. In the interim, other **tumors have sprung up**, also along her spine (CNN, 2023).

ChatGPT: Ji lankė skausmo kliniką kas dvi savaites apie ketverius metus, bet atrodo, kad niekas nepadėjo. Tuo **tarpu atsirado kiti navikai**, taip pat jos stubure.

Tilde: Ji kas dvi savaites eidavo į skausmo kliniką apie ketverius metus, bet atrodė, kad niekas nepadeda. Tuo **tarpu atsirado ir kitų auglių**, taip pat išilgai stuburo.

Microsoft Translate: Ji maždaug ketverius metus kas dvi savaites eidavo į skausmo kliniką, tačiau atrodė, kad niekas nepadeda. Tuo tarpu **kiti augliai išaugo**, taip pat palei jos stuburą.

Google Translate: Maždaug ketverius metus ji lankėsi skausmo klinikoje kas dvi savaites, bet atrodė, kad niekas nepadėjo. Tuo tarpu **išaugo kiti navikai**, taip pat išilgai jos stuburo.

DeepL: Maždaug ketverius metus ji kas dvi savaites lankėsi skausmo klinikoje, tačiau niekas nepadėjo. Per tą laiką **atsirado kitų auglių**, taip pat palei stuburą.

32) **Scabies cases are on the rise amid** an acute shortage of treatments (Express, 2024).

ChatGPT: **Skabiečių atvejai daugėja** dėl ūmaus vaistų trūkumo.

Tilde: Dėl staigaus gydymo stygiaus **daugėja kūdikių atveju**.

Microsoft Translate: **Niežai atveju daugėja** dėl ūmaus gydymo trūkumo.

Google Translate: Dėl ūmaus gydymo trūkumo **niežų atveju daugėja**.

DeepL: **Sergančiųjų žvyneline daugėja**, nes labai trūksta gydymo priemonių.

33) The world's most neglected disease': Why **leprosy still runs rampant** amongst Bangladeshi tea pickers (Bhekisisa, 2024).

ChatGPT: Pasaulio labiausiai apeista liga: Kodėl **raupsai vis dar siautėja** tarp bengalių arbatininkų.

Tilde: Labiausiai pasaulyje apeista liga „: kodėl **raupsai vis dar klesti** tarp Bangladešo **arbatos Pikeringų**.

Microsoft Translate: Labiausiai apeista liga pasaulyje": Kodėl **raupsai vis dar siaučia** tarp Bangladešo arbatos rinkėjų.

Google Translate: Labiausiai apeista liga pasaulyje: kodėl **raupsai vis dar siaučia** tarp Bangladešo arbatos rinkėjų.

DeepL: Labiausiai pasaulyje apeista liga": Kodėl tarp Bangladešo arbatos rinkėjų **vis dar siaučia raupsai**.

34) West Ham United **hit by sickness** bug prior to Fulham defeat (TheAthletic, 2023).

ChatGPT: „Vakarų Ham United“ **nustelbė susirgimo banga** prieš pralaimėjimą „Fulham“.

Tilde: **Vakarų Hamas Jungtinis nukentėjo nuo ligos vabalo** prieš Fulhemo pralaimėjimą.

Microsoft Translate: „West Ham United“ prieš „Fulham“ **pralaimėjimą patyrė ligos klaidą**.

Google Translate: „West Ham United“ **ištiko liga** prieš pralaimėjimą „Fulham“.

DeepL: Prieš „Fulham“ pralaimėjimą „West Ham United“ **užklupo liga**.

31 pavyzdyje esantis frazinis veiksmažodis „spring up“ simbolizuoja augimą, sprogamą į viršų. Chat GPT, Tilde ir DeepL savo vertimuose neperteikė metaforiškumo, o Microsoft ir Google Translate efektyviai pavaizdavo ligos progresavimo greitį. 32 pavyzdyje galima pastebėti, kad nei viena vertyklė nepasiūlė tinkamo konceptualiosios metaforos vertimo. Be to, vienos efektyviausių vertyklių, Chat GPT ir DeepL, klaidingai išvertė ligos pavadinimą (scabies → skabiečiai, žvynelinė), o 34 pavyzdyje, Tilde ir Microsoft Translate vertyklės pasitelkė pažodiniu vertimu, todėl jų vertimas yra netinkamas.

4.2.7 LIGA TAI KOŠMARAS/KANČIA

Liga yra metaforizuojama kaip košmaras ar kančia dėl kelių priežasčių. Ligos gali sukelti didelių fizinių ir psichikos sveikatos problemų. Jos dažnai sukelia skausmą, kančias, neįgalumą, o kai kuriais atvejais išvaro žmogų į Anapilį. Susidūrimas su liga gali emociškai išsekinti tiek sergantį asmenį, tiek jo artimuosius. Ligos diagnozę ir gydymą dažnai lydi baimė, nerimas ir stresas, todėl tai tampa sudėtinga emocine našta. Medicininės priežiūros ir ligų gydymo išlaidos gali būti pernelyg didelės. Ši ekonominė našta gali prisidėti prie bendro ligos, kaip košmaro, scenarijaus.

35) Family claims mold in Santa Clara home caused nightmare of illness (Fox13, 2023).

ChatGPT: Šeima tvirtina, kad **pelėsis** Santa Clara namuose **sukėlė ligų košmarą**.

Tilde: **Šeimos ieškiniiai dėl Moldo** Santa Klaros **namuose sukėlė košmarą dėl ligos**.

Microsoft Translate: Šeima teigia, kad **pelėsis** Santa Klaros **namuose sukėlė ligos košmarą**.

Google Translate: Šeima tvirtina, kad **pelėsis** Santa Klaros **namuose sukėlė ligos košmarą**.

DeepL: Šeima teigia, kad **pelėsis** Santa Klaros **namuose sukėlė košmarišką ligą**.

36) Doctors have warned of a „**nightmare**“ **surge in Victorian disease** across the UK (Express, 2024).

ChatGPT: Gydytojai įspėjo dėl „košmaro“ protrūkio Viktorijos ligos visoje Jungtinėje Karalystėje.

Tilde: Gydytojai įspėjo apie „košmarišką“ Viktorijos ligos antplūdį visoje JK.

Microsoft Translate: Gydytojai perspėjo apie „košmarišką“ Viktorijos laikų ligos bangą visoje Jungtinėje Karalystėje.

Google Translate: Gydytojai perspėjo apie „košmarišką“ Viktorijos laikų ligos antplūdį visoje JK.

DeepL: Gydytojai įspėjo, kad Jungtinėje Karalystėje „košmariškai“ padaugėjo Viktorijos ligos atvejų.

37) **Nightmare diseases** making UK comeback – ‘seven-year itch’ to Dickensian killer (DailyStar, 2024).

ChatGPT: **Košmaro ligos grįžta į JK** – nuo „septynerių metų niežulio“ iki Dikensui būdingo žudiko.

Tilde: **Košmaro ligos, dėl kurių JK grįžta** – „septynerių metų niežulys“ Dikensijos žudikui.

Microsoft Translate: **Košmariškos ligos, dėl kurių JK sugrįžta** – „septynerių metų niežulys“ Dikensos žudikui.

Google Translate: **Košmariškos ligos, sukėlusios JK sugrįžimą** – „septynerių metų niežulys“ Dikensos žudikui.

DeepL: **Košmariškos ligos grįžta** į Jungtinę Karalystę – „septynerių metų niežulys“ iki Dikensos žudiko.

Nors kai kurios vertyklės pateikia gerus metaforų vertimus, nei viena vertyklė neverčia taip skambiai ir taisyklingai kaip profesionalus žmogus vertėjas. Nepaisant to, kad konceptualiųjų metaforų vertimų variantai mažiau ar daugiau yra taisyklingi, atsiranda įspūdis, kad viso sakinio skambesys ir turinio perteikimas neskamba natūraliai. 35 ir 37 pavyzdžiuose galima pastebėti, kad nors konceptualiosios metaforos yra išverstos gerai, gramatinės žodžių formos, kolokacijos ir turinys atsilieka nuo originalo.

4.2.8 LIGA TAI GRIOVĖJAS

Liga gali priversti žmones pajusti, kad jie praranda savo kūno ir gyvenimo kontrolę. Šis savarankiškumo ir nepriklausomybės praradimas padeda suvokti ligą kaip jėgą, galinčią sugriauti žmogaus savarankiškumo jausmą. Liga yra ne tik fizinė patirtis, bet ir psichologinis poveikis. Gali būti paveikta psichikos sveikata, todėl gali kilti nerimo, depresijos ar baimės jausmas. Su liga susijęs psichologinis distresas gali prisidėti prie to, kad liga būtų suvokiama kaip griaunamoji jėga.

38) „We provide support group where children and their families are drawn close to God and get to know the promise of His words. **Cancer steals, kills and destroy**. But Jesus has come to give life and have it to the full,“ it said (SunStar, 2018).

ChatGPT: „Mes teikiame paramos grupę, kur vaikai ir jų šeimos artinasi prie Dievo ir pažįsta Jo žodžio pažadą. **Vėžys vagia, žudo ir sunaikina**. Bet Jėzus atėjo, kad duotų gyvenimą ir turėtų jį pilnavertį“, - taip buvo pasakyta.

Tilde: „Mes teikiame paramos grupę, kur vaikai ir jų šeimos yra artimi Dievui ir žino jo pažadą. **Vėžio vagystės, žudynės ir sunaikinimas**. Bet Jėzus atėjo duoti gyvybės ir ją gauti iki galo“ — sakė jis.

Microsoft Translate: „Mes teikiame paramos grupę, kurioje vaikai ir jų šeimos priartėja prie Dievo ir susipažįsta su Jo žodžių pažadu. **Vėžys vagia, žudo ir naikina**. Bet Jėzus atėjo duoti gyvybės ir turėti ją iki galo“, – sakė ji.

Google Translate: „Mes teikiame paramos grupę, kurioje vaikai ir jų šeimos priartėja prie Dievo ir susipažįsta su Jo žodžių pažadu. **Vėžys vagia, žudo ir naikina**. Bet Jėzus atėjo duoti gyvybės ir turėti jo pilnavertį“, – sakoma jame.

DeepL: „Teikiame paramos grupę, kurioje vaikai ir jų šeimos priartėja prie Dievo ir pažįsta Jo žodžių pažadą. **Vėžys vagia, žudo ir naikina**. Tačiau Jėzus atėjo dovanoti gyvenimą ir turėti jo pilnatvę“, - sakoma jame.

39) Daughter's cancer breaks mother's heart (News24, 2020).

ChatGPT: Dukros **vėžys pertraukia motinos širdį**.

Tilde: Dukters **vėžys palaužia motinos širdį**.

Microsoft Translate: Dukros **vėžys sudaužo motinos širdį**.

Google Translate: Dukros **vėžys sudaužo motinos širdį**.

DeepL: Dukros **vėžys drasko motinos širdį**.

40) Prostate cancer breaks up marriages, it breaks up relationships. People can't take it; it freaks them out, he claimed of the toll the disease takes on battling it (PCFA, 2023).

ChatGPT: **Prostatos vėžys sudreba santuokas, tai sunaikina santykius**. Žmonės negali su tuo susitaikyti; tai juos išbaisina, - tvirtino apie ligos poveikį kovojantiems su ja.

Tilde: **Prostatos vėžys ardo santuoką, jis ardo santykius**. Žmonės negali jos pasiimti; tai juos išgąsdina, - pareiškė jis, kad liga daro jai įtaką.

Microsoft Translate: **Prostatos vėžys išardo santuokas, jis suardo santykius**. Žmonės negali jo priimti; tai juos išgąsdina, - tvirtino jis apie tai, kokią žalą liga patiria kovodama su ja.

Google Translate: **Prostatos vėžys išardo santuokas, suardo ir santykius**. Žmonės negali to priimti; tai juos išgąsdina, - tvirtino jis, kalbėdamas apie tai, kiek daug su ja kovoja liga.

DeepL: **Prostatos vėžys išardo santuokas ir santykius**. Žmonės negali to pakęsti, tai juos išgąsdina, - teigė jis, kalbėdamas apie tai, kokią žalą liga daro kovojantiems su ja.

41) Cancer crushes hope, leaving a wasteland of grief, depression, despair (TheStar, 2023).

ChatGPT: **Vėžys sugriaudžia viltį**, paliekant griūvesių, liūdesio, depresijos ir beviltiškumo dykumą.

Tilde: **Vėžys gniuždo viltį**, palieka sielvarto, depresijos, nevilties dykumą.

Microsoft Translate: **Vėžys sugniuždo viltį**, palikdamas sielvarto, depresijos, nevilties dykvietę.

Google Translate: **Vėžys sugriauna viltį**, palikdamas sielvarto, depresijos, nevilties dykvietę

DeepL: **Vėžys sunaikina viltį**, palikdamas sielvarto, depresijos, nevilties dykumą.

42) World No Tobacco Day: How smoking can play havoc with your pet's health (HindustanTimes, 2022).

ChatGPT: **Pasaulio nėra tabako diena: Kaip rūkymas gali sukirsti jūsų augintinio sveikatą**.

Tilde: Pasaulio diena be tabako: kaip **rūkymas gali sutrikdyti jūsų gyvūnėlio sveikatą**.

Microsoft Translate: Pasaulinė diena be tabako: kaip **rūkymas gali pakenkti jūsų augintinio sveikatai**.

Google Translate: Pasaulinė diena be tabako: kaip **rūkymas gali pakenkti jūsų augintinio sveikatai**.

DeepL: Pasaulinė diena be tabako: Kaip **rūkymas gali pakenkti jūsų augintinio sveikatai**.

Ligos, kaip griovėjo, portretas ir pateiktų pavyzdžių vertimas yra sąlyginai prastos kokybės dėl tam tikrų stiliaus ir gramatikos klaidų. Yra atvejų, kai vertyklės gerai išverčia metaforas, tačiau nenuosekli sakinio formuluotė reikalauja pataisymų (pvz. 38-40). 39 ir 40 pavyzdžiuose, palyginus su kitomis vertyklėmis, DeepL vertyklė pasiūlė geriausius ir vertus pagyrimo vertimus (cancer breaks

mother's heart → vėžys drasko motinos širdį; Prostate cancer breaks up marriages, it breaks up relationships → prostatos vėžys išardo santuokas ir santykius). 42 pavyzdyje, ChatGPT ir Tilde, dažniausiai klaidų darančios vertyklės, vienintelės pasiūlė perteikiančius metaforos vaizdingumą vertimus (smoking can play havoc with your pet's health → rūkymas gali sukirsti/sutrikdyti jūsų augintinio sveikatą).

Remiantis šio tyrimo rezultatais galima teigti, kad ligos konceptualizavimas abiejose kalbose žymiai nesiskyrė. Žiniasklaidoje esančiuose straipsniuose, susijusiuose su žmogaus sveikata, paaiškėjo, kad daugumoje atvejų liga yra aprašoma labai pejoratyviai. Lietuvių žiniasklaidoje liga daugiausiai buvo konceptualizuojama kaip vagis, kova, diktatorius, žvėris, giltinė, žmogus/palydovas, gamtos stichija/naikinanti jėga, ir vargas/našta. Anglų žiniasklaidoje liga buvo konceptualizuojama kaip žudikas/mirtis, vagis, kova/karas, procesas, alkanas žvėris, nesuvaldoma jėga, košmaras/kančia ir griovėjas. Tiek anglų, tiek lietuvių žiniasklaidoje esama tam tikrų panašumų. Abiejose kalbose liga konceptualizuojama kaip blogis, sukeliantis neigiamą poveikį ir atimantis brangius žmogui dalykus. Ne paslaptis, kad visi pasaulio žmonės grumiasi su įvairiomis ligomis ir kitais sutrikimais, tad nepaisant kultūrinių skirtumų galima išvelgti labai daug panašumų. Nors ligos konceptualizavimas anglų ir lietuvių žiniasklaidoje yra panašus, kai kurie elementai skiriasi. Galima pastebėti, kad anglų žiniasklaidoje yra ryškus karo ir nelaimių kontekstas. Anglų žiniasklaidoje nėra vietos prisitaikymo prie viruso ir priėmimo į visuomenę idėjai. Palyginimui, lietuvių žiniasklaidoje liga yra vaizduojama kaip stipri jėga, kuri yra pagrindinė baimės ir siaubo priežastis. Be to, lietuvių žiniasklaidoje kai kurie pavyzdžiai rodo, kad žmonės kalba apie viruso priėmimą visuomenėje ir prisitaikymą prie sunkios ligos sukeltos situacijos. Idėją apie prisitaikymą prie viruso gali lemti Lietuvos istorinė patirtis, pavyzdžiui, daugybė okupacijų, atšiaurus valstiečių gyvenimas, kuris ugdė žmonių gebėjimą prisitaikyti. Lietuviškoje ligos metaforizacijoje esama ir tam tikros mitologijos elementų, pavyzdžiui, Giltinės personažas. Lietuvių žiniasklaidoje ligos (dažniausiai labai sunkios ligos, kaip vėžys ir pan.) konceptualizuojamos mistiškiau. Nepaisant to, kad tyrimo tikslas buvo tirti kaip mašininės vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas susijusias su žmogaus sveikata (ligomis), toks platus ligų konceptualizavimo aprašymas anglų ir lietuvių kalbose ne tik prisidėjo prie geresnio ligos metaforizacijos suvokimo, bet ir sakinio turinio ir užslėptos prasmės paaiškinimo.

4.3 Rekomendacija MV kūrėjams

Per pastarąjį dešimtmetį MV kokybė gerokai pagerėjo. Tyrime būta gerų, kūrybiško vertimo pavyzdžių. Paprastesnės struktūros sakiniai, kuriuose būta nesudėtingų konceptualiųjų metaforų, vertyklėms nesukeldavo daug sunkumų – daugumoje atvejų vertyklės siūlydavo gerų ir spalvingų

vertimo variantų. Nepaisant to, siekiant pagerinti darbo efektyvumą ir padidinti MV patikimumą, mašininų vertyklių kūrėjai galėtų atsižvelgti į kelis aspektus. Tyrime paaiškėjo, kad vertyklės yra linkusios versti sakinius pažodžiui, neretai pamesdamos tikrąją sakinio reikšmę. Pavyzdžiuose pasitaikė logikos, stiliaus ir gramatikos klaidų. Nesuprasdamos konteksto vertyklės blogai versdavo tikrinius vardus, neteisingai identifiko veiksnio giminę, siūlydavo nekolokuojančių žodžių junginius arba neegzistuojančius žodžius. Vertyklės MV kūrėjai galėtų padidinti mokymo duomenų įvairovę ir kiekį, papildant esamus duomenų rinkinius tokiais metodais, kaip duomenų sintezė, atgalinis vertimas arba duomenų atranka iš panašių sričių. Įvairesni mokymo duomenys gali padėti modeliui geriau suprasti įvairius kalbos niuansus ir kontekstą. Rekomenduočiau taip pat į MT sistemą įtraukti vėlesnio redagavimo galimybes, kad vertėjai galėtų peržiūrėti ir redaguoti vertimus ir pateikti grįžtamąjį ryšį, kuris galėtų būti naudojamas tolesniam modelio tobulinimui. Vertyklėms prasčiausiai sekasi su konteksto ir realijų atpažinimu, todėl būtų pravartu sukurti tokią sistemą, kuri suvoktų ir atsižvelgtų į ankstesnius sakinius, diskurso struktūrą ar dokumento lygmens informaciją, kad vertimai būtų nuoseklesni. MV kūrėjai turėtų taikyti vėlesnio apdorojimo metodus, tokius kaip eiliškumo keitimas, sklandumo didinimas ir terminų nuoseklumo patikros, kad pagerintų vertimų skaitomumą ir natūralumą, ypač tais atvejais, kai reikia patobulinti neapdorotus MV sistemos rezultatus. Šios rekomendacijos yra skiriamos visų penkių vertyklių kūrėjams, tačiau jos aktualiausios vertyklei Tilde.

5. IŠVADOS

1. Teorinė tyrimo dalis buvo grindžiama įvairių lingvistų ir mokslininkų darbais ir įžvalgomis. Tiek etnolingvistikoje, tiek kognityvinėje lingvistikoje konceptualiosios metaforos leidžia žmonėms įsivaizduoti sudėtingus kontekstus ir suteikia įžvalgų apie abstrakčius modelius, tarnaudamos kaip pasaulio konceptualizavimo priemonė. Tyrime paminėta daugybė lingvistinių koncepcijų, pavyzdžiui, Lakoffo ir Johnsono paaiškinta konceptualiosios metaforos teorija, kuri padeda suprasti abstrakčias sąvokas pasitelkiant konkretesnes sąvokas. Ši teorija reikšmingai prisidėjo prie konceptualiųjų metaforų, susijusių su žmogaus sveikata, anglų ir lietuvių žiniasklaidoje ir jų mašininio vertimo analizės. Remiantis S. Ullmanno, I. A. Richardso, P. Ricoeur, Mildred L. Larson, R. Marcinkevičienės ir kt. veikalų autoriais, teorinėje dalyje buvo plačiai plėtojama neuroninio mašininio vertimo samprata ir aiškinama, kaip veikia mašininis vertimas (MV) ir kokie yra jo tikslai. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą buvo svarbu ištirti mašininio vertimo istoriją, kuri atveria duris į vertyklių egzistavimo pradžią, dėka kurios lengviau suprantami mašininis vertyklių veikimo mechanizmai ir mokymosi pažanga. Mašininio vertimo metodai, tokie kaip taisyklėmis pagrįstas mašininis vertimas, statistinis mašininis vertimas ir neuroninis vertimas, bei nagrinėjamos MV naudojimo sritys ir tikslai, padėjo įsigilinti į sudėtingą MV sistemų pasaulį, tuo pačiu palengvinant tyrimo tikslo įgyvendinimą. Šiais dirbtinio intelekto laikais, kai technologijos nesustabdomai skverbiasi į žmogaus buitį, svarbu susimąstyti, kokią vietą mūsų visuomenėje, o konkrečiai vertimo rinkoje užima mašininis vertimas ir ar ateityje žmogui negresia automatizacija, kuri galėtų pakeisti žmones įvairiose pramonės šakose. Tyrime aprašoma, kaip veikia neuroninis mašininis vertimas, koks yra jo tikslas ir kaip mašinos paveikia vertėjo profesiją ir vertimo kokybę. Toks platus literatūros šaltinių sąrašas atskleidė daug vertingos medžiagos ir konteksto, nuodugniai analizuojant konceptualiąsias metaforas ir jų mašininį vertimą.
2. Žurnalistiniuose internetiniuose straipsniuose buvo surinkta po 100 pavyzdžių, kuriuose atsispindėjo žmogaus sveikatos metaforizacija. Tyrime vaizdingai aprašyti 84 (42 iš lietuvių kalbos ir 42 iš anglų kalbos) pavyzdžiai, kuriuose atsispindi žmogaus sveikatos, o konkrečiai ligų, metaforizacija. Atsižvelgiant į tyrimo apimties ribotumą, iš viso buvo aprašyti ir išversti 84 kontekstai (42 iš lietuvių kalbos ir 42 iš anglų kalbos). Iš lietuvių kalbos buvo išversti 50 konceptualiųjų metaforų pavyzdžiai ir 46 iš anglų kalbos. Daugelis lietuviškų pavyzdžių buvo surasti tokiose svetainėse kaip Delfi, 15min., LRT, o angliškosios metaforos buvo sukauptos iš tokių svetainių kaip BBC, CBN, The Guardian ir pan. Juose gausu konceptualiųjų metaforų, atskleidžiančių, kaip tam tikri reiškiniai suvokiami šiuolaikine kalba. Tekstų duomenys veikia

kaip puikus įrankis rekonstruojant kalbinį pasaulį, nes parodo, kaip konceptualizuojami tam tikri objektai.

3. Vertyklių siūlomų vertimų kokybė buvo vertinama pagal šias tris grupes, kurios buvo žymimos trimis spalvomis 1) **ŽALIA** spalva buvo žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose vaizdingai ir taisyklingai atsispindėjo konceptualioji metafora; 2) **RAUDONA** spalva buvo žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose neatsispindėjo konceptualioji metafora, bei buvo prarastas jos vaizdingumas ir reikšmė; 3) **MĖLYNA** spalva pažymėti žodžiai ir fragmentai tai nuo originalo nutolę vertimai, kuriuose buvo pastebėtos logikos, stiliaus ir gramatikos klaidos, kurios ženkliai suprastino vertimo kokybę. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, kad efektyviausiomis vertyklėmis verčiant konceptualiąsias metaforas pasirodė Microsoft Translate ir Google Translate. DeepL ir ChatGPT tai be galo greitai besivystančios ir besimokančios vertyklės, kurių vertimuose, lyginant su kitomis vertyklėmis, aptikta mažiausiai klaidų. ChatGPT ir DeepL vietomis pasiūlydavo vaizdingus, ar net ekvivalentiškus konceptualiųjų metaforų vertimus, tačiau dauguma fragmentų buvo verčiami pažodžiui, dėl ko dažnai nebuvo perteikiamas metaforų spalvingumas. Nepaisant neblogų konceptualiųjų metaforų vertimo pasiūlymų, prasčiausiai verčiančia vertykle pasirodė Tilde. Šios vertyklės pateikiamuose vertimuose aptikta labai daug skyrybos, logikos, gramatikos ir leksikos klaidų, dėl ko nukentėdavo viso vertimo kokybė.
4. Nors mašininis vertimas gerokai pasistūmėjo į priekį verčiant paprastesnius ir pažodinius vertimus, tačiau kultūros priklausančių išraiškų, pavyzdžiui, konceptualiųjų metaforų, vertimas tebėra sudėtingas uždavinys. Nepaisant to, mašininis vertyklių pateikiami vertimai iš abiejų kalbų dažnai nenutolsta nuo originalo. Remiantis lentelės duomenimis (žr. Lentelė 1), efektyviausių vertyklių titulu verčiant metaforas iš lietuvių kalbos į anglų kalbą gali džiaugtis Microsoft Translate ir Google Translate vertyklės, o iš anglų kalbos į lietuvių kalbą – DeepL, Microsoft Translate ir Google Translate. DeepL ir ChatGPT vertyklių vertimuose iš lietuvių kalbos į anglų kalbą aptikta mažiausiai stiliaus, logikos, gramatinių ir leksinių klaidų, o iš anglų kalbos į lietuvių kalbą mažiausiai klaidų atliko DeepL ir Google Translate vertyklės. Vienareikšmiškai, daugiausiai klaidų ir prasčiausi konceptualiųjų metaforų vertimų variantai aptikti Tilde vertyklės vertimų pavyzdžiuose. Juose apstu sakinių, kurių formuluotės lietuvių ir anglų kalbose skamba nenatūraliai. Todėl, dėl įvairių stiliaus, leksikos, logikos ir gramatinių klaidų, Tilde pasižymėjo prasčiausiais vertimų pasiūlymais. Lyginant padarytų klaidų abiejose kalbose skaičių, galima teigti, kad vertyklės, versdamos pavyzdžius iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, darė daug mažiau klaidų. Anglų ir lietuvių kalbose, žmogaus sveikatos, o konkrečiai ligos, portretas yra vaizduojamas labai panašiai. Abiejose kalbose liga yra aprašoma kaip vagis, karas, mirtis, naikinanti jėga, alkanas žvėris, vargas ir pan. Lietuvių žiniasklaidoje,

kalbant apie žmogaus sveikatą apskritai, straipsnių antraštėse daugiausiai rašoma apie vėžį, virusus, bei kitas siaustančias ligas. Lietuvių žiniasklaidoje liga yra konceptualizuojama taip pat kaip diktatorius, gyvenimo palydovas, ar gamtos stichija. Anglų kalbos žiniasklaidoje ligos metaforizavimas yra labai giminigas – išskyrus karo, mirties, ar kovos, liga yra taip pat aprašoma kaip košmaras, griovėjas, procesas, žudikas ir nesuvaldoma jėga.

6. LITERATŪROS SĄRAŠAS

Bartmiński J. 2007. *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Bugliarello E., Mielke S. J., Anastasopoulos A., Cotterell R., Okazaki N. 2020. It's Easier to Translate out of English than into it: Measuring Neural Translation Difficulty by Cross-Mutual Information. *In Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*. Association for Computational Linguistics. 1642-1644.

Cameron L. 2003. *Metaphor in Educational Discourse*. London: Continuum.

Cancedda N., Dymetman M., Foster G., Goutte C. 2008. A Statistical Machine Translation Primer. *Learning Machine Translation*. MIT Press.

Cibulskienė J. 2005. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. *Kalbotyra*, t. 54 (1), 51-64.

Cormac M., Earl R. 1985. *A cognitive theory of metaphor*. Cambridge, Mass: MIT Press.

Daudaravičius V. 2006. Pradžia į begalybę: mašininis vertimas ir lietuvių kalba. *Darbai ir dienos*, 45, 7-18.

Deignan A. 2005. *Metaphor and Corpus Linguistics*. John Benjamin's Publishing Company.

Dilbaitė I. 2010. *Konceptualiųjų metaforų vertimas lygiagrečiajame anglų-lietuvių kalbų ES dokumentų tekstyne* [Magistro baigiamasis darbas]. Vytauto Didžiojo universitetas.

<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1760139/datastreams/MAIN/content>

Evans V., Green M. 2006. *Cognitive Linguistics. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Gražytė R., Maskaliūnienė N. 2009. Translation of conceptual metaphor in the legal discourse of EU white papers. *Vertimo studijos*, t. 2, 71-87.

Goutte C., Cancedda N., Dymetman M., Foster G. 2011. *Learning machine translation*. LLC.

Grzegorzczkova R. 2015. Co to jest językowy obraz świata i dlaczego warto go badać? *Poradnik Językowy*. ELIPSA.

Gudavičius A. 2000. *Etnolingvistika*. Šiaulių Universitetas.

Hong W., Rossi C. 2021. The Cognitive Turn in Metaphor Translation Studies: A Critical Overview. *Journal of Translation Studies*. 83-115.

Hutchins J., Somers H. 1992. *An Introduction to Machine Translation*. London: Academic Press Limited.

Jia Y., Carl M., Wang X. 2019. How Does the Post-Editing of Neural Machine Translation Compare with From-Scratch Translation? *Journal of Specialised Translation*. A Product and Process Study.

Kačerauskas T. 2002. Metafora kaip kultūros modelis. *Problemos*, 61.

Kenny D. 2022. Human and machine translation. *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence (Translation and Multilingual Natural Language Processing 18)*. Language Science Press.

Kövecses Z. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press

Knowles M., Moon R. 2006. *Introducing metaphor*. Routledge.

Kauno technologijos universitetas. 2021. KTU tyrėjos: mašininio vertimo įrankiams lietuvių kalba vis dar sunkiai įveikiama. *KTU*. Prieiga per internetą: <https://ktu.edu/news/ktu-tyrejos-masininio-vertimo-irankiams-lietuviu-kalba-vis-dar-sunkiai-iveikiama/>

Lakoff G., Johnson M. 2003. *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.

Larson L. M. 1998. *Meaning-Based Translation. A Guide to Cross-Language Equivalence*. University Press of America Inc.

Levanaitė K. 2021. Lietuvos vertimo rinkos dalyvių požiūris į mašininį vertimą ir postredagavimą. *Vertimo Studijos*, 14, 22-39.

Mackiewicz Ł. 2009. Metafory pojęciowe – czym są i po co się ich używa? *Ekorekta24*.
<https://www.ekorekta24.pl/metafory-pojeciowe/>

Marcinkevičienė R. 2006. Konceptualioji metafora vertime. *Darbai ir dienos*, t. 45, 109-118.

Marcinkevičienė R. 1994. Metafora nemetafora. *Naujasis Židinys*, 76-81.

Marcinkevičienė R. 1999. Atminties labirintuose. Kognityvinės ir tekstynų lingvistikos sąveika. *Darbai ir dienos*, Nr. 10 (19), 109-124.

Massey G. 2021. Re-framing conceptual metaphor translation research in the age of neural machine translation: investigating translators' added value with products and processes. *Training, Language and Culture*, 37-56.

Manning D. C., Schütze H. 1999. *Foundations of Statistical Natural Language Processing*. The MIT Press.

Massey G., Ehrensberger-Dow M. 2017. Translating conceptual metaphor : the processes of managing interlingual asymmetry. *Research in Language*, 173-189.

Maumevičienė D., Berkmanienė A. 2013. Vertėjo požiūris į vertimo atminčių ir mašininio vertimo sistemų integravimą. *Kalbų studijos*, Nr. 23, 28-38.

Nordquist R. 2023. Understanding Conceptual Metaphors. *ThoughtCo*.
<https://www.thoughtco.com/what-is-conceptual-metaphor-1689899>

Pajdzińska A. 2013. *The Linguistic Worldview and Literature*. Versita.

Papaurėlytė S. 2012. Kai kurie koncepto kavinė bruožai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. t. 15, 84–94.

Ralys D. 2017. Mašininis vertimas lietuvių kalbai. *Bendrinė kalba*, 90, 1 pdf (22 p.).

Raštija.lt. 2020. Mašininio vertimo sistemų ir lokalizavimo paslaugų tobulinimas ir plėtra. *Raštija.lt*.
Vilniaus universitetas. <https://raštija.lt/vu-masininis-vertimas/masininio-vertimo-sistemu-ir-lokalizavimo-paslaugu-tobulinimas-ir-pletra/>

- Richards I. A. 1965. *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford University Press.
- Ricoeur P. 1978. The Metaphorical Process as Cognition, Imagination, and Feeling. *Critical Inquiry*, 5(1), 143–159.
- Ricoeur P. 2000. *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteiklius*. ALK.
- Rimkutė E., Kovalevskaitė J. 2007. Mašininis vertimas - greitoji pagalba globalėjančiam pasauliui. *Gimtoji kalba*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Nr. 9.
- Rossi C., Hong W., Daniel S., Fernandez-Parra M. 2021. Rehabilitating translation in the language classroom: A proposal based on conceptual metaphors to foster machine translation literacy. *Bulletin suisse de Linguistique appliquée*. 67-88.
- Rutkovska K., Smetona M., Smetonienė I. 2017. *Vertybės lietuvių pasaulėvaizdyje*. VU akademinė leidyba.
- Schäffner C. 2004. Metaphor and Translation: Some Implications of a Cognitive Approach. *Journal of Pragmatics*, 36, 1253-1269.
- Ullmann S. 1972. *Semantics: an introduction to the science of meaning*. Oxford Blackwell.
- Underhill J. 2009. *Humboldt, Worldview and Language*. Edinburgh University Press.
- Vaivadaitė-Kaidi E. 2011. Rojaus konceptualiosios metaforos Sigito Gedos Korano vertime. *Lietuvių kalba*, 5, 1-11.
- Wierzbicka A. 1992. *Semantics, Culture, and Cognition*. Oxford University Press.

7. ŠALTINIAI

1News. (2019, June 26). Teary-eyed Judith Collins recounts father's death, says she'll change vote to 'yes' for End of Life Choice Bill. *1News*. <https://www.1news.co.nz/2019/06/26/teary-eyed-judith-collins-recounts-fathers-death-says-shell-change-vote-to-yes-for-end-of-life-choice-bill/>

15min. (2020, birželio 5 d.). Hepatitas A – kelionėje tykanti liga: pirmieji simptomai primena gripą. *15min.lt*. https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/hepatitas-a-kelioneje-tykanti-liga-pirmieji-simptomai-primena-gripa-1028-1327702?utm_medium=copied

15min. (2023, lapkričio 23 d.). Su krūties vėžio diagnoze Lina palikta viena: navikas nepasiduoda, efektyviam gydymui per mėnesį reikia 10 000 eurų. *15min.lt* https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/su-kruties-vezio-diagnoze-lina-palikta-viena-navikas-nepasiduoda-efektyviam-gydymui-per-menesi-reikia-10-000-euru-1028-2149428?utm_medium=copied&utm_medium=copied

15min. (2021, spalio 21 d.). Depresija sirgęs Dovydas: liga mane išmokė džiaugtis gyvenimu. *15min.lt*. https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/depresija-sirges-dovydas-liga-mane-ismoke-dziaugtis-gyvenimu-1028-1584310?utm_medium=copied&utm_medium=copied

Asakavičiūtė, J. (2023, lapkričio 8 d.). Apie Dalios ligą išdavė itin keistas jausmas kakle: atsisukus atgal tampa akivaizdu, kad organizmas jau kurį laiką siuntė ženklus. *Delfi.lt* <https://www.delfi.lt/multimedija/rinkis-gyvenima/apie-dalios-liga-isdave-itin-keistas-jausmas-kakle-atsisukus-atgal-tampa-akivaizdu-kad-organizmas-jau-kuri-laika-siunte-zenklus-94811871>

Baker, T. (2023, January 10). In sickness and in health. *Prostate Cancer Foundation of Australia*. <https://www.pcfa.org.au/news-media/news/in-sickness-and-in-health/>

Balčytienė, A. (n.d.). Internetinė žiniasklaida. VLE. <https://www.vle.lt/straipsnis/internetine-ziniasklaida/>

Bardsley, A. (2023, February 22). 'Coleen has been telling the children she'll be coming home soon - but she's going to jail for killing their dad'. *Manchester Evening News*.

<https://www.manchestereveningnews.co.uk/news/greater-manchester-news/thomas-campbells-family-describe-killers-26302019>

Benford, D. (2023, July 31). Cancer warrior defeats rare lung tumor. *City of Hope*. <https://www.cityofhope.org/cancer-warrior-defeats-rare-lung-tumor>

Beržiūnas, V. (2014, rugpjūčio 12 d.). Afrikos giltinė, šurpinanti pasaulį. *Kauno.diena.lt*. <https://kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/konfliktai-nelaimes-gamtos-stichijos/ebola-afrikos-giltine-pasiurpinusi-pasauli-643573>

Begum, T., Ahmed, K. (2023, April 18). 'The world's most neglected disease': Why leprosy still runs rampant amongst Bangladeshi tea pickers. *BHEKISISA*. <https://bhekisisa.org/features/2023-04-18-the-worlds-most-neglected-disease-why-leprosy-still-runs-rampant-amongst-bangladeshi-tea-pickers/>

Brito, C. (2024, January 11). Isabella Strahan, Michael Strahan's 19-year-old daughter, reveals she's battling brain cancer. *CBS News*. <https://www.cbsnews.com/news/michael-strahan-daughter-isabella-brain-cancer-medulloblastoma-interview/>

Buntajova, D. (2024, January 2). Symptoms of Victorian disease to spot as doctors report 'nightmare' surge in cases. *EXPRESS*. <https://www.express.co.uk/life-style/health/1850958/victorian-disease-surge-in-cases-symptoms>

Cassidy, A. (2023, September 25). 'Mummy has cancer': How to talk to children about a parent's diagnosis. *IMAGE*. <https://www.image.ie/self/mummy-has-cancer-how-to-talk-to-children-about-a-parents-diagnosis-145621>

Clinton, O. (2023, April 2). 'I did a week of intensity with Wim Hof - I thought I was going to die but it changed my life'. *Irish Mirror*. <https://www.irishmirror.ie/news/irish-news/i-done-week-intensity-wim-29610483>

Currie, S. (2023, June 11). A beautiful woman in every way': Scotty Stevenson on his wife Claire's death, new life as solo dad. *The New Zealand Herald*. <https://www.nzherald.co.nz/nz/scotty-sumo-stevenson-on-the-tragic-death-of-his-wife-claire-silvester-mens-health-and-a-return-to-tvnz/GHYYZOCISNDWZLGCDD664KVOE/>

Dean, T. (2017, March 9). Daughter's cancer breaks mother's heart. *News24*. <https://www.news24.com/life/wellness/body/condition-centres/cancer/cancer-in-children/daughters-cancer-breaks-mothers-heart-20170221>

DeBrule, D. (2023, October 13). Family claims mold in Santa Clara home caused nightmare of illness. *FOX13*. <https://www.fox13now.com/news/local-news/family-claims-mold-in-santa-clara-home-caused-nightmare-of-illness>

Delfi. (2023, spalio 31 d.). Evą dešimtmetį kankino nepagydoma odos liga – gydytojos pasiūlymą dabar ji vadina stebuklu. *Delfi.lt*. <https://www.delfi.lt/sveikata/iveik-liga/eva-desimtmeti-kankino-nepagydoma-odos-liga-gydytojos-pasiulyma-dabar-ji-vadina-stebuklu-94954339>

Delfi. (2024, sausio 7 d.). Vėžys Karolį užklupo vos ketverių – mama pasidalino širdį veriančia jo istorija. *Delfi Sveikata*. <https://www.delfi.lt/sveikata/iveik-liga/vezys-karoli-uzklupo-vos-ketveriu-mama-pasidalino-sirdi-veriancia-jo-istorija-94855037>

Delfi. (2023, lapkričio 22 d.). Persirgusi vėžiu Vaiva sako, kad yra 3 „drambliai“, saugantys nuo atkryčio. *Delfi.lt*. <https://www.delfi.lt/sveikata/zinoti-sveika/persirgusi-veziu-vaiva-sako-kad-yra-3-drambliai-saugantys-nuo-atkrycio-95148641>

Delfi. (2022, balandžio 7 d.). Negailėstingą diagnozę išgirdusi garsi dizainerė Aida Kapociūtė atvira: nors liga pakeitė kasdienybę, vieno dalyko atimti nesugebėjo. *Delfi.lt*. <https://www.delfi.lt/veidai/zmones/negaillestinga-diagnoze-iscirdusi-garsi-dizainere-aida-kapociute-atvira-nors-liga-pakeite-kasdienybe-vieno-dalyko-atimti-nesugebejo-89912407>

Delfi. (2023, lapkričio 16 d.). Psichiatras atkreipė dėmesį į tai, kokie miego požymiai gali išduoti psichikos sutrikimus. *Delfi.lt*. <https://www.delfi.lt/sveikata/sveiko-miego-abc/psichiatras-atkreipe-demesi-i-tai-kokie-miego-pozymiai-gali-isduoti-psichikos-sutrikimus-95092213>

Devlin, H. (2023, May 20). Drug for hot flushes will transform menopause treatment, doctors say. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/society/2023/may/20/drug-hot-flushes-transform-menopause-treatment-doctors-fezolinetant>

Girčė, V. (2023, gegužės 3 d.). Kaune siaučia mirtinai pavojinga liga: gyventojai užsikrečia namuose. *Tv3.lt*. <https://www.tv3.lt/naujiena/video/kaune-siaucia-mirtinai-pavojinga-liga-gyventojai-uzsikrečia-namuose-n1233961>

Griffiths, R. (2020, August 4). More than £35,000 raised for Ryarsh family who suffered a double blow of cancer and redundancy. *KentOnline*. <https://www.kentonline.co.uk/malling/news/family-heartbroken-by-double-blow-231553/>

Goodman, B. (2023, December 26). Patients with chronic pain tout the benefits of ketamine, but doctors still aren't sure how it works. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2023/12/26/health/chronic-pain-ketamine/index.html>

Health Desk. (2023, January 11). Pancreatic Cancer: Don't ignore THESE signs and symptoms of the fatal disease. *India TV News*. <https://www.indiatvnews.com/health/pancreatic-cancer-dont-ignore-these-signs-and-symptoms-of-the-fatal-disease-health-tips-2023-01-11-838420>

Irvine, L. (2023, November 8). 'My digestive system was a volcano': indie star Youth Lagoon on surviving chronic illness to make a masterpiece. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/music/2023/nov/08/my-digestive-system-was-a-volcano-indie-star-youth-lagoon-on-surviving-chronic-illness-to-make-a-masterpiece>

Yildiran, D. (2022, October 4). A breakthrough in metastasis could lead to better cancer treatments. *Interesting Engineering*. <https://interestingengineering.com/health/breakthrough-metastasis-better-cancer-treatments>

Jakilaitis, E. (2018, kovo 16 d.). V. Kernagio šeima – atvirai apie paskutines dainininko dienas ir neįgyvendintas svajones. *LRT.lt*. <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/206240/v-kernagio-seima-atvirai-apie-paskutines-dainininko-dienas-ir-neigyvendintas-svajones>

Jolly, B. (2023, November 12). Doctors prescribed pain killers for man's thunderclap headaches – now he's dying. *Mirror*. <https://www.mirror.co.uk/news/health/doctors-prescribed-pain-killers-mans-31422341>

Kairytė, Ž. (2023, kovo 4 d.). Suvalkietės Rūtos organizmas naikina pats save: turi vos 1 svajonę. *Tv3.lt*. <https://www.tv3.lt/naujiena/gyvenimas/suvalkietes-rutos-organizmas-naikina-pats-save-turi-vos-1-svajone-n1220098>

Katiliūtė, G. (2019, birželio 1 d.). Sveiką aštuoniolikmetį Mantą liga panardino į komą: sunaikino plaučius. *Tv3.lt*. <https://www.tv3.lt/naujiena/gyvenimas/sveika-astuoniolikmeti-manta-liga-panardino-i-koma-sunaikino-plaucius-n1000746>

Kauno.diena. (2023, spalio 6 d.). Onkologine liga sergančios liepos mama: nėra kada liūdėti – pozityvus mąstymas veda mus į priekį. *Kauno.diena.lt*. <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/sveikata/sveikata/onkologine-liga-sergancios-liepos-mama-nera-kada-liudeti-pozityvus-mastymas-veda-mus-i-prieki-1142624>

Kauno.diena. (2023, liepos 24 d.). Medikai ragina suklusti: erkinis encefalitas guldo į ligonines, nors sergamumo pikas tik prasideda. *Kauno.diena.lt*. <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/artejant-rugpjuciui-erkes-kaip-niekad-aktyvios-siuose-lietuvos-miestuose-1133614>

Kerongo, G. (2020, June 26). Wash and Set actor O'Neal Nyanje diagnosed with cancer! Needs your help. *Mpasho*. <https://mpasho.co.ke/lifestyle/2020-06-26-wash-and-set-actor-oneal-nyanje-diagnosed-with-cancer-needs-your-help/>

Kėdainis, D. (2008, spalio 18 d.). Padidėjęs kraujospūdis – nematomas žudikas. *15min.lt*. https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/padidejes-kraujospudis-nematomas-zudikas-1050-10766?utm_medium=copied&utm_medium=copied

Koženiauskienė, R. (n.d.). *Metafora*. VLE. <https://www.vle.lt/straipsnis/metafora/>

LeDonne, R. (2023, June 15). The Music Industry's Finest Gather at the T.J. Martell Foundation Gala. *Observer*. <https://observer.com/2023/06/the-music-industrys-finest-gather-at-the-t-j-martell-foundation-gala/>

LRT. (2023, lapkričio 21 d.). Darboholikų problema: širdies ligos pasiglemžia vis jaunesnius. *LRT.lt*. <https://www.lrt.lt/naujienos/sveikata/682/2129685/darboholiku-problema-sirdies-ligos-pasiglemzia-vis-jaunesnius>

LRT. (2023, rugsėjo 10 d.). Nebyli kova su valgymo sutrikimais: kaip atpažinti artimajį kamuojančius sunkumus? *LRT.lt*. <https://www.lrt.lt/naujienos/sveikata/682/2070593/nebyli-kova-su-valgymo-sutrikimais-kaip-atpazinti-artimaji-kamuojancius-sunkumus>

LRT. (2018, gegužės 24 d.). Vėžys – pamišęs dėl cukraus: kaip numarinti ligą badu. *LRT.lt*. <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000065185/vezys-pamises-del-cukraus-kaip-numarinti-liga-badu>

Lrytas. (2017, gegužės 11 d.). Negalėjo sulaikyti ašarų: perspėja apie ligą, kuri numarina per naktį. *Lrytas.lt* https://www.lrytas.lt/sveikata/ligos-ir-gydymas/2016/09/29/news/negalejo-sulaikyti-asaru-perspeja-apie-liga-kuri-numarina-per-nakti-924141#google_vignette

Lrytas. (2023, lapkričio 24 d.). Netektis: mirė ilgametė Alytaus gydytoja. *Lrytas.lt*. <https://www.lrytas.lt/sveikata/medicinos-zinios/2023/11/24/news/netektis-mire-ilgamete-alytaus-gydytoja-29303906>

Merkytė, V. (2023, spalio 18 d.). Gastroenterologas ir dietistė išsamiai paaiškino, ką daryti, kad refluksas nepaverstų gyvenimo kančia. *Delfi.lt*. <https://www.delfi.lt/sveikata/iveik-liga/gastroenterologas-ir-dietiste-issamiai-paaiskino-ka-daryti-kad-refliuksas-nepaverstu-gyvenimo-kancia-94810329>

McAllister, L. (2024, January 3). 'Nightmare' diseases making UK comeback – 'seven-year itch' to Dickensian killer. *Daily Star*. <https://www.dailystar.co.uk/news/latest-news/nightmare-diseases-making-uk-comeback-31794477>

McRae, E. (2020, November 2). The Mental Health Jigsaw And The Perpetual Hunt For Pieces. *Medium*. <https://ellenjellymrae.medium.com/the-mental-health-jigsaw-75db19247f9c>

Meškys, Š. (2020, kovo 21 d.). Vaizdai iš kosmoso: kol viruso giltinė šienauja žmones, likę gyvieji gali pakvėpuoti švaresniu oru. *Lrytas.lt*. <https://www.lrytas.lt/gamta/zeme/2020/03/21/news/vaizdai-is-kosmoso-kol-viruso-giltine-sienauja-zmones-like-gyvieji-gali-pakvepuoti-svaresniu-oru-14104222>

Moteris. (2015, gegužės 6 d.). Paslaptinga liga, į kapus nuvaranti vos per 2-3 metus

Ar galima ligoniams padėti? *Moteris.lt*. <https://www.moteris.lt/lt/sveikata/g-36840-paslappinga-liga-i-kapus-nuvaranti-vos-per-2-3-metus>

Musa, A. (2024, January 3). New antibiotic uses novel method to target deadly drug-resistant bacteria, study says. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2024/01/03/health/new-antibiotic-drug-resistant/index.html>

Navhind Times. (2022, December 18). 'Mental health is a team sport'. *The Navhind Times*. <https://www.navhindtimes.in/2022/12/18/magazines/panorama/mental-health-is-a-team-sport/>

Northlines. (2023, February 5) World Cancer day: J&K witnessing steady increase in cancer cases. *Northlines*. <https://thenorthlines.com/world-cancer-day-jk-witnessing-steady-increase-in-cancer-cases/>

Potapovienė, S. (n.d.). Nelygi kova su galūnes atimančia liga. *Vmkl.lt* <https://www.vmkl.lt/lt/483-nelygi-kova-su-galnes-atimania-liga.html>

Okoroafor, D. (2020, March). Roots Of Security Sabotage In Nigeria. *Daily Trust*. <https://dailytrust.com/roots-of-security-sabotage-in-nigeria/>

Onkologopuslapiai. (2021, balandžio 6 d.). Sergant aktyvia onkologine liga maistui tabu nėra: svarbu valgyti ir neprarasti svorio, sako gydytoja dietologė Auksė Gečionienė. *Onkologopuslapiai.lt*. <https://onkologopuslapiai.lt/naujienos/sergant-aktyvia-onkologine-liga-maistui-tabu-nera-svarbu-valgyti-ir-neprarasti-svorio-sako-gydytoja-dietologe-aukse-gecioniene/>

Ornstein, D. (2023, December 11). West Ham United hit by sickness bug prior to Fulham defeat. *The Athletic*. <https://theathletic.com/5126588/2023/12/10/west-ham-fulham-sickness-bug/>

Pedler, C. (2022, May 10). Bendigo Community Gala Ball raising funds for Bendigo's Gobbé Wellness Centre set for June 25. *Bendigo Advertiser*. <https://www.bendigoadvertiser.com.au/story/7726633/rescheduled-fundraiser-gala-ball-to-go-ahead-in-june/?cs=12>

Reyes, O. R. (2018, December 9). Tacloban young cancer warriors receive Christmas gifts. *Sunstar*. <https://www.sunstar.com.ph/tacloban/local-news/tacloban-young-cancer-warriors-receive-christmas-gifts>

Romphf, J. (2021, April 30). Rosemarie Liscum remembered as dedicated, instrumental builder of Victoria Ballet. *Vancouver Island Free Daily*. <https://www.vancouverislandfreedaily.com/entertainment/rosemarie-liscum-remembered-as-dedicated-instrumental-builder-of-victoria-ballet-7210097>

Sandomir, R. (2018, March 22). Julie Yip-Williams, Writer of Candid Blog on Cancer, Dies at 42. *NY Times*. <https://www.nytimes.com/2018/03/22/obituaries/julie-yip-williams-dies-writer-of-candid-blog-on-cancer.html>

Saukienė, I. (2023, spalio 25 d.). Psichologė: kaip priimti žinią apie gąsdinančią ir nepagydomą ligą ir su ja susigyventi. *15min.lt*. https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/psichologe-kaip-priimti-zinia-apie-gadinancia-ir-nepagydoma-liga-ir-su-ja-susigyventi-1028-2133560?utm_medium=copied&utm_medium=copied

Saukienė, I. (2018, lapkričio 16 d.). Būdavo dienų, kai Kristina net nebijodavo mirti: žmonėms tai atrodo paprastas galvos skausmas. *15min.lt*. https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/sveikata/budavo-dienu-kai-kristina-net-nebijodavo-mirti-zmonems-tai-atrodo-paprastas-galvos-skausmas-1028-1060434?utm_medium=copied&utm_medium=copied

Stogdon, C. (2023, July 22). The nine things every man should know about prostate cancer. *Daily Telegraph UK*. <https://www.telegraph.co.uk/health-fitness/conditions/cancer/prostate-cancer-what-you-should-know-symptoms-treatments/>

Tavoraitė, A. (2023, lapkričio 19 d.). Kovai su dažnėjančia liga – ir naujas žymėjimas ant alkoholinių gėrimų: „Daugelis net nežino, kiek ten kalorijų“. *Tv3.lt*. <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/kovai-su-daznejancia-liga-ir-naujas-zymejimas-ant-alkoholiniu-gerimu-daugelis-net-nezino-kiek-ten-kaloriju-n1272004>

The Economic Times. (2023, March 3). World Obesity Day: Have oats, chia seeds & berries to burn belly fat. *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/world-obesity-day-have-oats-chia-seeds-berries-to-burn-belly-fat/articleshow/98390372.cms>

Tv3. (2011, vasario 16 d.). Į nuogarą alsuojanti giltinė. *Tv3.lt*. <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/i-nugara-alsuojanti-giltine-n525523>

Uniyal, P. (2022, March 31). World No Tobacco Day: How smoking can play havoc with your pet's health. *Hindustan Times*. <https://www.hindustantimes.com/lifestyle/health/world-no-tobacco-day-how-smoking-can-play-havoc-with-your-pet-s-health-101654009244951.html>

Vandergriff, C. (2023, January 19). Special scholarship helps cancer survivor pursue her college degree dreams. *CBS News*. <https://www.cbsnews.com/texas/news/special-scholarship-helps-cancer-survivor-pursue-her-college-degree-dreams/>

8. SANTRAUKA

Šio baigiamojo Magistro darbo tikslas – išanalizuoti surinktas konceptualiąsias metaforas, susijusias su žmogaus sveikata, lietuvių ir anglų žiniasklaidoje ir jų mašininį vertimą. Šiam tikslui įgyvendinti išsikeliami keturi pagrindiniai uždaviniai:

- 1) Išanalizuoti konceptualiųjų metaforų ir mašininio vertimo teorinius pagrindus.
- 2) Surinkti lietuvių ir anglų žurnalistinių straipsnių, susijusių su žmogaus sveikata duomenų bazę.
- 3) Analizuoti, kaip mašininės vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas surinktas lietuvių ir anglų žurnalistiniuose tekstuose.
- 4) Palyginti kaip mašininės teksto vertyklės verčia konceptualiąsias metaforas lietuvių ir anglų kalbose.

Tyrime vaizdingai aprašyti 84 (42 iš lietuvių kalbos ir 42 iš anglų kalbos) pavyzdžiai, kuriuose atsispindi žmogaus sveikatos, o konkrečiai ligų, metaforizacija. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad ryškiausias žmogaus sveikatos vaizdavimo būdas lietuvių žiniasklaidoje yra lyginti ligą su vagimi, diktatoriumi, kova, žvėrimi, mirtimi, palydovu, gamtos stichija ir vargu. Anglų žiniasklaidoje žmogaus sveikata yra aprašoma atitinkamai kaip žudikas, vagis, kova, procesas, alkanas žvėris, nesuvaldoma jėga, košmaras ir griovėjas. Pagrindinis tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti kaip konceptualiąsias metaforas, susijusias su žmogaus sveikata verčia mašininės vertyklės. Vertyklių siūlomų vertimų kokybė buvo vertinama pagal šias tris grupes, kurios buvo žymimos trimis spalvomis 1) **ŽALIA** spalva buvo žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose vaizdingai ir taisyklingai atsispindėjo konceptualioji metafora; 2) **RAUDONA** spalva buvo žymimi pavyzdžiai, kurių vertimuose neatsispindėjo konceptualioji metafora, bei buvo prarastas jos vaizdingumas ir reikšmė; 3) **MĖLYNA** spalva pažymėti žodžiai ir fragmentai tai nuo originalo nutolę vertimai, kuriuose buvo pastebėtos logikos, stiliaus ir gramatikos klaidos, kurios ženkliai suprastino vertimo kokybę. Remiantis tyrimo rezultatais, efektyviausių vertyklių titulu verčiant metaforas iš lietuvių kalbos į anglų kalbą gali džiaugtis Microsoft Translate ir Google Translate vertyklės, o iš anglų kalbos į lietuvių kalbą – DeepL, Microsoft Translate ir Google Translate. DeepL ir ChatGPT vertyklių vertimuose iš lietuvių kalbos į anglų kalbą aptikta mažiausiai stiliaus, logikos, gramatinių ir leksinių klaidų, o verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą mažiausiai klaidų atliko DeepL ir Google Translate vertyklės. Nepaisant neblogų konceptualiųjų metaforų vertimo pasiūlymų, prasčiausiai verčiančia vertykle pasirodė Tilde. Šios vertyklės pateikiamuose vertimuose aptikta labai daug skyrybos, logikos, gramatikos ir leksikos klaidų, dėl ko nukentėdavo viso vertimo kokybė.

SUMMARY

The aim of this Master Thesis is to analyze collected conceptual metaphors related to human health in Lithuanian and English media and their machine translation. The objectives of the research are:

- 1) To analyze the theoretical framework of conceptual metaphors and machine translation.
- 2) To collect a database of Lithuanian and English journalistic articles related to human health.
- 3) To analyze how machine translation engines translate conceptual metaphors related to human health collected in Lithuanian and English journalistic texts.
- 4) To compare how machine translation engines translate conceptual metaphors in Lithuanian and English.

The research vividly describes 84 examples (42 from each language) that reflect the metaphorization of human health, specifically diseases. The results of the study show that the most prominent way of depicting human health in the Lithuanian media is to compare the illness to a thief, a dictator, a struggle, a beast, death, a companion, a natural disaster, and misery. In the English media, disease is described as a killer, a thief, a struggle, a process, a hungry beast, an irresistible force, a nightmare, and a destroyer, respectively. The main aim of the study was to find out how machine translation (MT) engines deal with the translation of conceptual metaphors related to human health. The quality of the translations provided by the five MT engines (Tilde, ChatGPT, Microsoft Translate, Google Translate, and DeepL) was evaluated according to the following three groups, which were marked with three colours: 1) **GREEN** colour was used to mark examples of good translations, where conceptual metaphors were translated vividly and correctly; 2) **RED** colour was used for examples whose translations did not reflect the conceptual metaphor and lost its imagery and meaning; 3) **BLUE** was used for words and fragments that were distant from the original text, and contained logic, style and grammar errors, that significantly compromised the quality of the translation. According to the study results, The most effective MT engines for translating metaphors from Lithuanian into English are Microsoft Translate and Google Translate, and for translating metaphors from English into Lithuanian are DeepL, Microsoft Translate, and Google Translate. The DeepL and ChatGPT translations from Lithuanian to English had the lowest number of style, logic, grammatical, and lexical errors, while DeepL and Google Translate had the lowest number of errors from English to Lithuanian. Despite the good translation suggestions for conceptual metaphors, Tilde turned out to be the least trustworthy MT engine. The translations provided by this MT engine were riddled with errors in punctuation, logic, grammar, and lexis, which majorly compromised the quality of the translation.